НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

НДІ вивчення
проблем
злочинності
імені академіка
В. В. Сташиса
bona fides

ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОТИДІЯ

Матеріали міжнародного науково-практичного
круглого столу
м. Харків, 21 червня 2024 року

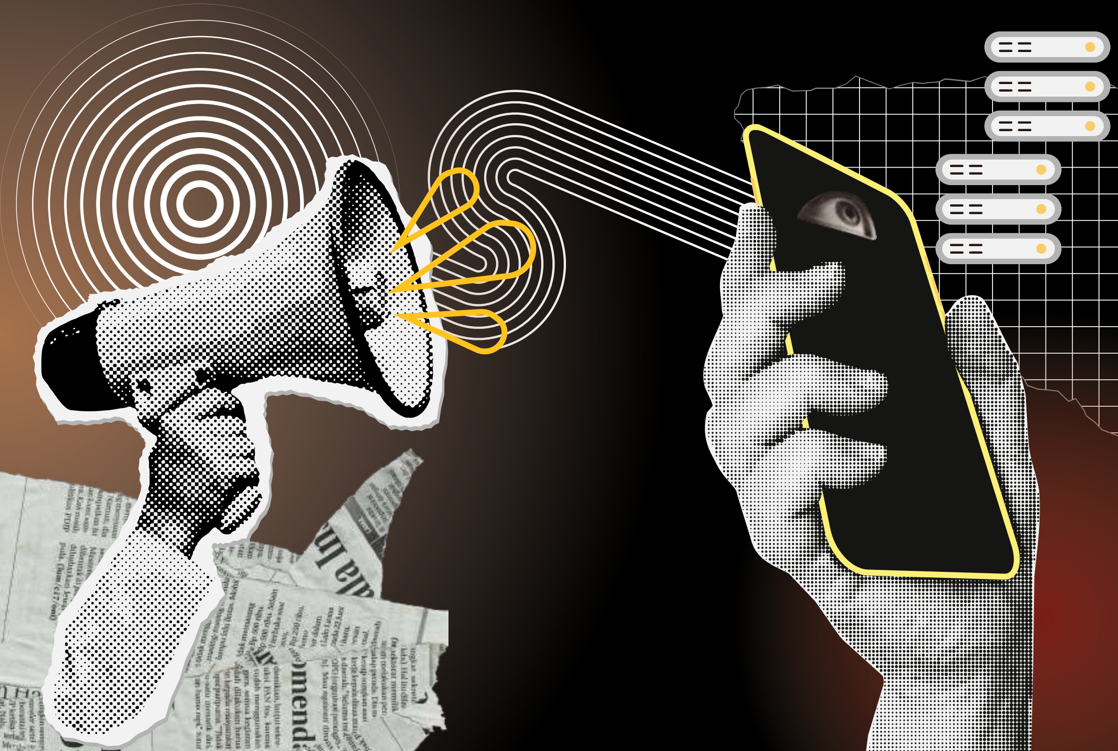

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОТИДІЯ

Матеріали міжнародного науково-практичного
круглого столу
м. Харків, 21 червня 2024 року

Електронне наукове видання

Харків
«Майдан»
2024

УДК [343:[316.485.26:316.776]](082)
І-74

Редакційна колегія:

В. С. Батиргареєва, Д. П. Євтєєва, Н. В. Нетеса,
А. М. Бабенко, М. В. Карчевський, А. В. Лапкін,
Д. О. Куковинець, К. А. Новікова

Рекомендовано до опублікування та поширення
через мережу Інтернет вченою радою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
(постанова № 5/2 від 26.06.2024)

Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий
І-74 аналіз та протидія: матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу. Харків, 21 червня 2024 р. : електрон. наук. вид. / редкол.: В. С. Батиргареєва та ін. – Харків : Майдан, 2024. – 242 с.
ISBN 978-966-372-922-0

Підготовлено до друку та видано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060)

Зміст наведених у збірнику публікацій може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України і є виключною відповідальністю авторів. Редакційна колегія може не поділяти точку зору авторів. Матеріали наведено в авторській редакції.

УДК [343:[316.485.26:316.776]](082)

ISBN 978-966-372-922-0

© Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України, 2024

ЗМІСТ

ВСТУПНІ СЛОВА

Журавель В. А., Президент НАПрН України 9

Батиргареєва В. С., директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. 11

Мокляк В. В., Служба безпеки України 14

Жупіна О. С., начальник управління досудового розслідування Головного слідчого управління Служби безпеки України 17

РЕКОМЕНДАЦІЇ 20

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Орловська Н. А.
ПРОПАГАНДА ДЛЯ ВІЙНИ ТА ПРОПАГАНДА ВІЙНИ (КЕЙС РОСІЙСЬКИХ ПРОПАГАНДИСТІВ) 25

Савінова Н. А.
МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ І КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО 30

Юзікова Н. С.
ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД 35

Батиргареєва В. С.
ДО ПРОБЛЕМИ «ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ» ІНФОАГРЕСІЇ. 42

Юзіков Г. С.
РІВНІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ ТА ГЛОБАЛЬНИХ РИЗИКІВ 47

Політова А. С.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 53

Кравець В. М.
ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ У ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ 58

Мельник Д. С.
ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 62

Олійник А. А.
ОКРЕМІ ФОРМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ 68

Колодяжний М. Г.
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ РЕФОРМУВАННЯ В ПАРАДИГМІ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ ЯК ГАРАНТІЯ НЕПОВТОРЕННЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ 72

Пащенко О. О.
СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ VS ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ 77

Кубальський В. Н.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ. 81

Бантишева О. О., Бантишев О. Ф.
ДЕРЖАВНА ЗРАДА ТА СУМІЖНІ З НЕЮ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ 86

Федюк В. В.
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «ДЕРЖАВНА ЗРАДА» (СТ. 111 КК УКРАЇНИ) 92

Пащенко О. О.
ОСВІТНІЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ 96

Оболенцев М. В.
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ «ІНФОРМАЦІЙНОМУ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ» 100

Мовчан Р. О., Бурда П. О.
ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ПОШИРЕННЯ ВІЙСЬКОВО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ (СТ. 114-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ). 102

Калініна А. В.
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 110

Негребецький В. В.
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОДОЛАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ. 115

Борисов В. І.
ЩОДО РОДОВОГО ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ РОЗДІЛОМ XVI ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ 120

Біленчук П. Д., Малій М. І.
КІБЕРБЕЗПЕКА ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 124

Шепітько М. В.
ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЯК ІНФОРМАЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА МИР, БЕЗПЕКУ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНИЙ ПРАВОПОРЯДОК 130

Новіков О. В.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ 136

Журавель В. В.
ДО КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ВИКОРИСТАННЯ
КІБЕРПРОСТОРУ ЯК КАНАЛУ ПОШИРЕННЯ ВОРОЖОЇ
ПРОПАГАНДИ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ У ПРОТИДІЇ ЦЬОМУ 139

Ворожбіт-Горбатюк В. В.
ЖИТТЄВІ НАВИЧКИ МИРОЛЮБНОСТІ
У КОНТЕКСТАХ ЦІЛЕЙ ДИНАМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
І ПРЕВЕНЦІЇ ГЛОРИФІКАЦІЇ В УСТАНОВАХ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 143

Фєдосєєв В. В.
ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ
ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ
МАТЕРІАЛІВ, У ЯКИХ МІСТИТЬСЯ ВИПРАВДОВУВАННЯ,
ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ
АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 148

Копча В. В.
ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ НА ІНФОРМАЦІЙНУ
БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 436^{2} КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ 154

Мельниченко В. С.
ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ
ТА КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПРОТИДІЇ ГЛОРИФІКАЦІЇ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНІ. 158

Бринзанська О. В.
ЕКОЦИД ЯК ФОРМА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 162

Куковинець Д. О.
МОВА ВОРОЖНЕЧІ В УМОВАХ ВІЙНИ
(НА ПРИКЛАДІ ГЕНОЦИДНОЇ РИТОРИКИ) 167

Шевчук В. М.
ТЕНДЕНЦІЇ ТА НОВІ ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ
В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ 173

Рєпіна Ю. С.
НЕКРИТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ОСОБОЮ
ЯК ЗАГРОЗА ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 179

Петренко С. В.
СПЕЦІАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНА
ЧИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ОПЕРАЦІЯ:
НА ШЛЯХУ ДО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ. 185

Марочкін О. І.
ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ
У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ОСОБЛИВИХ МЕТОДІВ
РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ
ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 188

Барабаш А. А.
ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЦІННОСТІ
ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ 190

Дунаєва Т. Є.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЩОДО ПОРЯДКУ
ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ
УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ. 195

ЗДОБУТКИ ВЧЕНИХ ЗА ПІДТРИМКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ФОНДУ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНИ

Батиргареєва В. С.
ЧИ ОДНАКОВИЙ ЗАКОН ДЛЯ ВСІХ: ЩО ПОКАЗУЄ
ПРАКТИКА ЗАПОБІГАННЯ ГЛОРИФІКАЦІЇ ВОРОГА?. 201

Євтєєва Д. П.
ЩОДО ОБСЯГУ НОРМИ ЗА Ч. 1 СТ. 436^2 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ (ДО АСПЕКТУ ПУБЛІЧНОСТІ
ТА ПРИВАТНОСТІ ДІЯННЯ) 209

Нетеса Н. В.
ГЛОРИФІКАЦІЯ АГРЕСОРА В КОНТЕКСТІ ДЕЯКИХ ФОРМ КРИМІНАЛЬНО КАРАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДІЯНЬ: ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ 213

Бабенко А. М., Карчевський М. В.
НЕБЕЗПЕКА ПРИМІТИВІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ ВИПРАВДОВУВАННЮ ВОРОГА 218

Лапкін А. В.
ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА «ВПОДОБАЙКИ» ЗА СТАТТЕЮ 436^2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 225

Куковинець Д. О.
ВИКОРИСТАННЯ РЕЛІГІЇ У ЦІЛЯХ ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ: НА ПРИКЛАДІ ГЛОРИФІКАЦІЇ АГРЕСОРА ЗА СТАТТЕЮ 436^2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ. . . 230

Новікова К. А.
«ГЛОРИФІКАЦІЯ» ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ У ВИМІРІ ОФІЦІЙНОЇ СТАТИСТИКИ 237

ВСТУПНІ СЛОВА

Президент НАПрН України, академік, доктор юридичних наук, професор Володимир Андрійович ЖУРАВЕЛЬ

Шановні учасники Міжнародного науково-практичного круглого столу «Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія»!

Вітаю вас на науковому заході, присвяченому розгляду важливої проблеми – правовому аналізу та протидії інформаційній агресії в сучасному світі. Дійсно, новітні інформаційні технології надають нам безмежні можливості для глобальної комунікації, доступу до знань, культурного обміну і водночас виявляються інструментом для розповсюдження агресії, ворожої пропаганди та дезінформації.

Сьогодні інформаційна агресія, від якої потерпає українське суспільство, стає серйозним викликом для нашої національної безпеки, миру, стабільності та особистих свобод громадян. Поширення фейкових новин, хакерські атаки на об'єкти критичної інфраструктури, маніпуляції свідомістю та інше – усе це вимагає нашого спільного та невідкладного реагування. Отже, перед нами, науковцями-правниками, постає нагальне завдання – створити правові механізми, які б дозволили убезпечити наше суспільство від цих загроз вже сьогодні.

З огляду на зазначене метою нашого наукового заходу є обговорення результатів найновіших досліджень та напрацювань у сфері правового аналізу інформаційної агресії, а так само обмін досвідом із колегами-практиками, щоб виробити спільні рекомендації для законодавців, правоохоронних органів і громадського сектору українського суспільства.

Слід зазначити, що чимало років Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України відомий як флагман правової науки в галузі боротьби зі злочинністю. Науковий майданчик цієї установи завжди відкритий для системного обговорення найбільш болючих тем українського суспільства, пов'язаних із порушенням фундаментальних людських прав, основ національної безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Таким чином, науковці Інституту не чекають на запити від суспільства, а намагаються вирішувати ці проблеми на випередження, так би мовити, на початковій стадії їх дестабілізуючого впливу.

Сподіваюсь, що цей науковий захід стане платформою для плідних дискусій та відкритого обміну думками. Вірю, що наші зусилля допоможуть зміцнити правові основи протидії інформаційній агресії та забезпечити надійний захист нашого суспільства від цього сучасного виклику.

Бажаю всім учасникам натхнення, конструктивної роботи та нових наукових звершень!

Віримо в нашу Перемогу! Слава Україні!

Директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор Владислава Станіславівна БАТИРГАРЕЄВА

Шановні учасники форуму!

Організатор форуму – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України – сердечно вітає юридичну громадськість із міста-героя Харкова, який став символом незламності, мужності, сили та духу українського народу.

Проведення форуму з тематики інфоагресії та протидії їй є надзвичайно важливою подією. Справа в тому, що інфоагресія стає не просто помітним явищем, а свідчить про те, що слова в такі буремні часи набувають особливого значення, адже будь-яка масштабна фізична агресія, яка рано чи пізно виливається у військові конфлікти і загарбницькі війни, починається з агресії в інформаційному просторі. Саме таке розуміння філософії агресивних дій й змушує нас скликати кращих представників юридичної науки, практиків, талановиту молодь, аби дати відповіді на ті виклики, з якими ми стикаємося щоденно.

Наша держава і суспільство зіштовхнулися з небувалими за масштабністю та характером випробуваннями, відчуваючи на себе наслідки гібридних інформаційних ударів. Тому перед законодавцем, науковою і практичною юридичною спільнотою постало чимало завдань правового супроводу всебічної протидії агресору та дотримання правопорядку на підконтрольній Україні території, включаючи й захист відносин у сфері інформаційного простору. Одним із наслідків розв'язаної проти України гібридної в інформаційному просторі війни є явище глорифікації з боку громадян нашої держави збройної агресії рф проти України та її учасників.

У березні 2022 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» КК України був доповнений статтею 436[2]. І в термінологічний обіг юриспруденції вводиться новий, раніше невідомий національному кримінальному праву термін «глорифікація», що означає героїзацію загарбників.

На початку 2023 р. ініціативна група нашого Інституту, об'єднавши навколо себе колег з інших установ юридичного профілю, взяла участь у конкурсі «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди», що був оголошений Національним фондом досліджень України. Ми перемогли, і протягом серпня 2023 р. по теперішній час виконуємо грантовий проєкт за підтримки НФДУ під назвою «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні».

Метою проекту стала розробка системи заходів із протидії глорифікації, які сприятимуть досягненню стану національної єдності та забезпечуватимуть баланс між заходами репресії щодо колаборантів, з одного боку, та соціальної підтримки населення, з другого.

Ми поставили низку завдань, спрямованих на реалізацію проєкту. Серед них – скринінг проблеми і висунення робочих гіпотез щодо походження, розвитку та можливих шляхів нейтралізації явища глорифікації з тим, щоб підтвердити або спростувати ці гіпотези; організація та проведення емпіричного дослідження глорифікації із залученням пересічних громадян, представників Національної поліції України, Служби безпеки України та суддів; вивчення не лише законодавства України, а й нормативних положень зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за глорифікацію, а так само історії явища глорифікації, яка нараховує, як виявилося, не одне тисячоліття. Наше дослідження виявилося б неповним, якщо не була б вивчена національна судова практика та практика ЄСПЛ. Реалізація цього завдання стала ядром знання про глорифікацію, вірніше, про викривлену, на жаль, правову рефлексію на це явище. І тут ми завдалися запитанням, а може виною всьому є невдала редакція закону про кримінальну відповідальність чи маємо справу з, так би мовити, надреакцією з боку закону на аналізоване явище? А тому чи можна було б обійтися адміністративною відповідальністю з огляду на кликабельність інформаційних постів у соціальних мережах, що складає левову частку часу, який витрачають правоохоронні органи, караючи за такі дії? І така гіпотеза, звісно ж, потребувала проведення ґрунтовного аналізу складу правопорушення глорифікації та з'ясування його співвідношення із суміжними складами правопорушень. Такий погляд на проблему і став ще одним завданням нашого дослідження.

Завданням стала й побудова кількісно-якісної моделі розглядуваного явища (це вже завдання кримінологічного плану), з тим щоб територіально виділити «зони ураження» глорифікацією населення. До того ж швидкість процесу метастазування небезпечного явища багато в чому пояснюється способами залучення людей у глорифікаційну діяльність з боку адептів культу руського миру, а так само категоріями схильних до цього осіб. Якщо встановити такі категорії, то можна з'ясувати й причини та мотивацію подібної кримінально протиправної поведінки. Крім того, оскільки ми спостерігаємо за явищем у динаміці, то виникла гіпотеза (перевірка якої перетворилося на завдання проекту) про кореляцію між воєнно-політичною ситуацією у районах, наближених до зон ведення бойових дій, та інтенсивністю й тематикою глорифікації. І нашими фінальними завданнями є розробка системи заходів протидії глорифікації в Україні, створення макету пам'ятки для громадян «Як протистояти глорифікації?» та формулювання пропозицій до КК України щодо протидії глорифікації.

Водночас протягом всього часу виконання дослідження ми намагаємося ознайомлювати юридичну громадськість із результатами дослідження.

На завершення відмічу, що наш грант дає уявлення лише про частину проблематики інфоагресії, інфосміття. Але ж існує в цій площині чимала складних питань, що потребують свого обговорення. Маю надію, що наша зустріч буде відрізнятися великим резонансом для юридичної спільноти і визначить вектори майбутніх обговорень. Ще раз від імені колективу нашого Інституту я бажаю учасникам круглого столу творчого натхнення, плодотворної дискусії та укріплення відчуття скорої перемоги над ворогом!

Впевнена, що ВСЕ БУДЕ Україна.

Служба безпеки України, кандидат юридичних наук, полковник, Володимир Вікторович МОКЛЯК

Шановні учасники круглого столу!

Мені дуже приємно бути доповідачем на науковому заході, присвяченому вкрай актуальним в умовах повномасштабної війни питанням інформаційної безпеки України, та мати можливість поділитися своїми напрацюваннями та здобутками у цій сфері як практичному працівнику. Хочу зазначити, що Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України завжди тримає руку на пульсі і здійснює наукові дослідження з проблематики, яка по праву може визнаватися «топовою», а організовані ним наукові заходи завжди відрізняються жвавими конструктивними дискусіями та сприяють консолідації теоретиків та практиків у вирішенні важливих питань протидії злочинності. Не є виключенням і сьогоднішній міжнародний науково-практичний круглий стіл.

Питання підтримки агресивної політики однієї держави стосовно іншої є вкрай болючим, адже ні один агресор не міг би успішно реалізовувати свої загарбницькі плани, якби не відчував підтримку не лише власного народу та окремих представників світової спільноти, а й передусім місцевого населення країни, на територіальну цілісність та державність якої він посягає. Саме тому невід'ємною складовою будь-якої воєнної стратегії є інформаційна експансія, яка починається задовго до фізичного збройного вторгнення на територію суверенної держави. Яскравим прикладом цього якраз є Україна, де тривалий час дуже лояльно ставилися до проросійської пропаганди, що, в решті решт, призвело до серйозних для нас наслідків у вигляді значних масштабів тимчасової окупації українських територій, великою кількістю зрадників та колаборантів різного рівня, і що найстрашніше – великими втратами серед військових та цивільного населення.

Ворожі спеціальні інформаційні операції проти України, як система взаємозалежних, багатоетапних, об'єднаних єдиним оперативним задумом гласних та негласних заходів, змістом яких є приховане керування процесами інформаційної сфери супротивника з метою маніпулювання масами на рівні суспільної та індивідуальної свідомості, завжди здійснюються на базі вивчення соціального підґрунтя з урахуванням низки параметрів, зокрема вікових груп потенційних реципієнтів, регіональних особливостей, сфер зайнятості тощо. Залежно від цього формуються ті наративи, які насаджуються цільовій аудиторії. Сьогодні немає жодних підстав недооцінювати ворога, адже він швидко навчається і корегує свої напрями, методи та засоби ведення інформаційної війни. Підтвердженням цьому є постійна зміна проросійської пропагандистської риторики, яка, на жаль, продовжує вражати свідомість українського суспільства, що особливо загострилося у контексті продовження повноважень Президента України на період воєнного стану та правових наслідків тих рішень, які приймаються.

Враховуючи вищевикладене, ефективна протидія спеціальним інформаційним операціям проти України є можливою лише за умови комплексного підходу. У такому комплексі заходів ключову роль відіграють насамперед заходи, спрямовані на своєчасне виявлення інформаційних загроз. Цьому на сьогоднішній день сприяє, зокрема, використання платформ поглибленого моніторингу медіа- та інформаційного (у тому числі новинного) сегменту (як всеукраїнського й регіонального, так і міжнародного), соціальних мереж та месенджерів, що дозволяє відстежувати медіа- та інформаційний простір, комунікації адміністраторів каналів новин та найбільш активних учасників чатів, отримувати інформацію про сприйняття і обговорення чутливих тем, розпізнавати настрої та мотивацію відповідної аудиторії, наявні тенденції, аналізувати достовірність новин, отримувати аналітичні сповіщення в режимі реального часу та ін. Так само важливим у протидії спеціальним інформаційним операціям є оперативне реагування на виявлені загрози, здійснення необхідних контрзаходів, а також проведення профілактичної роботи серед населення. І лише у разі, якщо ці заходи не досягли відповідної мети, як крайня реакція, вже застосовуються кримінально-правові механізми у вигляді притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, що посягають на інформаційну безпеку.

Наприкінці хочу побажати плідної роботи учасникам науково-практичного круглого столу. Те що цей захід, присвячений питанням інформаційної агресії, проводиться саме у незламному прифронтовому місті-герої Харкові, який щодня потерпає від потужних обстрілів, є дуже показовим, адже свідчить про те, що харків'яни не втрачають сили духу й віри в Перемогу, а науковці та практичні працівники об'єднують свої зусилля у протидії ворогу, в тому числі на інформаційному фронті.

Я впевнений, що результати цього заходу не лише стануть підґрунтям для подальших наукових розробок цієї проблематики, а й будуть сприйняті законотворцем як пропозиції щодо напрямів вдосконалення чинного кримінального законодавства, а також стануть у нагоді правозастосовній практиці як орієнтири у вирішенні складних питань притягнення до кримінальної відповідальності за глорифікацію збройної агресії та інші кримінально карані діяння інформаційного характеру.

Начальник управління досудового розслідування Головного слідчого управління Служби безпеки України, кандидат юридичних наук, полковник юстиції, заслужений юрист України

Олександр Сергійович ЖУПІНА

Шановні учасники круглого столу!

В умовах збройної агресії рф проти України, в прифронтовому місті Харкові, не зважаючи на бомбардування, постійні тривоги, негативний інформаційний вплив країни-терориста, колектив Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України продовжує працювати та проводити змістовні наукові дослідження у сфері кримінально-правової протидії ворогу.

Яскравим прикладом, є грантове дослідження на тему: «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060) отримане Інститутом у 2023 році за підтримки Національного фонду досліджень України та Головного слідчого управління СБ України, яке виступило його гарантом.

Хотів би наголосити на актуальності та своєчасності зазначеного дослідження, яке стосується здійснення наукового аналізу положень ст. 436-2 КК України, якою запроваджено низку нових термінів, раніше невідомих кримінальному праву. Так, наприклад, дії, що полягають в «виправдовуванні», «визнанні правомірним» та «глорифікації», були криміналізовані вперше.

Діяння осіб, які утворюють вказані вище форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України, є частиною інформаційної війни рф проти України, спрямованої на нівелювання зовнішніх, а, відповідно, і внутрішніх підстав для відбиття збройної агресії країни-агресора, а також недопущення гуртування суспільства навколо національної стратегії єднання задля відсічі загрозам національній державності, територіальній цілісності і недоторканності України.

Неприйняття очевидного факту розв'язування військово-політичним керівництвом рф агресивної війни проти нашої країни, окупації частини територій в умовах, коли цей факт встановлено та визнано на рівні держави і міжнародною спільнотою, в умовах воєнного стану є передумовою, з одного боку, до колабораційної діяльності всередині держави, а з другого – до підтримки злочину агресії представниками інших держав.

Невід'ємною складовою збройної агресії рф проти України є інформаційна війна, спрямована на ураження свідомості населення України. За таких умов актуальним стає питання наукового супроводу правозастосовної діяльності у вирішенні проблем притягнення до кримінальної відповідальності та досудового розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку та основ національної безпеки України.

Інформаційна війна має своїм наслідком вкрай небезпечне явище – глорифікацію збройної агресії та її учасників. Масштаби цього явища, на жаль, поки що не зменшуються, свідченням чого є тенденція до збільшення кількості облікованих за ст. 436-2 КК кримінальних правопорушень, незважаючи на високий рівень латентності фактів глорифікації *(на цей час слідство триває у більше 800 кримінальних провадженнях цієї категорії).*

Сьогодні на практиці відчувається гостра потреба: а) у наданні науковцями фахових рекомендацій з кримінально-правової оцінки діянь осіб, пов'язаних із глорифікацією, зокрема, під час відмежування глорифікації від окремих форм колабораційної діяльності, пособництва країні-агресору та ін. суміжних кримінальних правопорушень; б) в узагальненні матеріалів відповідної категорії кримінальних проваджень для з'ясування ефективності кримінально-правових засобів боротьби з цим явищем; в) в удосконаленні чинного кримінального законодавства у цій сфері.

У межах зазначеного проєкту планується отримання науково-практичних результатів, у яких зацікавлене Головне слідче управління СБУ.

Сьогодні, на науковому заході представлено та обговорено пропозиції змін до законодавства, які стануть у нагоді під час розробки законопроєкту про внесення змін та доповнень до

КК України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за глорифікацію, прийняття якого Верховною Радою України дозволить усунути наявні законодавчі вади та зумовлені ними недоліки у практиці застосування зазначеної норми і положень суміжних норм, у тому числі тих, що передбачають відповідальність за різні форми кримінально караного колабораціонізму.

Сподіваюся, що впровадження окреслених результатів проєкту сприятиме підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з глорифікацією збройної агресії рф та колабораційною діяльністю, що дозволить не допустити, з одного боку, подальше поширення цього явища шляхом притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, а, з другого, упередить невиправдану масову стигматизацію населення деокупованих територій, що, навпаки, потребуватимуть соціальної реінтеграції як необхідної умови консолідації української нації. Крім того, впровадження опрацьованих науковцями результатів стане конкретним втіленням приписів Стратегії інформаційної безпеки про залучення Службою безпеки України науково-дослідної установи до науково-аналітичного та експертного супроводження процесу формування та реалізації державної інформаційної політики.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

за результатами роботи міжнародного науково-практичного круглого столу «Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія»

Двадцять першого червня 2024 року у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України відбувся міжнародний науково-практичний круглий стіл під назвою «Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія».

Основною метою круглого столу стало створення дискусійної платформи для обміну науковими думками та практичним досвідом у зв'язку з триваючою інфофізичною агресією російської федерації проти України з метою вироблення спільних рішень і дієвих інструментів запобігання ворожим впливам та боротьби з ними.

Під час роботи круглого столу обговорювалися такі питання, як: 1) роль і значення гібридних війн у ХХІ столітті; 2) викриття та протидія явищу інформаційному колабораціонізму (поширення дезінформації, ворожої пропаганди та ІПСО); 3) свобода вираження поглядів в аспекті проблеми введення цензури в умовах воєнного стану; 4) кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні; 5) запобігання втручанню в роботу інформаційних систем, забезпечення та захист об'єктів критичної інфраструктури в умовах воєнного стану; 6) інформаційно-комунікаційні мережі як інструмент інфоагресії.

Учасники круглого столу за результатами аналізу поточного стану явища інфоагресії та протидії йому, а так само дискусій із приводу можливих напрямів симетричної та асиметричної відповіді на відповідні виклики,

беручи до уваги, що:

– проблема аналізу інформаційної агресії виявляється mainstream-темою наукового поля останніх кількох десятиліть,

– зоною прояву будь-якої інфоагресії, включаючи й ту, що має місце під час ведення гібридних війн, відповідно є діджиталізований інформаційний простір;

усвідомлюючи, що:

– метою інфоагресії може стати зниження рівня довіри населення до влади й медії, падіння міжнародного авторитету України в очах прогресивного світу,

– дедалі набувають поширення такі явища, як кібершахрайство, кіберзалякування, кіберпереслідування, кіберсамогубство, кібертероризм, психологічна залежність від кібергеймерства тощо;

констатуючи, що:

– зворотнім боком проблеми діджиталізації інфопростору може стати тотальне запровадження процедур кіберцензури,

– соціальні медіа породжують не лише онлайн-агресію, а й психологічну та фізичну агресивну поведінку в оффлайн просторі;

розуміючи, що:

– основним інструментом для ведення гібридних війн сьогодні виявляються інформаційно-комунікаційні технології,

– у глобальному інформаційному просторі для досягнення деструктивного впливу на таргетовану частину користувачів інфопростору звичайною практикою стало «масове» маніпулювання шкідливою інформацією;

будучи переконаними в тому, що:

– Українська держава, народ України та Сили оборони при потужній системній підтримці міжнародною прогресивною спільнотою мають тверду впевненість у найшвидшій Перемозі,

– перегляд деструктивного контенту у соціальних мережах в умовах відсутності зорового контакту може створювати ризик агресивного поводження людини;

учасники круглого столу сформулювали такі *рекомендації,* що доводяться до відома широкій юридичній громадськості:

– у регуляторних нормативно-правових актах (зокрема, у наказах Міністерства оборони України) встановити вичерпний перелік військово значущої інформації, яку заборонено поширювати відповідно до ст. 114^2 Кримінального кодексу України (Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану), та чітко визначити порядок і суб'єктів, які мають право таку інформацію поширювати чи надавати дозвіл на її поширення;

– у КК України на рівні спеціальної заборони встановити відповідальність за прояви геноцидної риторики, формами об'єктивної сторони якої вважати: 1) виправдовування геноциду, 2) визнання правомірним геноциду, 3) заперечення геноциду, 4) явне применшення його наслідків, 5) глорифікацію осіб, що його здійснювали, а також 6) виготовлення матеріалів, у яких містяться означені характеристики, з метою їх розповсюдження; та безпосереднє 7) розповсюдження таких матеріалів. При цьому обов'язковою ознакою перших п'яти форм слід вважати публічний характер їх вчинення;

– звузити зміст ч. 1 ст. 436^2 КК України до вчинення передбачених в ній дій лише в публічній сфері, оскільки існуючий стан речей, з одного боку, зумовлює невиправдане обмеження прав громадян, а з другого, – необґрунтоване витрачання ресурсу держави на здійснення кримінального переслідування та правосуддя щодо осіб, які вчинили занадто дрібні за значенням правопорушення;

– визначити одним із пріоритетів кримінально-правової протидії глорифікації інформаційну діяльність осіб, які є лідерами громадської думки і джерелом відповідного негативного контенту;

– сформулювати єдині етичні правила та рекомендації щодо оприлюднення в медіа, а також на платформах соціальних месенджерів інформації про російські обстріли/влучання по цивільним об'єктам;

- розвивати організаційно-правові та технічні заходи протидії використанню інструментів штучного інтелекту для цілей просування ідеології «руського міру»;
- посилити спроможності реагувати на загрози у сфері кібербезпеки шляхом збільшення інвестицій у підготовку фахівців достатнього рівня кваліфікації для підрозділів сил безпеки та оборони України;
- налагоджувати державно-приватне партнерство з питань забезпечення стійкості та стабільності мережі критичної інфраструктури (у т.ч. інформаційної), виявлення та видалення дезінформаційної контенту;
- стимулювати реалізацію проєктів та ініціатив, спрямованих на деміфологізацію інформаційного простору;
- просувати й підвищувати медіаграмотність серед населення України, розвивати засоби й методи виявлення та протидії дезінформації, пропаганді тощо;
- систематично підвищувати обізнаність громадян України про кіберзагрози та формувати навички захисту від них;
- з метою запобігання випадкам глорифікації в установах виконання покарання активізувати соціально-виховну й соціально-психологічну роботу із засудженими, які готуються до звільнення, проходять пробаційні програми, враховуючи особливості роботи з дорослими людьми зі сформованою свідомістю, поведінкові стереотипи, рівень освіченості, соціальне оточення й реалії соціокультурного простору в країні, де упроваджено воєнний стан.
- звернути увагу вчених-правознавців на актуальність подальшого дослідження таких напрямів, як: 1) правове регулювання застосування сучасних технологій опрацювання великих масивів даних у зв’язку з розслідуванням воєнних злочинів, колабораційної діяльності, проявів глорифікації агресора та застосування інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на обмеження і протидію дезінформації, пропаганді, ІПСО рф в українському інфопросторі та інфопросторі зарубіжних країн; 2) моніторинг викликів і ризиків, що можуть виникати у сфері забезпечення прав і свобод людини в умовах ще недостатнього рівня правового

регулювання під час використання високих технологій; 3) посилення зв’язків науково-дослідних центрів Національної академії правових наук України з правоохоронними органами, зокрема СБУ, з метою використання останніми здобутків емпіричних досліджень щодо небезпечних тенденцій у сфері захисту інформаційного простору України; 4) оцінювання потенційних ризиків для цифрової трансформації суспільства; 5) прогнозування подальшого розвитку ситуації існування й ескалації інформаційної агресії в її діджиталізованій формі з тим, щоб намітити кроки з інформаційної гігієни, аби знизити тиск цього негативного феномену на пересічну людину та соціальні інституції.

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Орловська Н. А.,
д.ю.н., проф., професор кафедри публічно-правових
дисциплін Одеського національного
морського університету

ПРОПАГАНДА ДЛЯ ВІЙНИ ТА ПРОПАГАНДА ВІЙНИ (КЕЙС РОСІЙСЬКИХ ПРОПАГАНДИСТІВ)

Війна росії проти України стала частиною новітньої історії, яка безпосередньо зачіпає багато країн. Одними з головних учасників цієї війни є російські пропагандисти, які роками демонізували Україну та українців. І за «потоками свідомості» пропагандистів чітко виявляється справжня мета цієї війни – знищення України як незалежної демократичної держави, геноцид української нації, а згодом хаотизація і подальше руйнування західної цивілізації.

Зв'язок між розв'язуванням воєн та попередньою інформаційною «накачкою» населення є давно відомим. У теорії управління це, зазвичай, називається технологією продукування згоди. Мета її застосування – цілеспрямоване формування соціальної підтримки імовірно непопулярних політичних рішень. Політична пропаганда належить саме до такого інструмента «продукування згоди» на війну [5, с. 18]. Як справедливо зазначає Ен Еплбаум, «сучасна російська пропагандистська держава перетворилась на ідеальну машину для одночасного здійснення масових убивств і приховування цього від публіки» [2, с. 26]. Послідовна багаторічна трансляція рашистських нарративів, яка безпрецедентно посилилася з лютого 2022 р., призвела до формування масової психологічної установки на розлюднення громадян України та війну на знищення з боку рф.

Таким чином, російська пропаганда перетворилася на соціально-політичний та соціально-психологічний феномен, масштаби та наслідки якого мають отримати правову оцінку, у тому числі шляхом притягнення пропагандистів до кримінальної відповідальності.

У першу чергу, слід зазначити, що Україна має досвід засудження російських пропагандистів. Наприклад, наприкінці 2023 р. було заочно засуджено армена гаспаряна – «журналіста» з оточення володимира соловйова. Його визнано винним у публічних закликах до геноциду українського народу, насильницької зміни конституційного ладу, а також посяганні на територіальну цілісність і недоторканність України (ч. 2 ст. 442, ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 110 КК).

Поряд із цим існує думка, що російські пропагандисти мають бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 436-2 КК (зокрема, за ознаками вчинення діяння службовою особою з використанням засобів масової інформації). При цьому йдеться саме про цей тяжкий злочин, адже в іншому випадку іноземців, які вчинили діяння за межами нашої держави, неможливо притягти до кримінальної відповідальності за КК України. Але у разі засудження лише за діяння, передбачені ч. 3 ст. 436-2 КК, розраховувати на міжнародний розшук та затримання за кордоном російських пропагандистів не доводиться. Тож цей аспект обвинувачення лишатиметься виключно національним. З огляду на це необхідно кваліфікувати діяння російських пропагандистів як сукупність кримінальних правопорушень, частина з яких є злочинами проти основ національної безпеки України, а частина – проти миру та безпеки людства, одним з яких є діяння, передбачене ч. 3 ст. 436-2 КК [5, с. 19].

Є ще один підхід – стосовно найодіозніших пропагандистів (соловйова, симоньян, кисельова тощо) – низка правозахисних організацій на початку червня 2024 р. презентувала подання до МКС щодо вчинення злочинів на ґрунті ненависті до громадян України. Особи, які зазначені у цьому поданні, були визначені за такими критеріями, як наявність статусу керівника державного ЗМІ, впізнаваність фігуранта, інтенсивність використання «мови ненависті» у пропагандистських виступах [3].

До речі, організаційний аспект (формування, затвердження, а не лише реалізація редакційної політики ЗМІ та комунікації) береться до уваги й прихильниками кваліфікації за ч. 3 ст. 436-2 КК [5, с. 19].

Таким чином, пропонуються три підходи щодо кваліфікації дій російських пропагандистів: а) як міжнародні злочини та злочини проти основ національної безпеки; б) як міжнародні злочини, злочин, передбачений ч. 3 ст. 436-2, та злочини проти основ національної безпеки; в) як міжнародні злочини.

Вбачається, що кейс російських пропагандистів доцільно обговорювати в контексті розмежування пропаганди для війни (розпалювання ворожнечі, що призводить до злочину агресії) та пропаганди війни (підбурювання до злочинів геноциду, воєнних, проти людяності). На думку співробітника Офісу прокурора Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії в Гаазі (1998-2017 рр.) П. Дойчиновича, цей концепт доцільно розвинути в міжнародному кримінальному праві. І якщо створять трибунал спеціально щодо війни росії проти України, який займатиметься виключно злочином агресії, він розглядатиме й розпалювання ворожнечі – пропаганди задля війни [4].

Слід зазначити, що ч. 3 ст. 25 Римського статуту МКС, яка стосується юрисдикції МКС щодо фізичних осіб, містить прямі вказівки на підбурювання та спонукання до вчинення злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, якщо ці злочини фактично вчиняються або вчиняється замах на них. Виключення становить злочин геноциду (п. е ч. 3 ст. 25 Римського статуту), стосовно якого достатньо прямо та публічно підбурювати інших до вчинення такого діяння. Вбачається, що наявні підстави для розгляду кейсу російських пропагандистів через призму ст. 25 Римського статуту як підбурювачів, принаймні, до воєнних злочинів та злочинів проти людяності, адже обидві категорії діянь реально вчиняються протягом всього періоду повномасштабного вторгнення. Крім того, універсальна юрисдикція щодо таких злочинів, на відміну від ст. 436-2 КК, дозволятиме країнам-партнерам здійснювати правосуддя в своїх національних юрисдикціях стосовно відповідних осіб.

Відповідно, акцент, у першу чергу, на злочинах, що підпадають під юрисдикцію МКС, не дозволить перевести відповідальність пропагандистів у суто «національне поле», сприятиме виключенню міркувань про політичну ангажованість кримінального переслідування за ч. 3 ст. 436-2 КК і підкреслить загальнолюдську небезпечність їх дій.

Поряд із цим слід поставити питання про кримінально-правовий вплив на юридичних осіб, адже провідні пропагандисти – це не лише транслятори рашистських наративів, а організатори і керівники медійного бізнесу. Тому зосереджуватися лише на індивідуальній кримінальній відповідальності означає звужувати реакцію на дії, що спочатку призвели до агресивної війни, а згодом сприяли вчиненню геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людства. Адже в такому випадку ЗМІ як юридичні особи залишаються поза впливом. І оскільки йдеться про державні настанови, а не про редакційну політику окремих ЗМІ, слід визнати, що лише індивідуальна кримінальна відповідальність конкретного пропагандиста не матиме належного ефекту.

У сучасному міжнародному кримінальному праві не йдеться про відповідальність юридичних осіб, навіть якщо розуміти відповідальність не як юридичне зобов'язання, а як «стандарт очікуваної поведінки». Тому, як зазначають фахівці, компанії, чиї посадові особи є співучасниками або причетні до вчинення міжнародних злочинів, опиняються під особливим контролем, тобто альтернативою невтручання може бути повідомлення про діяльність юридичної особи державі, де ця компанія знаходиться [1]. Звернемо увагу, що, наприклад, інформаційне агентство «россия сегодня» та новинне агентство «спутник» (які очолюються м. симоньян) є міжнародними структурами, що мають регіональні представництва у США, Китаї, країнах Африки, Латинської Америки. З огляду на це засудження російських пропагандистів за міжнародні злочини відкривають можливості для кримінально-правового впливу на ЗМІ як юридичних осіб в тих країнах, де законодавством передбачена така можливість. Звернемо увагу, що ч. 3 ст. 436-2 КК не є підставою застосування кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб на відміну від ст. 436, 437, 438, 442 КК.

Таким чином, вбачається, що можна говорити про два види пропаганди: а) пропаганда для війни, яка передбачає розпалювання ворожнечі та сприяє вчиненню злочину агресії; б) пропаганда війни (воєнна пропаганда), яка призводить до вчинення геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності. Такий контекст дозволяє розглядати притягнення російських пропагандистів за підбурювання за вчинення геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людства інституціями як міжнародної, так і національної юстиції. Крім того, це дозволить ставити питання про кримінально-правовий вплив на юридичних осіб (ті ЗМІ, представники яких транслюють рашистські наративи), який передбачений у переважній більшості країн ЄС (крім Італії та ФРН), Великій Британії та США. Відповідно, навіть якщо пропагандисти притягатимуться до кримінальної відповідальності МКС, вплив на юридичних осіб може бути здійснений у національних юрисдикціях.

Список використаних джерел:

1. Liakopoulos D. Criminal Liability and Compulsory in International Criminal Justice: The Case of Corporations. *Revista de Direito da Faculdade Guanambi*. 2018. Vol. 5(2). P. 13-91. URL: https://doi.org/10.29293/rdfg.v5i2.216 (date of access: 10.06.2024).

2. Ukrainian society in wartime / S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko & others/ ed. by Ye. Golovakha, S. Makeiev. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2022. 410 p.

3. Злочини Соловйова, Симоньян і Медведєва: правозахисники просять МКС провести розслідування. *Укрінформ.* URL: http://surl.li/ulatw (дата звернення: 10.06.2024).

4. Куренкова О. Нацисти прагнули «великої Німеччини». Кремль – створення «великої Росії» коштом України – юрист Предраг Дойчинович (9 січня 2023 р.). *Суспільне. Новини.* URL: http://surl.li/ulaum (дата звернення: 10.06.2024).

5. Моргунов О. А. Російські пропагандисти у фокусі кримінальної юстиції: національний та міжнародний аспекти. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. тез доп. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця, 2023. С. 18-20.

Савінова Н. А.,
д.ю.н., старший науковий співробітник,
директор навчально-наукового інституту морського права
та менеджменту Національного університету
«Одеська морська академія»

МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ І КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Тема маніпулювання свідомістю людини лишається *Terra Incognita* для права в цілому і кримінального права зокрема. У той час як інформаційна (маніпулятивна) складова царює у політиці, рекламі, телебаченні, і, що найбільш очевидно саме зараз – є однією зі складових гібридної війни, кримінальне право «бачить» лише один її прояв – «обман».

Саме обман, як активне діяння об'єктивної сторони «Шахрайства» за ст. 190 КК є підставою притягнення в деяких випадках осіб, які безпосередньо впливаючи на свідомість, втягують населення в секти, фінансові піраміди та інші афери фінансового характеру. Водночас, інкримінувати шахрайство неможливо тим, хто, наприклад, втягує в деструктивні секти людину без очевидної корисливої мети.

Наприклад, наявні кримінально-правові шаблони щодо шахрайства дозволили, принаймні, порушити свого часу кримінальні справи відносно компанії King's Capital Роберта Флетчера [5], котра затягувала і фінансову піраміду[1] адептів культової секти «Християнська релігійна громада Посольство Благословенного Царства Божого для всіх народів» (скорочено – Церква «Посольство Боже») [4] нігерійця Сандея Аделаджи. Однак, притягнення до кримінальної відповідальності в таких випадках концентрувалося навколо самої діяльності махінацій фінансової піраміди збудованої King's Capital та організованої групи, котрі живилися не лише з адептів секти Церква «Посольство Боже», а й з інших джерел. Водночас подібні можливості притягнення до кримінальної відповідальності зникають за відсутності очевидного корисливого мотиву щодо коштів потерпілого, або якщо такий мотив прихований.

---

[1] Досудовим розслідуванням тоді було встановлено, що в період з травня 2006 року по листопад 2008 року, з використанням юридичних осіб «JC & AA Kings Capital Limited», ПП «Кінгз-Кепітал», ТОВ «Кінгз-Кепітал», юридичної спілки «Тринадцята зарплата», ВГО «Духовність і благополуччя» та кредитної спілки «Бізнеспартнерство», шляхом обману заволоділи коштами майже 3,5 тис громадян на загальну суму понад 140 млн грн.

Наприклад, діяльність доволі популярної сьогодні в України корейської секти «Товариство Всесвітньої Місії Церква Бога» (скорочено – «Церква Бога») не має прямої зацікавленості в грошах адептів: її кінцевою метою є вербування громадян України на укладення шлюбів з громадянами Південної Кореї, яка перебуває у зоні спостереження правоохоронців, не підпадає під кваліфікацію за ст. 190 КК. Існує така секта за гроші, які на її діяльність з пришукування собі «пари» надають громадяни Південної Кореї.

Або ж «Церква Бога Живого» – харизматична секта євангелістського (протестантського) спрямування вітчизняного походження, котра прямо пропагує агресію до конфесійних релігій [1], котрий рекрутує адептів через Київський Біблійний Інститут [2]. Метою її діяльності є розвиток власної мережі і отримання впливу. Існує вона на кошти адептів, які ті сплачують добровільно.

Ззовні, обидві ці секти доволі «мирні», вони не терористичні (поки що), не вчинюють кримінальних правопорушень, описаних у КК, натомість вийти з таких утворень фактично неможливо: під тиском деструктивних впливів професійно спрямованих на психіку проповідей та тиску кураторів та оточення подібних адептів у людини пригнічується критичне мислення і воля, і людина виконує накази авторитетного лідера.

До речі, аналогічні механізми використовуються у деструктивних «іграх», про які питання періодично постає кожного разу як спостерігаємо спалахи підліткових «стрибків з даху» чи самогубств. Той самий «Синій кит» та інші ігри в смерть, як і підліткові «групи смерті» в мережі – поширені в інформаційному світі, і Україна не є виключенням і тут.

Причини криються спочатку «під водою», але статистика по країні кричуща: за офіційним даними Омбудсмана України з посиланням на джерела Державної служби статистики України, від навмисного самоушкодження померли протягом: 2017 р. –106; 2018 р. – 82; 2019 р. – 88; 2020 р. – 94; 2021 р. – 94; 2022 р. – 127; 2023 р. – 116 дітей [3]. Звернемо увагу, що останні два роки – роки війни, коли діти були значно більше відірвані від звичного традиційного для них життя, і їх спілкування з однолітками багато в чому перейшло у віртуальне середовище.

Важко стверджувати що діти є найбільш уразливою від впливів на свідомість частиною людства: це твердження спростовується кількістю дорослих, котрі опиняються під впливом деструктивних сект, фінансових пірамід, знайомств «з принцом на білому коні» в мережі та шквалів інформаційної зброї, що транслюється звідусіль. Як і серед дорослих, серед підлітків наявний свій відсоток віктимних осіб.

Ми всі перебуваємо у вирії інформаціійних впливів. Мало хто не користується мобільними додатками, котрі самі запрошують нас до каналів, пропонуючи ту інформацію, котру ми читали напередодні в новинах, або які безпосередньо шукали. Так влаштоване віртуалізоване [6, с. 432-453] суспільство споживання [7]. Вся система «продажів інформації» (а ми купуємо її, споживаючи, оплачуючи її отримання відвідуваннями певних платформ) побудована на наших бажаннях, інтересах, уразливостях та залежностях. Сим більше ми інформативно демонструємо такі «болючі» місця, тим привабливішими ми стаємо для пропозиції нам відповідного продукту. То ж, чим більше ми демонструємо інформаційному простору власні слабкості, тим більше він пропонує нам інформації, аби їх задовольнити. Однак, це ще не є віктимність. Це лише декларування того, що нам може запропонувати інформаційне середовище.

Зовсім інше – інформаційна віктимність: уразливість від інформації, котра надходить на ваш запит. Характеристика інформаційної віктимності має глибинну природу і особистісні причини для кожного. Це вимагає окремого дослідження, яке може мати перспективу у разі серйозного ставлення в державі до криміналізації впливів на свідомість.

Водночас, зараз вже можна повною мірою стверджувати, що особистості, у тому числі підлітки, з розвиненим критичним мисленням і стійкими вольовими якостями майже не уразливі від деструктивних впливів на їхню свідомість. Особу, котра здатна самостійно зібрати та проаналізувати інформацію з перевірених джерел, здатна чітко знати свої проблеми, формулювати бажання та приймати рішення не запросить до себе ані секта, ані підлітковий клуб смерті, як не стане читати така людина без посмішки фейкові новини з постійно використовуваного ворогом та провокаторами месенджеру «Telegram».

Суспільство не складається з «дорослих» і «сильних» людей, які здатні протистояти тиску оточення, спільноти чи групи, у котрій опинилися. Конформізм та ефект натовпу діють так як і діяли в усі часи. Натомість моделі маніпулювання, котрі і існували раніше, сьогодні набувають нових можливостей. Мережі, месенджери, канали, періодично і телебачення маніпулюють на рівні підсвідомого людини, або обманюють чи маніпулюють і усвідомленим. А кількість вольових людей, наділених критичним мисленням серед загальної кількості – доволі невисока.

Однак і з розумінням цього, ми не маємо права включатися до віктимблеймінгу жертв маніпуляцій, входити у circulus vitiosus, породжуючи повторну віктимізацію людини.

Водночас, кримінальне право має створювати розумні механізми протидії впливам на свідомість людини, котрі завдають шкоди не лише «гаманцю», а й ментальному здоров’ю людини. До таких можна віднести, зокрема, не лише умисні маніпуляції свідомістю людини, котрі пригнічують критичне мислення та / або волю людини. Тут і сталкінг (переслідування), і жорсткий булінг, і ІПСО (та їх різновид – хибні новини), і панічні плітки. Психологічне домашнє насильство, котре так не люблять кваліфікувати через важкість доказування, а, насправді, невміння доказування, психологічних впливів.

До цього часу підхід кримінального права до проблематики маніпуляцій свідомістю виражався через питання: а як це доказуватиметься? Де точки відліку/ грані, як має злочинець перейти, щоб кримінальне право «побачило» його діяння. Зараз же шкала оцінки мислення людини дає таку змогу: ким було мислення людини до впливу, і як воно змінилося, які чинники вплинули на нього. До речі, другий критерій – вольова складова, взагалі здатна для оцінки кримінальним правом: бажав/ було байдуже/ знав, але не бажав/ не бажав, оскільки не знав, але не щодо власного діяння, а щодо діяння на яке був спрямований маніпуляцією.

Ми маємо, насправді, одну дуже важливу (крім «обману») підказку маніпулятивних впливів на свідомість у кримінальному праві. Це – «заклики». Всі заклики містять елемент маніпуляцій: вплив на значну кількість людей та створення ефекту натовпу, в якому спрацьовує конформізм, доведений експериментами Аша у 50х роках ХХ сторіччя. Натовп у переважної більшості людей знижує рівень критичного мислення і пригнічує волю, підкоряючи її «спільним» бажанням.

Є у нас і «доведення до самогубства», коли і психологічним тиском людину позбавляють бажання жити. А що є психологічний вплив як не маніпуляція свідомістю.

Водночас, ми «свідомості» не бачимо до цього часу в загальному, родовому та безпосередньому об'єктах складу кримінального правопорушення, але, насправді, з широко заплющеними очима спостерігаємо як на неї постійно здійснюються впливи, і старанно умовляємо себе що не зможемо доказати наявність таких деструктивних впливів.

Список використаних джерел:

1. Білий С. Фабрика зомбі. Що несе людям «Церква живого Бога». *Бріз.* URL: http://briz.if.ua/2422.htm (дата звернення: 07.06.2024).

2. Київський Біблійний Інститут. URL: https://kbi.org.ua/academics/ (дата звернення: 07.06.2024).

3. Моніторинг випадків суїцидів серед дітей. *Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.* URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/monitoring-vipadkiv-suyicidiv-sered-ditej (дата звернення: 07.06.2024).

4. Посольство Благословенного Царства Божьего для Всех Народов. URL: https://godembassy.org/ (дата обращения: 07.06.2024).

5. Справу про махінації KING'S CAPITAL передано до суду. *Дзеркало тижня.* URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/spravu-pro-mahinaciyi-king-s-capital-peredano-do-sudu-125351_.html (дата звернення: 07.06.2024).

6. Тоффлер Е. Третя Хвиля. З англ. пер. А. Євса. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

7. Тоффлер Э., Тоффлер Х. Революционное богатство. Москва: АСТ: АСТ МОСКВА: ПРОФИЗДАТ, 2008. 569 с.

Юзікова Н. С.,
д.ю.н., проф., професор кафедри адміністративного
і кримінального права Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У сучасних реаліях стрімкого розвитку технологій у світі, рівень захищеності інформаційного простору є показником розвитку країни, важливим фактором її економічної, соціальної, правової та політичної стабільності, спрямованої на забезпечення національних інтересів і захист прав особи в цифровому просторі. Інформаційна безпека України – це надійний щит, який має забезпечити безпечний розвиток потенціалу інформаційної сфери країни та підвищити ефективність захисту прав людини у цифровому середовищі. Саме тому, у ст. 17 Конституції України наголошено, що забезпечення інформаційної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави справою всього Українського народу [6]. А у Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року визначено актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних та затверджено план заходів з її реалізації на період до 2025 року [8]. Таким чином, пріоритетом сьогодення є захист національного інформаційного простору та забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнної розбудови України.

Незадовільний стан інформаційної безпеки, розміщення спотвореної, упередженої, провокаційної, забороненої інформації або дезінформації про політичні, економічні, соціальні процеси, що відбуваються в Україні, у цифровому середовищі, чинить негативний інформаційно-психологічний вплив на суспільну свідомість громадян України; детермінує зміни у поведінці та комунікації особистості; сприяє формуванню деформованих моральних установок, девіантної поведінки та асоціального способу життя; продукує віктимну, суїцидальну поведінку. Все більше суспільство поглинається цифровим простором, від тимчасового відвідування окремих інтернет ресурсів до постійного перебування в режимі онлайн. Так, щохвилини на YouTube завантажується по 72 години відео, у Twitter публікується 100 000 нових твітів, у Facebook – 700 000 нових коментарів [2]. Виникає запитання, який відсоток цього контенту є корисним для особи, суспільства, держави? Який відсоток становить деструктивний, агресивний чи дезінформаційний контент? Питання відкрите.

Комплексна та системна взаємодія держави з приватним сектором і громадськістю в інтересах ефективного розвитку інформаційної сфери є запорукою спільного захисту особи, держави та суспільства від загроз, пов’язаних з інформаційними технологіями та інформаційною агресією. Сьогодні інформаційна агресія стала серйозною проблемою, яка загрожує національній безпеці. Інформаційна агресія включає кібератаки, дезінформацію, пропаганду та інші форми інформаційного впливу, спрямовані на дестабілізацію країни, підрив довіри до державних інституцій та маніпуляцію громадською думкою. Такі дії можуть мати серйозні наслідки для фізичного, емоційного та психологічного благополуччя громадян.

Відповідно до щорічного звіту компанії McAfee про загрози, глобальні збитки від кіберзлочинності перевищують 1 трильйон доларів. У 2023 році, кількість кібератак у всьому світі зросла на 38 % у порівнянні з 2022 роком. Серед опитаних організацій 56 % відзначили відсутність плану запобігання та реагування на кіберінциденти. З 951 організацій, які справді мали план реагування, лише 32 % сказали, що їх план був ефективним [7].

Інформаційна агресія стає однією з найактуальніших проблем сучасності у світі. Вона проявляється у різних формах, таких як кібератаки, дезінформація, пропаганда та розпалювання ворожнечі. Ці дії можуть мати серйозні наслідки для суспільства, шкодячи національній безпеці, економіці та соціальним інститутам.

У зв'язку з цим важливо дослідити світові практики протидії інформаційній агресії для пошуку відповідних методів та інструменти протидії цьому явищу. Також розуміння форм прояву агресії та оцінки ефективності різноманітних превентивних заходів.

Ефективність зарубіжних практик запобігання і протидії інформаційній агресії залежить від низки факторів, таких як криміналізація діянь у законодавстві, розгалужена система заходів протидії, наявність ресурсів для їх реалізації, а також рівень обізнаності та підтримки суспільства. Важливо зазначити, що інформаційна агресія – мінливе явище. З появою нових технологій та методів, які використовуються для поширення дезінформації та пропаганди, мають постійно адаптуватись та трансформуватись світові практики протидії інформаційній агресії.

Вивчення зарубіжного досвіду доцільно зосереджувати на країнах, які вже успішно протистояли інформаційним атакам. Однією з таких країн є Естонія. Саме Естонія є одним з лідерів у сфері кібербезпеки та протидії інформаційній агресії. У 2007 році країна зазнала масштабної кібератаки, яка призвела до тимчасового паралічу її інтернет-інфраструктури. У 2007 році уряд Естонії вирішив перенести Бронзового солдата з центру Таллінна на військове кладовище на околиці міста. Цей пам'ятник був відкритий радянською владою в 1947 році під назвою «Пам'ятник визволителям Таллінна». Для російськомовних в Естонії він уособлює перемогу СРСР над нацизмом. Але для етнічних естонців червоноармійці не були визволителями. Їх сприймають як окупантів, а Бронзовий солдат є болючим символом радянського гніту. Рішення про перенесення пам'ятника викликало обурення в російськомовних ЗМІ, і російськомовні вийшли на вулиці з протестами. Протести посилювалися неправдивими повідомленнями в російських ЗМІ про те, що пам'ятник і сусідні радянські військові могили знищуються. 26 квітня 2007 року в Таллінні спалахнули дві ночі заворушень і мародерства. З 27 квітня Естонія постраждала від масштабних кібератак, які в деяких випадках тривали тижнями. Ці атаки, були спрямовані на урядові веб-сайти, банки та інші критичні об'єкти інфраструктури. Вони призвели до значних збитків для естонської економіки та стали одним з перших випадків використання кіберзброї в якості інструменту політичного тиску [1].

На думку Ліїзи Паст кіберагресія дуже відрізняється від кінетичної війни. Це дозволяє створити плутанину, залишаючись при цьому значно нижчим за рівень збройного нападу. Такі атаки не є специфічними для напруженості між Заходом і Росією. Усі сучасні суспільства вразливі [1]. Це означає, що ворожа країна може створити умови для масових заворушень і нестабільності різних сфер у такій країні НАТО, як Естонія, не побоюючись військової відплати з боку союзників по НАТО.

Танель Сепп (співробітник Міністерства оборони Естонії з питань кібербезпеки) зазначає, що після подій «Бронзового солдату» кібервійна використовується в усьому світі, в тому числі у війні Росії з Грузією в 2008 році і в Україні. Кіберпростір став дійсно серйозним інструментом руйнування суспільства у військових цілях [1].

Після терактів 2007 року, «Бронзовий солдат» все ще є нагадуванням про те, наскільки складне минуле Естонії може зруйнувати сьогодення. Тому цей досвід інформаційної агресії спонукав Естонію до значних інвестицій у кібербезпеку та розробку ефективних методів протидії інформаційним атакам. Серед цих заходів необхідно відзначити:

- створення Центру інформаційної системи держави (RIIT) як державної установи, яка відповідає за захист кіберінфраструктури Естонії;
- інвестування в кіберосвіту для підвищення обізнаності громади про кібербезпеку та навчання заходам протистояння кіберзагрозам;
- активну співпрацю з НАТО та ЄС з питань кібербезпеки.

У напряму співпраці у 2023 році були проведені флагманські навчання НАТО «Кіберкоаліція». Навчання ґрунтувалися на складних, реалістичних сценаріях, які допомагають підготувати кіберзахисників до реальних кібервикликів, включно з нападами на критично важливу національну інфраструктуру, а також порушенням діяльності НАТО і союзників під час операцій [3].

Завдяки вжитим заходам Естонія стала однією з країн – лідерів у сфері кібербезпеки. Її досвід показав, що навіть невеликі країни можуть успішно протистояти інформаційним атакам, якщо вони мають чітку стратегію та готові інвестувати в кібербезпеку своєї країни.

На думку Хелен Еверт, за останні кілька років кібератаки на державні установи і медіа-компанії в Естонії були звичайним явищем. Після нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 року естонські державні підприємства та приватні компанії зареєстрували значний ріст числа спроб нападу. Таким чином, ІТ-безпека знаходиться на першому місці в обговоренні дня країни, а збільшення інвестицій у кібербезпеку з боку уряду, таким чином, у багатьох випадках сприяло мінімізації останніх кібератак. Необхідність захисту стала важливою частиною кіберзахисної стратегії країн Балтії, у межах якої створено RIA – національний ІТ-орган, відповідальний за кібербезпеку. Близько 1000 державних службовців захищають кіберпростор Естонії. Вони підтримують високорозвинену ІТ-систему, яка автоматично захищає від зловмисників. Високо мотивовані вчені-комп’ютерщики, які підтримують свою країну у випадку надзвичайної ситуації та забезпечують новіші знання, виступають у ролі добровільної ІТ-команди кібервоїнів [4].

З огляду на геополітичне положення, країни Балтії, вони постійно знаходяться під загрозою кібератак. Атаки спрямовуються на енергетичний сектор і банківську систему тощо та призводять до тимчасового блокування веб-сайтів, витоку важливих даних. На протидію постійним загрозам спрямована кіберзахисна стратегія країн Балтії, важливою частиною якої є ІТ-команди кібервоїнів. Їх діяльність спрямована на захист критичної інфраструктури від кібератак; розслідування кіберзлочинів; проведення кібернавчань; надання консультацій з питань кібербезпеки; участь у міжнародних кібернавчаннях таких як Cyber Coalition – щорічні навчання НАТО з 2008 року. Кіберкоаліція виконується через Естонський навчальний центр з кібербезпеки (кіберполігон Таллінна), який підтримує союзників і партнерів НАТО. Аудиторія та місцеві інструктори беруть участь у навчанні з відповідних держав та організацій через віртуальні мережі, а невелика контрольна група навчань збирається в Естонії для виконання вправ. Під час навчань у 2022 році близько 1000 кіберзахисників із 26 членів Альянсу, Фінляндії, Грузії, Ірландії, Японії, Швеції та Швейцарії, Європейського Союзу, а також учасники з промисловості та наукових кіл навчатимуться долати реальні кібервиклики, такі як кібератаки на електромережах, програмах і активах НАТО та Альянсу під час операцій.

Кібератаки у інформаційному полі із використанням контенту війни РФ проти України, сприяють дестабілізації ситуації у країні, порушують права людини, руйнують демократичні інституції. Кібератаки, які спонсоруються державою, переслідують три цілі – використання слабкості інфраструктури; збір інформації; отримання грошей для компенсації втрат від санкцій. Такі атаки політично мотивовані, а цілі з часом можуть змінюватися. Таким прикладом, може бути виступ Прем'єр-міністра Дональда Туска, який назвав хакерську атаку (стосувалась інформації що поляки будуть мобілізовані воювати в Україні) частиною спроб Росії дестабілізувати Європейський Союз напередодні виборів до Європейського парламенту, які відбудуться у червні 2024 року [5].

Зважаючи на постійні кіберзагрози, для України важливо мати комплексну та багаторівневу стратегію кібербезпеки. Ця стратегія повинна ґрунтуватися на досвіді та кращих практиках зарубіжних країн, наприклад Балтії, а також враховувати унікальні потреби та виклики України.

Національна стратегія кібербезпеки має охоплювати наступні ключові елементи: збільшення інвестицій у сферу кібербезпеки; створення резерву кіберфахівців, які можуть бути мобілізовані у разі кібератаки разом з кіберпідрозділами в складі Збройних Сил та Служби безпеки України; підвищення обізнаності широкого кола громадян України про кіберзагрози та формування навичок захисту від них; співпрацю з міжнародними партнерами, такими як НАТО, ЄС та ін.

Ефективність протидії інформаційній агресії залежить від комплексного підходу, що включає криміналізацію відповідних дій, розгалужену систему заходів та постійну адаптацію до нових загроз. Приклади країн Балтії показують важливість міжнародної співпраці та кібернавчань для підвищення кваліфікації кіберзахисників.

Список використаних джерел:

1. How a cyber attack transformed Estonia. *BBC*. URL: https://www.bbc.com/news/39655415 (date of access: 07.06.2024).

2. Internet Live Stats. URL: www.InternetLiveStats.com (date of access: 07.06.2024).

3. Nato's flagship cyber defence exercise begins in Estonia. *Supreme Headquarters Allied Powers Europe*. URL: https://shape.nato.int/news-archive/2023/natos-flagship-cyber-defence-exercise-cyber-coalition-begins-in-estonia (date of access: 07.06.2024).

4. Helen Evert. State-sponsored Cyber-Attacks: A Tool of Modern Warfare. *Greco risk and insurance managementurl*. URL: https://greco-services.translate.goog/state-sponsored-cyber-attacks-a-tool-of-modern-warfare/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_ x_tr_ hl= ru&_x_tr_pto=sc (date of access: 07.06.2024).

5. Poland sees «Russian cyberattack» behind fake military draft report. *Euractiv*. URL: https://www.euractiv.com/section/elections/news/poland-sees-russian-cyberattack-behind-fake-military-draft-report/ (date of access: 07.06.2024).

6. Конституція України. Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 07.06.2024).

7. Новий звіт McAfee оцінює глобальні збитки від кіберзлочинності у розмірі у понад 1 трильйон доларів. *Кафедра твердотільної електроніки та інформаційної безпеки*. URL: http://teib.info/?p=5780 (дата звернення: 07.06.2024).

8. Стратегія інформаційної безпеки на період до 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7 (дата звернення: 07.06.2024).

Батиргареєва В. С.,
д.ю.н., проф., головний науковий співробітник
Державної науково-дослідної установи
Інституту інформації, безпеки і права НАПрН України,
директор Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ДО ПРОБЛЕМИ «ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ» ІНФОАГРЕСІЇ

Інформаційно-комунікаційні технології як невід'ємний атрибут процесу діджиталізації, яким позначилася сучасна історія людства на стику століть, виявляються, на жаль, й необхідним інструментом для ведення гібридних війн, визначальною «субстанцією» яких є інформація, котрою маніпулюють у глобальному інформаційному просторі з метою досягнення деструктивного впливу на таргетовану частину користувачів цього простору і не тільки. Тому дедалі проблема інформатизації стає питанням правового і навіть філософського звучання, оскільки відносини «людина – інформаційно-комунікаційні технології» не є настільки однозначними, щоб не бачити пасток і ризиків, які буквально увірвалися у життя кожного з нас [2, с. 30]. Показовим маркером подібної «ризикованості» якраз й стає результат симбіозу гібридної війни, якою сьогодні відмічено життя українців, та свідомого використання при цьому можливостей, що відкриваються в електронну епоху людства і що виступаються як зброя інформаційної агресії.

Поняття інфоагресії докладно розкривається у науковій статті О. Е. Радутного під назвою «Поняття та ознаки інформаційної агресії на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері» (2015). Ученим подібну агресію віднесено до різновиду інформаційного протиборства, тобто суперництва в інформаційній сфері із приводу впливу на соціально значущі відносини та/або встановлення контролю над джерелами стратегічних ресурсів із «виходом» аж на рівень нанесення істотної шкоди інтересам національної безпеки України в окремих сферах життєдіяльності суспільства [6, с. 59]. На наш погляд, наслідки деструктивного впливу інфоагресії, виходячи із масштабів можливої шкоди, слід ретранслювати навіть на рівень національної безпеки держави і суспільства в цілому.

Ми не будемо аналізувати контент сучасної інфоагресії, тиск якої максимально підсилився внаслідок збройного вторгнення рф в Україну. Замість цього, розглянемо ознаки процесу її діджиталізації та деякі можливості використання цифрового інструментарію. Принагідно зауважимо, що сьогодні епоха розмов «тет-а-тет» або спілкування у малих соціальних групах у глобальному вимірі відходить на другий план. Тому відомий журналістський вислів «буде кров – буде рейтинг», сутність якого добре розкрита в романі американського письменника-фантаста С. Кінга «Якщо кров тече» (2020) [1], можна вважати й основним принципом дії інфоагресії, оскільки метою останньої у розрізі ведення гібридних війн є максимальне таргетування деструктивного впливу на визначене або навіть невизначене коло реципієнтів цього різновиду агресії.

Зоною прояву будь-якої інфоагресії, включаючи й ту, що має місце під час ведення гібридних війн, відповідно є інформаційний простір. Щоб «опанувати» цей специфічний за своєю природою простір, необхідні: по-перше, відповідні умови у вигляді науково-технічного прогресу, результатом якого стало створення інформаційно-комунікаційних технологій та їх подальше вдосконалення; по-друге, «оператори» цих технологій, тобто ті, хто їх принаймні застосовує, генеруючи інфоагресію; по-третє, відповідні інструменти (інтернет-ЗМІ, YouTube, спеціальні платформи для обговорення тих чи інших проблем, соціальні мережі, чати, пабліки, мобільна телефонія тощо); по-четверте, цільова аудиторія або матеріальний продукт (наприклад, електронна система об'єкта критичної інфраструктури), на які здійснюється вплив для досягнення остаточної мети; по-п'яте, власне, прояви, яких набуває ця агресія («банальна» дезінформація, фейкові новини, ворожа пропаганда, мова ворожнеча (мова ненависті, хейтспіч), відверті заклики до ведення, наприклад, агресивних загарбницьких війн, кібератаки на електронні системи об'єктів критичної інфраструктури, в цілому ІПСО як складний комплекс дій, котрими підготовлюється «потрібна» поведінка людей, кібербулінг, тролінг, мобінг та ін., в якомусь сенсі кібершпигунство і кібершахрайство, будь-який інший небажаний для конкретного суспільства вплив на громадську думку через комунікативні інтернет-платформи тощо). Цікаві прояви, по суті, інфоагресії ще у 2018 р. наведено І. О. Кресіною та В. М. Тарасюком у статті «Особливості застосування країною-агресором інформаційних технологій у гібридній війні». Так, до переліку найбільш популярних та ефективних інструментів інформаційних технологій, які застосовувала й застосовує рф проти України, автори відносять, зокрема: кінофільми, що формують образи героїв, популяризують акторів, створюють ціннісні орієнтири та впливають на сприйняття тих чи інших історичних подій, телесеріали – «мильні опери», наповнені емоційним змістом, який, аналогічно кінофільмам, покликаний формувати світоглядні наративи протягом більш тривалого часу, ніж кінофільми; вірусні повідомлення в Інтернет-месенджерах Viber/WhatsApp/Telegram, що виявляються одним із найефективніших способів поширення паніки з огляду на те, що більшість користувачів сприймає месенджери як персональний інструмент комунікації, особистий інформаційний простір, незалежний від уряду чи ЗМІ; тощо [4, с. 29]. До речі, інфоагресія під виглядом нібито художніх творів й тепер застосовується рф. Підтвердженням цієї думки, наприклад, є російська кінострічка «Свідок» (2023), в якій за сюжетом демонізується образ України в очах міжнародного суспільства через уявлення про війну в Україні іноземного музиканта. Тізер цього «шедевру» перебуває у вільному доступі в мережі Інтернету.

Все це ланки єдиного процесу діджиталізації, що дає можливість використовувати цифрові технології для зміни думок, установок, виклику відповідних реакцій із метою створення у такий спосіб умов для бажаної інфоагресору моделі поведінки. Так, соціальні мережі можуть використовуватися для поширення фейкових новин, вигадок, чуток, пліток, дезінформації та в цілому маніпулювання громадською думкою. Це може призвести до поділу суспільства на непримирені групи, що ворогують одна з одною з приводу домінування певної ідеї чи думки, або взаємних звинувачень, стигматизації, недовіри та ін., а також навіть до фізичних дій у вигляді, припустимо, порушення громадського порядку. У такий спосіб діджиталізація інфопростору підсилює ефект так званих інфовкидань, які можуть поширюватися й поза Інтернет-простором або мобільною телефонією.

Крім того, зловмисники можуть вдаватися до кібератак з метою порушення і навіть повного припинення діяльності важливих систем, таких як енергетика, транспорт чи масова комунікації, що призводить до хаосу, збитків, небажаних змін у господарському комплексі країн. У свою чергу, за допомогою кібершпигунства можна отримати доступ до конфіденційної інформації супротивної сторони або впливати на прийняття стратегічних рішень.

Очевидні переваги використання інформаційно-комунікаційних технологій, а, отже, й усього процесу діджиталізації інфопростору, наводяться Н. В. Нетесою. На думку вченої, такими є: доступність, дистанційність, оперативність, забезпечення конфіденційності, відсутність територіальних кордонів, масштабність бажаних для користувача наслідків; все це робить подібні технології універсальною інформаційною зброєю, яка дозволяє у найкоротший термін досягати бажаних результатів [5, с. 54]. До речі, слід відверто зазначити, що ведення гібридних війн потребує симетричних і асиметричних відповідей. Тому до «гібриду» в інформаційному розрізі вдається й та сторона протистояння, що обороняється від початкової неприкритої агресії. Таким чином, сучасним трендом цих війн є їх обопільність, коли всі сторони конфлікту вдаються до використання відповідних інструментів із метою досягнення перемоги на цій ділянці протиборства. На наш погляд, кумулятивний ефект ведення гібридних війн – явище, що однозначно потребує глибокого вивчення й аналізу для розуміння наслідків таких війн і шляхів їх упередження та зупинення. Принагідно зауважимо, що перенесення ідеологічних баталій до Інтернет-простору є одним із проявів гібридної війни, яку чимало років рф не без успіху здійснювала щодо України. Для боротьби з подібними загрозами безпеці нашої країни, якими супроводжується агресія «традиційна», ми маємо бути готовими не лише фізично, а й кібернетично та інформаційно. Сьогодні важливо мати ефективну стратегію кібербезпеки, просувати й підвищувати медіаграмотність серед населення України та розвивати засоби й методи виявлення та протидії дезінформації, пропаганді та ін.

Неможна не зазначити й колосальну вартість інфоагресії. Лише один приклад. На інтернет-платформі «Суспільне. Новини» розміщено повідомлення, що на весну 2024 р. Росія готувала кульмінацію інформаційної операції з дестабілізації ситуації в України, вартість якої сягала 1,5 млрд доларів США [3].

Наприкінці кілька слів про протидію інфоагресії засобами кримінального права. Виходячи з того, що інфоагресія може бути різною – пов’язаною як із деструктивним впливом на конкретну особу (причому поза межами ведення гібридної війни (наприклад, побутова агресія)), так і з впливом на великі маси населення як логічне продовження «гібриду», то й спектр засобів протидії у вигляді положень законодавства про кримінальну відповідальність представляє собою значну «палітру». Навіть немає сенсу намагатися якось систематизувати всі наявні інструменти. Достатньо сказати про таке, що сьогодні у багатьох диспозиціях статей КК йдеться про використання інструментів інфопростору як про системоутворюючу обставину або обставину, що обтяжує вину особи. Цілий пласт таких норм з’явився вже після початку повномасштабної агресії рф проти України. Достатньо згадати про статті 111^1 (Колабораційна діяльність), 436^2 (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) та ін.

У подальшому на все нові й нові загрози інфопростору, особливо якщо вони пов’язані із веденням гідридних війн, має даватися симетрична відповідь як негайна рефлексія на дії, що несуть суспільну небезпеку для всього українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. King S. If It Bleeds. New York: Scribner, 2020. 448 p.

2. Батиргареєва В. С. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб вчинення дій, пов’язаних із глорифікацією агресора.

Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 23 листоп. 2023 р. / наук. керівник конф. О. А. Баранов; упоряд.: М. В. Дубняк, С. О. Дорогих. Київ, 2023. С. 30-34.

3. Васьків О. Росія готує на весну кульмінацію інформаційної операції з дестабілізації України вартістю 1,5 млрд доларів – розвідники. *Суспільне. Новини.* URL: https://suspilne.media/693896-rosia-gotue-na-vesnu-kulminaciu-informacijnoi-operacii-z-destabilizacii-ukraini-vartistu-15-mlrd-dolariv-rozvidniki/ (дата звернення: 09.06.2024).

4. Кресіна І. О., Тарасюк В. М. Особливості застосування країною-агресором інформаційних технологій у гібридній війні. *Держава і право. Серія: Політичні науки.* 2018. Вип. 81. С. 27-41.

5. Нетеса Н. В. Роль інформаційно-комунікаційних технологій в інформаційній агресії рф проти України. *Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці:* матеріали XV-ої Міжнар. наук. Інтернет-конференції, Ukraine-Greece, 14-15 лют. 2023 р./ ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2023. С. 54-57.

6. Радутний О. Е. Поняття та ознаки інформаційної агресії на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері. *Інформація і право.* 2015. № 2(14). С. 58-63.

Юзіков Г. С.,
доктор філософії у галузі права,
докторант Державного податкового університету

РІВНІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ ТА ГЛОБАЛЬНИХ РИЗИКІВ

Міжнародне співробітництво виступає особливою формою суспільних відносин. Воно формувалось упродовж тисячоліть, пройшовши шлях від найпростіших міжплемінних стосунків до сучасних складних багатокомпонентних відносин між багатьма країнами. Міжнародне співробітництво реалізовується різними суб'єктами, на різних рівнях та сферах. Однією з таких сфер виступає співробітництво у протидії інформаційній агресії, як найбільш актуальної форми створення безпечного простору для розвитку країни, стабільності і безпеки у світі. Розуміння, рушійні сили і закономірності міжнародного превентивного співробітництва, вміння прогнозувати їхні майбутні стани, залишаються об'єктом дослідження різних галузей права та виступають метою багатьох дослідників, яку до цього часу не досягнуто.

Запобігання і протидія інформаційній агресії є важливою сферою партнерського співробітництва різних держав. Тому однією з основних задач міжнародного співробітництва України у протидії інформаційній агресії в контексті глобалізації є формування зовнішньої політики з урахуванням глобальних ризиків, у поєднанні з регіональними та національними інтересами та подіями сьогодення.

У сучасному світі інформаційна агресія стає все більш серйозною загрозою для міжнародної безпеки та стабільності. Вона може використовуватися для розпалювання конфліктів, підриву демократії, порушення прав людини та завдавання шкоди економіці. Ця загроза стає ще більш небезпечною в контексті глобалізації, яка полегшує поширення дезінформації та кібератак.

Під час інформаційної агресії, як зазначають, В. С. Курило та С. В. Савченко створюється альтернативна (зомбі-) реальність, у якій стає можливим перетворення своїх співвітчизників (колег, друзів, навіть членів сім'ї) на ворогів, нелюдів, яких потрібно фізично знищити. Глибинна сутність інформаційної агресії полягає в ідентоциді – знищенні та підриві національної, державної і громадянської ідентичності країни-суперника до такого рівня, що про неї можна сказати лише одне – ворог. Це включає переконання частини населення країни, а в ідеалі й частини населення супротивника, у злочинних намірах іншої частини щодо своїх [5].

Враховуючи різноманітність форм і проявів інформаційної агресії (дезінформація, пропаганда, кібератаки, кібершпіонаж, психологічні та соціальні технології тощо) її проникнення в усі сфери, та створення небезпеки економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру першочерговим завданням постає формування чіткої системи співробітництва (взаємодії) між державами на правах партнерства і взаємодопомоги. Важливо зазначити, що міжнародне співробітництво у протидії інформаційній агресії – це тривалий процес, який потребує постійних зусиль на всіх рівнях (держави, міжнародних організацій, громадянського суспільства). Адже деякі форми інформаційної агресії спрямовуються не тільки на окрему країну, а і на суспільство в цілому або ЄС. Як правило, такі кібератаки є політично мотивовані. Таким прикладом, може бути розповсюдження у російських ЗМІ дезінформації щодо мобілізації польських громадян для війни в Україні. Цю інформацію спростував Дональд Туск (Прем'єр-міністр Польщі з 2023 року), який назвав її хакерською атакою, що є подовженням спроб Росії дестабілізувати Європейський Союз напередодні виборів до Європейського парламенту, які відбудуться у червні 2024 року [3]. Ще одним прикладом слугує постійна трансляція російськими ЗМІ інформації щодо подій сьогодення як результату змови США, країн Євросоюзу проти Росії, а Україна, у цьому протистоянні, використовується у якості інструменту для реалізації такої політики. Саме тому має згуртуватися міжнародна спільнота у протидії різним проявам інформаційної агресії шляхом моніторингу ризиків та відповідної трансформації методики та інструментів блокування, нейтралізації, спростування і протидії такому контенту.

На рівні держави у контексті міжнародного співробітництва, приймаються національні стратегії протидії інформаційній агресії, що охоплюють заходи з підвищення кіберстійкості, захисту свободи слова та доступу до інформації, а також розслідування та покарання за кіберзлочини. Країни для створення міжнародної безпеки та стабільності повинні здійснювати постійний обмін інформацією про кіберзагрози, а також запроваджувати спільні стандарти кібербезпеки; підтримувати використання інформаційних та комунікаційних технологій, щоб запобігти їх використанню для інформаційної агресії. Також на рівні держави можуть укладатись меморандуми спрямовані на формування безпечного цифрового простору та стабільного прийнятного розвитку держави. Таким прикладом є підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством цифрової трансформації України та ECSO (Європейська організація кібербезпеки). У ньому проголошено готовність співпрацювати для підвищення рівня кібербезпеки. Запропоновано експертні знання та підтримка із використанням мережі організацій та фахівців з кібербезпеки [1].

На рівні міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Рада Європи та ЄС), у контексті міжнародного співробітництва, розробляються інноваційні механізми та інструменти для ефективного протистояння інформаційним загрозам, у тому числі глобалізаційного характеру. Крім того, здійснюється розвиток кіберстійкості на глобальному рівні, а також надається допомога країнам, які цього потребують. Так, Фонд Європейської Комісії для України (бюджет 50 мільярдів євро на період з 2024 по 2027 роки) спрямований на підтримку негайного відновлення та довгострокової відбудови України. Ця ініціатива підкреслює зобов'язання ЄС підтримувати Україну в критичний період, і є відображенням алгоритму стабільності та безпеки. Фонд сприятиме подальшій інтеграції України в європейську систему, надаючи важливі можливості фінансування. Передбачено три напрямки: фінансова підтримка, мобілізація інвестицій та технічна допомога – кожен із них розроблено відповідно до мінливої ситуації в Україні [1]. При цьому наголошується на необхідності враховувати кібербезпеку в кожному проекті, що фінансується Фондом для України, а також заохочувати інвестиції в побудову стійкої інфраструктури, технологій та організацій. Це обумовлено двома причинами: по-перше, за відсутності безпечної кіберінфраструктури інші інвестиції у енергетику, транспорт або фінанси, можуть бути неефективні або не досягнуть бажаного, очікуваного результату; по-друге, кібербезпека повинна бути невід'ємно інтегрована з самого початку, незалежно від того, чи йдеться про будівництво інфраструктури чи формулювання процедур державного управління. Тому що, розглядаючи її як другорядний фактор, наслідки можуть включати зростання витрат на усунення наслідків кібератак та зростання рівня ризиків і загроз на ці сфери.

Проблемою державного рівня, і це стосується не тільки України, є нестача кваліфікованих кадрів, фахівців у сфері кібербезпеки. Так, у 2022 році нестача фахівців з кібербезпеки в ЄС становила від 260 000 до 500 000 осіб, тоді як потреба ЄС у кадрах з кібербезпеки оцінювалася у 883 000 фахівців. В останньому Євробарометрі кібернавичок (травень 2024 року) 45 % опитаних компаній назвали труднощі з пошуком кваліфікованих кандидатів однією з головних проблем при підборі персоналу з потрібними навичками в галузі кібербезпеки. Крім того, лише 25 % компаній проводили навчання або підвищення обізнаності з питань кібербезпеки для своїх співробітників протягом останнього року [2].

Серед низки міжнародних організацій, які формують механізми та інструменти для ефективного протистояння інформаційним загрозам, розробляють алгоритм протистояння інформаційній агресії, доцільно виокремити Європейську організацію кібербезпеки (ECSO). ECSO є основою європейської екосистеми кібербезпеки, що об'єднує весь спектр європейських зацікавлених сторін у сфері кібербезпеки, висловлює тісну солідарність з Україною та її народом у нинішній боротьбі за незалежність. З перших днів війни ECSO, у співпраці із Європейською службою зовнішньої діяльності, через Кампанію кіберсолідарності координувала підтримку своїх членів для України з метою зміцнення позиції країни у сфері кібербезпеки. До складу ECSO входять великі компанії, малі та середні підприємства, стартапи, інвестори, університети, дослідницькі організації, регіони, кінцеві користувачі та державні адміністрації з різних країн-членів ЄС. Таке представництво ключових суб'єктів кібербезпеки дозволяє ECSO реалізовувати заходи, що охоплюють найважливіші теми та проблеми кібербезпеки. Рада директорів ECSO надала безкоштовне членство ECSO всім українським державним та приватним організаціям, що займаються питаннями кібербезпеки. Таким чином, українські організації зможуть приєднатися до ECSO та брати участь у її діяльності без сплати членських внесків протягом цього складного періоду [4].

На рівні громадянського суспільства, у контексті міжнародного співробітництва, розробляються та впроваджуються освітні програми з питань кібербезпеки та медіаграмотності.

Адже громадянське суспільство відіграє важливу роль у підвищенні обізнаності про ризики інформаційної агресії, а також у мобілізації людей на боротьбу з нею. При цьому, громадські організації можуть здійснювати моніторинг інформаційного простору та виявляти випадки інформаційної агресії. Організації громадянського суспільства відіграють важливу роль у цій сфері, і їхня участь має вирішальне значення для підвищення обізнаності, навчання та освіти, досліджень та адвокації, підтримки жертв та міжнародної співпраці. Так, StopFake, українська організація, яка бореться з дезінформацією та пропагандою, розвінчує фейкові новини та пропонує поради щодо того, як виявляти дезінформацію. На сайті розміщено розділ з ресурсами з питань медіаграмотності, а також інструменти для перевірки фактів. На честь свого 10 річчя відома українська команда фактчекерів StopFake об'єдналася з Google News Initiative, щоб вирушити в тур. Заплановано проведення тренінгів для формування навичок та надання порад для навчання нинішнього та наступного покоління журналістів, фактчекерів і вчителів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що інформаційна агресія виступає серйозною загрозою для міжнародної спільноти, томі потребує згуртованості та об'єднання спільних зусиль у протистоянні загрозам. Співпраця на рівні держави, міжнародних організацій та громадського суспільства дає можливість побудувати ефективну стратегію протидії різним формам та інструментам інформаційної агресії. При цьому, необхідний широкий спектр заходів, включаючи обмін інформацією, координацію дій, підвищення обізнаності, проведення спільних навчань та підготовка фахівців у сфері кібербезпеки.

Громадянське суспільство відіграє важливу роль у моніторингу дезінформації та сприянні свободі інформації. Потрібно більше ресурсів та нових методів протидії інформаційній агресії, а також постійна увага та адаптація до нових глобальних викликів і загроз.

Список використаних джерел:

1. Cybersecurity in Ukraine’s Recovery: Essential for Stability and Modernisation. *European Cyber Security Organisation (ECSO).* URL: https://ecs-org.eu/?publications=cybersecurity-in-ukraines-recovery-essential-for-stability-and-modernisation (date of access: 12.06.2024).
2. Cybersecurity Skills Academy. *EU.* URL: https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/cybersecurity-skills-academy (date of access: 12.06.2024).
3. Poland sees «Russian cyberattack» behind fake military draft report. Euractiv. URL: https://www.euractiv.com/section/elections/news/poland-sees-russian-cyberattack-behind-fake-military-draft-report/ (date of access: 12.06.2024).
4. Working paper ECSO-Ukraine collaboration. ECSO and the Ministry of Digital Transformation of Ukraine. URL: https://ecs-org.eu/ecso-uploads/2024/01/Collaboration-between-ECSO-and-Ukraine-Dec-2023.pdf (date of access: 12.06.2024).
5. Курило В. С., Савченко С. В. Інформаційна агресія в контексті гібридної війни на сході України. *Освіта та педагогічна наука*. 2017. № 2 (167). С. 5-13.

Політова А. С.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, інформація відіграє дуже важливу роль. Це пов’язано також з тим, що «Російська Федерація залишається одним з основних джерел загроз національній та міжнародній кібербезпеці, активно реалізує концепцію інформаційного протиборства, базовану на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та інформаційно-психологічних операцій, механізми якої активно застосовуються у гібридній війні проти України. Така деструктивна активність створює реальну загрозу вчинення актів кібертероризму та кібердиверсій стосовно національної інформаційної інфраструктури» [3]. Проте, питання забезпечення інформаційної безпеки в умовах збройного конфлікту є актуальним і викликає чимало дискусій.

1. *Щодо поняття «інформаційна безпека».* У травні 2014 р. народними депутатами було зареєстровано проект Закону України «Про засади інформаційної безпеки України», у якому пропонувалося під інформаційною безпекою розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому запобігається завдання шкоди через неповноту, несвоєчасність та недостовірність поширюваної інформації, порушення цілісності та доступності інформації, несанкціонований обіг інформації з обмеженим доступом, а також через негативний інформаційно-психологічний вплив та умисне спричинення негативних наслідків застосування інформаційних технологій [4], а у листопаді року його вже було відкликано.

Указом Президента України від 28 грудня 2021 р. №685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»», затверджено Стратегію інформаційної безпеки. Метою Стратегії є посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина [3].

Важливо відзначити, що саме у Стратегії закріплено визначення інформаційної безпеки, під якою розуміють складову частину національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об’єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [3].

Разом з тим, не дивлячись на нормативне визначення, дискусії щодо його сутності існують. Так, зокрема, І. Сопілко вважає, що інформаційна безпека – це набір інструментів і методик, розроблених і використовуваних для захисту конфіденційної інформації від зміни, порушення, знищення і перевірки [6, с. 111]. В. Ліпкан виділяє декілька підходів до визначення інформаційної безпеки: 1) стан захищеності інформаційного простору; 2) процес протистояння загрозам і небезпекам, що забезпечує інформаційний суверенітет України; 3) стан захищеності національних інтересів країни в інформаційному середовищі або сфері; 4) захищеність законодавчо встановлених правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі; 5) важливу функцію держави; 6) суспільні відносини, пов'язані із захистом найважливіших інтересів людини й громадянина, суспільства й держави від потенційних та реальних загроз в інформаційному просторі; 7) невід'ємна частина економічної, політичної, оборонної та інших складових національної безпеки [2, с. 25-30]. Також висловлюються й інші точки зору.

Отже, інформаційна безпека є складовою національної безпеки. Дискусії серед вчених щодо сутності його тлумачення, а деколи ототожнення поняття «інформаційна безпека» та «кібербезпека» призводять до плутанини. Але не дивлячись на це, в обох варіантах ми говоримо про захист цифрового простору.

2. *Щодо кібератак після повномасштабного вторгнення та заходи протидії*. Мабуть найбільш актуальною темою, пов'язаною із захистом є проблема кібератак на державні підприємства (див. Рис. 1). Також варто відзначити, що, наприклад, команда реагування на надзвичайні ситуації пов'язані з комп'ютерами в Україні (CERT-UA) зафіксувала майже 4 000 кіберінцидентів у період з січня 2022 року по вересень 2023 року [5].

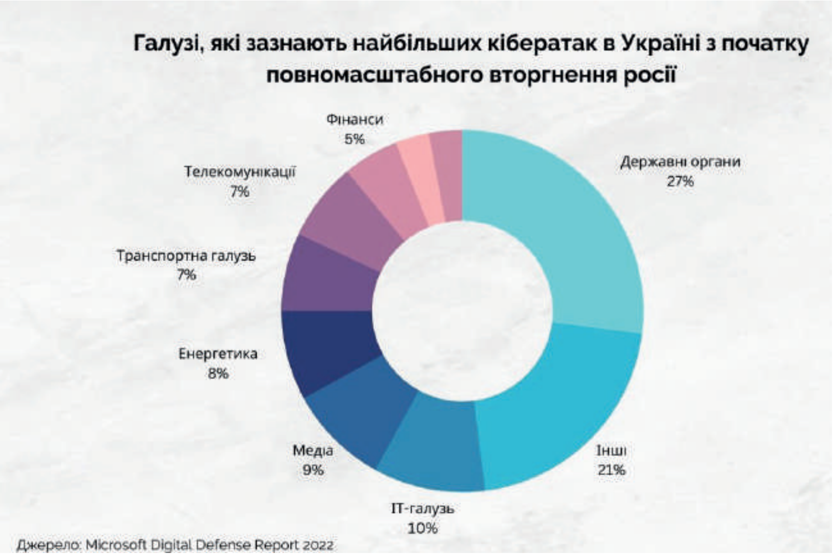

Рисунок 1. Галузі, які зазнають найбільших кібератак в Україні з початку повномасштабного вторгнення росії [5]

Проте, зазначені вище діяння не є лише одним можливих загроз. До таких інформаційних загроз, відповідно до Стратегії інформаційної безпеки відносяться:

- інформаційний вплив Російської Федерації як держави-агресора на населення України;
- інформаційне домінування Російської Федерації як держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України;
- обмежені можливості реагувати на дезінформаційні кампанії;
- несформованість системи стратегічних комунікацій;
- недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів;
- спроби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- доступ до інформації на місцевому рівні;
- недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам [3].

Але чи достатньо тих завдань, які стоять у Стратегії? Чи охоплюють вони всі виклики, з якими стикаються правоохоронні органи? Напевно ні, адже, наприклад, Міністерство оборони України у квітні 2024 р. ухвалило наказ щодо затвердження основних засад інформаційної безпеки та кібербезпеки в інформаційно-комунікаційних системах. Зокрема, відзначається, що «під час постійних кібератак ворога ми маємо приділяти особливу увагу кібербезпеці. Заходи з кібербезпеки повинні бути системними та постійно вдосконалюватись. Тому нова політика передбачає систематичний перегляд та оновлення вимог Міністерства у сфері кібербезпеки» [1].

Отже, сьогодні Україна не тільки захищає свою територіальну цілісність, на яку посягнула російська федерація ще у 2014 році через анексію Автономної Республіки Крим та окупацію окремих районів Донецької та Луганської областей. Ця війна триває і в інформаційному полі через розповсюдження «фейкової» інформації, втручаючись у діяльність державних органів. На превеликий жаль, наша держава поки здатна не в повному обсязі протидіяти таким діянням, адже навіть аналізуючи певні нормативно-правові акти, які направлені на забезпечення інформаційної безпеки, можна відзначити, що після їх прийняття жодних змін або доповнень внесено до них було. Не спонукала до удосконалення національного законодавства навіть кібератака на Київстар. Так, держава виділяє мільйони доларів інвестицій на кібербезпеку шляхом перерозподілу бюджету на 2024 рік, проте чи ефективно це ми зможемо відзначити лише через певний час, а поки лише спостерігаємо не дуже позитивні аспекти.

Список використаних джерел:

1. Єдині стандарти кібербезпеки: Міноборони зміцнює захист інформаційних систем у відповідності до стандартів НАТО. *Міністерство оборони України*. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2024/04/22/i-minoboroni-uhvalilo-nakaz/ (дата звернення: 15.06.2024).

2. Ліпкан В. А., Харченко Л. С., Логінов О. В. Інформаційна безпека України: Глосарій. Київ: Текст, 2004. 136 с.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 28.12.2021. № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12 (дата звернення: 15.06.2024).

4. Проект Закону про засади інформаційної безпеки України від 28.05.2014. Реєстр. № 4949. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51123 (дата звернення: 15.06.2024).

5. Свиридюк Ю. В Україні зафіксували майже 4000 кібератак з боку РФ. *Суспільне. Новини.* URL: https://suspilne.media/619941-v-ukraini-zafiksuvali-majze-4-000-kiberatak-z-boku-rf/ (дата звернення: 15.06.2024).

6. Сопілко І. М. Інформаційна безпека і кібербезпека: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2021. № 2(59). С. 110-115.

Кравець В. М.,
к.т.н., старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії № 4 Науково-організаційного
центру Національної академії СБ України

ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ У ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

З початком повномасштабного вторгнення Україна зробила потужний стрибок у боротьбі з дезінформацією та іншими формами інформаційно-психологічного впливу. Окрім розвитку державних структур, діяльність яких спрямована на протидію інформаційній агресії рф, в Україні існують аналітичні центри, які допомагають уряду розуміти, у якому напряму рухається російська пропаганда, інституалізувалися стартапи із моніторингу та аналізу текстів ЗМІ, соціальних мереж, що сприяють ідентифікації інформаційних загроз на ранніх стадіях їх реалізації, з'явилася низка ініціатив із фактчекінгу та медіаграмотності, продовжують формуватися сили, здатні створювати український контент, обґрунтовувати наші національні цінності та поширювати проукраїнську позицію у світі. Децентралізований характер діяльності усіх цих суб'єктів є однією із переваг у боротьбі із не пропорційно більшими силами ворога. Однак, протидія агресивній дезінформації рф потребує нарощення зусиль та постійного пошуку нових форм інформаційного спротиву, які б зміцнювали стійкість до ворожих інформаційно-психологічних операцій і громадян України, й інших демократичних країн.

З цією метою авторкою узагальнено досвід Ізраїлю із протидії інформаційній агресії, що, як і наша держава, вимушено перебуває у стані екзистенційного міліарного протистояння із країнами-сусідами.

У той час, як в Україні ще й досі точаться дискусії навколо обмежень, пов’язаних із висвітленням подій в умовах війни, в Ізраїлі давно сформовані правила оприлюднення інформації про бойові дії та наслідки ворожих влучань по об’єктам цивільної інфраструктури. Так, про обстріли та бойові дії ізраїльських громадян інформують приватні медіа, але існує жорсткий фільтр у вигляді військової цензури. Відео, яке було відзняте в зоні конфлікту, потрапляє до цензорів, які цілодобово аналізують отриманий контент і або схвалюють його, або щось «вирізають», тільки після цього матеріал потрапляє до ефіру. Іноді цензор може накласти санкції на канал і журналіст, який став причиною санкцій, гарантовано втрачає роботу на каналі. У кожному військовому підрозділі є прес-офіцер, який знаходиться на передовій разом зі своїми побратимами. Військові журналісти проходять спеціальну підготовку (що можна висвітлювати, як себе поводити, як супроводжувати цивільних журналістів тощо). Існує дуже жорстка заборона на повідомлення про кількість жертв серед військових. Дії військових під час війни не обговорюються, а помилкові рішення не оприлюднюються. Водночас, після завершення військових дій починають діяти незалежні комісії, які очолює зазвичай голова Верховного Суду у відставці. До складу комісій входять колишні військові, правники. Вони мають доступ до інформації з обмеженим доступом, право збирати свідчення і оцінювати накази, а потім виносити рішення. Цей механізм потрібен не для пошуку винних, хоча бувають і покарання, а для аналізу помилок. Результати роботи цих комісій стають публічними, їх обговорюють у парламенті, а потім приймаються кадрові рішення [2]. Завдяки цьому механізму відбувається формування довіри громадян до держави та рішень військових.

Ізраїльський уряд може обмежувати мовлення окремих медіа, але це відбувається з урахуванням демократичних принципів виключно в рамках законодавства. Зокрема, у квітні 2024 року парламент проголосував за ухвалення закону, що дозволяє заборонити в Ізраїлі мовлення та поширення іноземних медіа, які «завдають шкоди національній безпеці». Завдяки цьому закону кабінет безпеки тепер зможе на 45 днів припинити роботу ЗМІ (йдеться, насамперед, про телеканал Al-Jazeera), після чого можливе відновлення мовлення або заборона буде продовжена до закінчення основних військових операцій [5].

Окремої уваги заслуговують практики публічної дипломатії (Хасбари), які включають залучення діаспори у процеси лобіювання інтересів Ізраїлю у країнах проживання (зокрема, серед політичних кіл США [6]), т. зв. цифрову дипломатію (використання телефонів для комунікації із пересічними громадянами в інших країнах, наприклад, як у війні з Ліваном 2006 року), використання соціальних мереж із широким залученням студентської молоді, державних посадовців для просування ізраїльських наративів по всьому світові. В основу діяльності Хасбари покладено тезу про доступність широкому загалу думки, якщо вона буде представлена з точки зору простого ізраїльтянина. Основною метою ізраїльської публічної дипломатії проголошено просування національних інтересів серед міжнародної спільноти. Значну увагу в технологіях публічної дипломатії Ізраїль приділяє створенню й підтриманню іміджу своїх військових як захисників народу країни [3; 4].

Успішний досвід комунікативних практик Ізраїлю характеризується проактивною позицією, яка полягає не у поясненні своїх дій, а у просуванні власних наративів з тим, щоб переконати тих, хто не визначився, підтримати ізраїльську позицію щодо різних конфліктів з сусідами. З цією метою з 2014 року офіційні органи Ізраїлю, включаючи Армію оборони Ізраїлю та Міністерство закордонних справ, інвестували в професійні команди з комунікацій, щоб покращити висвітлення військових операцій. Армія оборони Ізраїлю більше не відповідає на критику в ЗМІ розлогими поясненнями про свої місії. Натомість, повідомлення містять інфографіку, прості та прямі слогани. На думку ізраїльських фахівців з публічної дипломатії, важливо надавати ЗМІ точну інформацію проактивно, а не критикувати їх. Крім цього, слід враховувати цільову аудиторію та формулювати власну точку зору «в місцевих термінах» [1].

В умовах постійного пошуку нових форм протидії інформаційній агресії рф Україною може бути враховано досвід Ізраїлю щодо правил оприлюднення інформації про бойові дії, технологій публічної дипломатії (зокрема, комунікацію та лобіювання національних інтересів через українську діаспору), обмеження мовлення медіа, які завдають шкоди національній безпеці, на демократичних засадах, а також аналізу помилкових рішень з метою уникнення їх у подальшому та формування довіри громадян до рішень уряду і військових.

Список використаних джерел:

1. Israel Making Positive Strides in Uphill Battle on the Information Front. *The algemeiner*. URL: http://www.algemeiner.com/2014/08/01/israel-making-positive-strides-in-uphill-battle-on-the-information-front/ (date of access: 12.06.2024).

2. Ізраїльський досвід висвітлення війни: цензура на відзняте відео, повідомляти про втрати заборонено. *Texty.org.ua*. URL: https://texty.org.ua/articles/58904/Izrajilskyj_dosvid_vysvitlenna_vijny_cenzura_na_vidznate-58904/ (дата звернення: 12.06.2024).

3. Іщенко І., Башкеєва О. Комунікативні практики публічної дипломатії Ізраїлю: досвід для реалізації в Україні. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 3 (17). С. 260-278. URL: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-03-260-278 (дата звернення: 12.06.2024).

4. Кривошеїн В. В., Котов І. Д. Технології публічної дипломатії Держави Ізраїль: досвід Хасбари. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 180-186. URL: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.29 (дата звернення: 12.06.2024).

5. Нетаньягу отримав право заборонити мовлення телеканалу Al Jazeera в Ізраїлі. *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.

org/a/news-israel-al-jazeera-zaborona/32886874.html (дата звернення: 12.06.2024).

6. Перфільєва А. Технології діаспоральної дипломатії у зовнішній політиці Ізраїлю. *Регіональні студії.* 2023. № 34. С. 218-222. URL: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.34.37 (дата звернення: 12.06.2024).

Мельник Д. С.,
к.ю.н., старший дослідник,
НОЦ Національної академії СБ України

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В умовах війни дезінформація полягає у фактичному обмеженні прав людей на доступ до інформації, на вільне формування та висловлення думок, а також загальному підриві довіри до демократичних інститутів, пропаганді насильства, виправданні військових злочинів та злочинів проти людяності.

Дезінформація – спотворена, свідомо неправдива, провокаційно-тенденційна інформація, що поширена як правдива з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів тощо [2]. Дезінформацією (фактично – дезінформуванням) також називають сам процес поширення у медіа чи у інший спосіб викривлених або свідомо неправдивих відомостей.

Дезінформація перебуває під умовною парасолькою пропаганди й завжди має негативний характер, тобто це завідома неправдива чи маніпулятивна інформація, метою якої завжди є нашкодити й робити це системно. Коли ми щось називаємо дезінформацією, то дуже важливим є фактор системності.

Завдання дезінформації – змінити поведінку людини. Дезінформація має структуру піраміди: у її основі лежать фейки, маніпуляції, напівправди, далі йдуть меседжі й закінчується все великими наративами [5].

Наразі великі держави, такі як Китай, росія, США використовують дезінформацію як інструмент геополітичної боротьби, намагаючись таким чином послабити репутацію та вплив своїх опонентів [1]. На загальному рівні існує нестримний транснаціональний потік загальних зразків дезінформації за наявності певних відмінностей.

У таких випадках дезінформація є не просто елементом «темної сторони» глобального інформпростору, але й предметом активної кооптації держави до основного дискурсу. Іншими словами, в епоху світових криз і пандемій дезінформація стала інструментом міжнародної сили. Тому використання інформації як засобу влади вимагає переосмислення концепції влади у міжнародній сфері [4].

Провідні країни в епоху глобалізованих і цифровізованих інформаційних потоків відкривають доступ до нового типу влади, яка називається «розумною владою». Цей термін, що популяризується насамперед Національним фондом демократії США та журналом «Foreign Affairs» у відповідних публікаціях, стосується використання маніпулятивних прийомів в інформаційній сфері в контексті застосування концепції «м'якої сили».

Не зважаючи на те, що метою м'якої сили є завоювання симпатій громадськості, жорстку силу використовують для внесення розбрату в суспільство. Елементами жорсткої сили є системне й активне продукування дезінформації та пропаганди, а також їх розміщення в інформаційному середовищі інших країн, цензура та маніпулювання.

Жорстка сила часто є інструментом авторитарних режимів, які експлуатують медіапростір у демократичних країнах з метою стратегічної проекції свого впливу. Такий підхід характерний для зовнішньополітичної стратегії Китаю, який активно колонізує медіапростір менш розвинених країн Африки та Латинської Америки.

Держава-агресор у свою чергу десятиліттями вкладала мільйони нафтодоларів в армію пропагандистів, які генерували фейки, спотворювали інформацію й поширювали наративи, що викривлюють реальність. Так з'явилися й набули поширення російські наративи про «недодержаву», «утиски російськомовного населення», «укрофашистів» тощо.

У доповіді зовнішньополітичної служби ЄС про дезінформацію та маніпуляцію фактами у світовому інформаційному просторі за 2022 рік росія названа головною країною-дезінформатором року. На думку європейських фахівців, війна росії в Україні стала головною темою інформаційних атак, метою яких у 60 % випадків було виправдання російського вторгнення. Іншою метою інформаційних атак стала дискредитація ЄС та країн-членів [3].

Найчастіше російські пропагандисти просувають в українському та міжнародному інформаційному просторі наступні наративи [5]:

- «Україна – це failed state (провальна держава)», що наповнений цілою низкою меседжів, які поширює росія ще з 1990-х років, у т.ч. про те, що: українська мова – штучно створений діалект, українців створили австрійці/ німці/ поляки; про тотальну корупцію, вигадану історію, високі ціни на комунальні послуги тощо. Полягає в поширенні думки про те, що з точки зору мешканців більшості країн світу, Україна «це десь в Азії», але «між Мозамбіком та Іспанією»;
- «Україна перебуває під зовнішнім управлінням» та є «маріонеткою Заходу», поєднаний із комплексом меседжів про «соросят». При цьому заперечується суб'єктність України, мовляв, найважливіші військово-політичні рішення вона приймає не самостійно, а з подачі «байденів» та «джонсонів». На міжнародному рівні вказаний наратив росія активно просуває в інформпросторі держав пострадянського простору або країн з колоніальним минулим. Зокрема, зазначений наратив дуже активно просувається у країнах Латинської Америки;
- «Україна – нацистська держава», яка сама «винна у геноциді власних громадян», що першочергово був спрямований на західну аудиторію попри фактичну присутність цього наративу в нашій країні. Найбільшою проблемою є те, що наратив про українських нацистів у світових медіа сформували самі медійники. Й насправді лякає, коли в топових світових виданнях можна знайти псевдодослідницькі матеріали, які

стверджують наявність джерел та неподиноких проявів нацизму в Україні;

- «в Україні діють американські біолабораторії», де роблять біологічну зброю, спрямовану на «російську ДНК» [3]. Російські пропагандисти в ході поширення у світі пандемії COVID-19 тривалий час поширювали наратив про те, що «американці не лише використовують українців для експериментів», але й «поширюють віруси в Україні» через заражених комах, птахів, тварин;
- «українські землі продані транснаціональним корпораціям». Російські пропагандисти та їх українські «рупори» поширювали фейки про те, що напередодні війни до України прийшли ТНК, яким продажні українські чиновники та політики продали землю. На проданих землях глобалісти виростили врожай, забруднивши ґрунти хімією та іншими шкідливими речовинами, який вивезли з України і отримавши при цьому відшкодування ПДВ. Також вони поширювали перекручені дані про те, що з України треба вивезти все продовольство, що залежалося, бо в Африці голодають діти;
- «Українська держава та її керівництво самі винні в ескалації конфлікту з росією та розв'язанні повномасштабної війни» через «невиконання домовленостей президента в. януковича», «загравання із Заходом», «обраним курсом на інтеграцію в НАТО», «створення військових загроз союзом з НАТО» тощо;
- «війна вигідна українській владі», тому її не завершують. Проросійські пропагандисти поширюють вигідні Кремлю тези про те, що «поки йдуть великі бої з російською навалою в Україні і гинуть наші бійці», насправді «представники діючої влади у регіонах захищають свої банківські комірки і сейфи, куди складають кеш...». Вони попереджають громадськість про те, що вона скоро «прозріє від кількості кешу, який з'явився магічним образом під час війни у чиновників ВЦА, місцевої влади, ставлеників Києва тощо»;
- «нас зіштовхують лобами з братніми російським та білоруським народами». Пропагандисти подають в інформпросторі всю допомогу Україні від США та інших союзників таким

чином, що ніби-то «вони цим нас лише зобов'язують» і «штовхають проти росії на амбразуру (на забій)»;

- «Захід наживається на війні» або «союзники на нас наживаються». Проросійські пропагандисти наполегливо переконують суспільство в тому, що «окрім Німеччини, Польщі, Естонії на війні в Україні заробляє Франція, якій треба продати нам мільйон французьких боєприпасів. Натомість Китай не буде заробляти на війні». Вони поширюють «зраду» про те, що «європейські країни – поки українці борються за них – готуються до прямої й неминучої війни з росією за наш рахунок: їм потрібен рік, щоб обновити все своє й позбутися старої техніки зі складів за рахунок виданого Україні кредиту»;
- «США і європейським державам недоцільно надавати військову і матеріальну допомогу Українській державі» через «тотальну корумпованість вищого політичного керівництва», постійні «втрати і незаконний продаж західних зразків озброєнь», систематичне «розкрадання західної гуманітарної допомоги» тощо;
- «війна до останнього українця», що базується на перекручуванні інформації: «навіть якщо ми переможемо російську імперію гівном і палицями, то всього залишиться живими лише близько сотні українців» (висновок про т. зв. «пірову перемогу»);
- «американці нас зливають, а тому треба домовлятися». Пропагандисти займаються дефетизмом, деморалізацією та дискредитацією української влади та союзників в очах українського і західного суспільств. Ними робиться все, щоб український спротив ворогу ослаб і ми віддалилися від країн, які нас підтримують, й щоб Росія врешті-решт перемогла;
- «лише Китай здатен завершити війну в Україні». Пропагандисти поширюють тезу про те, що Китай виявився єдиною країною, яка наразі вживає заходів для вирішення кризи. На їх переконання Китай – єдина країна з міжнародним планом заходів, що позиціонує себе новим світовим арбітром, оскільки наче б то ніхто більше нічого вартого уваги не запропонував.

Отже таких російських наративів існує майже півтора десятка і вони то набирають, то втрачають популярність у вітчизняному інформаційному просторі. Загальні підходи до ведення росією пропаганди і дезінформації практично не змінюються: пропагандисти постійно тримають свої наративи напоготові в інформаційному просторі, періодично змінюючи їх пріоритетність.

Упродовж останніх кількох років росія мобілізувала всі наявні інструменти ведення дезінформаційних кампаній та систематичного спотворення об'єктивної реальності, метою яких є максимально заплутати і ввести в оману широкі верстви населення країн світу постійно змінюваними наративами та версіями подій задля загальної зневіри через висновок про те, що «всі брешуть» та «неможливість відрізнити брехню від правди».

Список використаних джерел:

1. Puljić T. Dezinformacije kao alatka geopolitičke borbe tijekom pandemije. *Faktograf.* URL: https://faktograf.hr/2021/03/05/dezinformacije-kao-alatka-geopoliticke-borbe-tijekom-pandemije/ (datum pristupa: 26.04.2024).

2. Капелюшний В. П. Дезінформація. Енциклопедія Сучасної України/ редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: https://esu.com.ua/article-21273 (дата звернення: 26.04.2024).

3. Росія стала світовим лідером дезінформації – Євросоюз. *Радіо Свобода.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosija-dezinformacija-es/32262468.html (дата звернення: 26.04.2024).

4. Тихий В. Дезінформація, як інструмент геополітичної боротьби під час пандемії. *Без брехні.* URL: https://without-lie.info/praktychni-instrumenty/dezinformatsiya-iak-instrument-heopolitychnoi-borotby-pid-chas-pandemii/ (дата звернення: 26.04.2024).

5. Тягнирядно Л. Дезінформація, пропаганда і все, що між ними: як розпізнати і захиститися. *Рубрика.* URL: https://rubryka.com/article/ksenia-iliuk/ (дата звернення: 26.04.2024).

Олійник А. А.,
аспірант кафедри адміністративного
і кримінального права Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

ОКРЕМІ ФОРМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ

Сучасні виклики та глобалізаційні ризики вимагають всебічного захисту цифрового середовища від протиправних і злочинних посягань. Серед актуальних загроз у сфері інформаційної безпеки можна виокремити кібератаки, які включають фішинг, віруси, програми-вимагачі та інші загрози, що можуть порушити інформаційну безпеку; шпигунське програмне забезпечення, яке збирає інформацію без відома користувача; витоки даних, тобто несанкціоновану публікацію або розкриття конфіденційної інформації.

В епоху цифрових трансформацій у глобалізаційному просторі інформація стала не просто важливим і цінним ресурсом, а й потужною зброєю – невидимою зброєю. Адже інформацію можна використовувати не лише на благо, але й на шкоду. Так проявляється інформаційна агресія – цілеспрямований вплив на свідомість людини шляхом спотворення інформації.

Д. В. Вєдєнєєв, О. Г. Семенюк слушно зазначають, що потужними передумовами ескалації сучасного інформаційного протиборства вважаються глобалізація інформаційного простору, поява засобів комплексного інформаційного впливу на системи державного та військового управління, стрімкий розвиток інформаційних та інформаційно-психологічних технологій, а також наук про психологію, психіку та мислення людини. У результаті людство отримало технічні можливості та інструменти для створення масштабної віртуальної реальності, підготовки та проведення глобальних і загальнонаціональних дезінформаційних кампаній, інформаційних блокад тощо [2].

Інформаційна агресія може бути визначена як систематичне, навмисне використання інформаційних ресурсів і технологій для маніпуляції свідомістю людей, впливу на суспільну думку, дезорганізації суспільних процесів або спричинення шкоди інфраструктурі та національній безпеці. Це може включати, але не обмежується, кібернетичні атаки, пропаганду, дезінформацію та фейкові новини.

Слушно зазначають В. С. Курило та С. В. Савченко, що людина живе в потоці інформації, продукує й використовує різні інформаційні технології, що робить її все більш залежною від них. Усе частіше інформаційні технології використовуються для маніпулювання масовою свідомістю, впливу та управління людьми. У якості прикладу, вчені наводять факти маніпулювання масовою свідомістю громадян багатьох країн у агресії Росії проти України, а результатом такої маніпуляції стала анексія Криму та втрата контролю над частиною територій сходу України [3].

Виокремимо деякі форми (залежно від мети та засобів реалізації) інформаційної агресії, які можуть використовуватися для завдання шкоди або маніпулювання людьми.

Найбільш розповсюдженою формою інформаційної агресії виступає дезінформація, що полягає у розповсюдженні неправдивої чи оманливої інформації. Така інформація може передаватись через фейкові новини, пропаганду, або використання соціальних мереж для поширення дезінформації. Це може здійснюватися через соціальні мережі, новинні портали та інші медіаресурси. До проявів дезінформації можна віднести створення фейкових новин, що мають на меті змінити громадську думку або дискредитувати особу чи організацію. Також, це тролінг і хейтерство, яке полягає у організованому розміщенні негативних коментарів та провокаційних постів для дестабілізації ситуації у регіоні, країні, окремій сфері або залякування. Росія у війні з Україною використовує дезінформацію та пропаганду для виправдовування своєї агресії проти незалежної, визнаної світом країни. У російських ЗМІ постійно поширюються фейкові новини та розповсюджується дезінформація про різні сфери України.

Використання комп’ютерних технологій для завдання шкоди або порушення нормальної роботи комп’ютерних систем, мереж або веб-сайтів – кібератака, виступає наступною формою інформаційної агресії. Кібератаки можуть бути спрямовані на критичну інфраструктуру (енергетичну сферу, транспортні системи, комунікації, сферу харчування тощо), урядові установи та сервери, банки чи на приватні компанії. Кібератаки спрямовані на несанкціонований доступ, зміну або знищення інформації в інформаційних системах. Так, наприклад DDoS-атаки (Distributed Denial of Service) спрямовані на перевантаження серверів і виведення їх з ладу, а Малваре (Malware) – шкідливе програмне забезпечення, яке інфікує комп'ютерні системи. Характеризуючи Російську агресію проти України, необхідно відзначити широкомасштабні і постійні кібератаки та інші методи інформаційної агресії, щоб дестабілізувати Україну, підірвати довіру до країни серед західних партнерів, підірвати довіру до органів державної влади і місцевого самоврядування, до військових, волонтерів. Кібератаки, які спонсоруються державою, переслідують три цілі – використання слабкості інфраструктури; збір інформації; отримання грошей для компенсації втрат від санкцій. Такі атаки політично мотивовані, а цілі з часом можуть змінюватися. Таким прикладом, може бути виступ Прем'єр-міністра Дональда Туска, який назвав хакерську атаку (стосувалась інформації що поляки будуть мобілізовані воювати в Україні) частиною спроб Росії дестабілізувати Європейський Союз напередодні виборів до Європейського парламенту, які відбудуться у червні 2024 року [1].

Ще однією небезпечною формою інформаційної агресії виступає кібершпіонаж – таємне отримання інформації з комп'ютерних систем, мереж або веб-сайтів. Ця форма інформаційної агресії може використовуватися для крадіжки промислових секретів, військової інформації або особистих даних із подальшим їх використанням з протиправною метою та суспільно небезпечними наслідками.

Поширення інформації з метою просування певної точки зору або ідеології – пропаганда, часто здійснюється з використанням емоційних маніпуляцій та залякування. Пропаганда (наступна форма інформаційної агресії) може використовуватися для розпалювання ненависті, ворожнечі, розколу суспільства та підриву довіри до інституцій. Історично, у світі, пропаганда та дезінформація використовувалися під час конфліктів та у період «Холодної війни» для впливу на громадську думку та деморалізацію противника. Під час війни у В’єтнамі та Іраку пропаганда використовувалась для формування підтримки у війни серед населення. У ЗМІ з обох сторін конфлікту поширювалась інформація про героїзм одних воїнів та жорстокість з боку противника тощо [4].

Різновидом пропаганди або ще одним видом інформаційної агресії виступає використання психологічних методів для впливу на поведінку, думки та емоції особи (особливо підліткового віку). Різноманітні психологічні методи можуть бути спрямовані на військовослужбовців, цивільне населення, політичне керівництво країни або лідерів інших країн. Використання психологічних прийомів для отримання конфіденційної інформації від людей шляхом маніпуляції. Це може включати фішинг (phishing), обманні електронні листи або дзвінки.

Важливо бути обізнаним про ризики інформаційної агресії різноманітність форм її прояву та негативні наслідки. Важливо вживати заходів для захисту себе та своїх близьких. Для цього потрібно: перевіряти джерела інформації, порівнюючи її з іншими джерелами інформації; критично мислити не піддаючись емоційним маніпуляціям; захищати свої персональні дані, використовуючи надійні паролі та програмне забезпечення для захисту комп’ютера і не передавати особисту інформацію незнайомим особам та ресурсам.

Підсумовуючи можна зазначити, що інформаційна агресія приймає різні форми, маючи спільну мету – маніпулювати свідомістю людей, впливати на державну владу, політичну еліту, суспільство та завдавати шкоди різним сферам. Дезінформація, кібератаки, кібершпіонаж, пропаганда та психологічні операції – це лише деякі з найпоширеніших форми, прояви інформаційної агресії.

Важливо усвідомлювати ризики цих проявів та вживати заходів для захисту особи та суспільства, перевіряючи джерела інформації, критично мислячи, захищаючи персональні дані та підтримуючи об’єктивне і незалежне слово. Лише спільними зусиллями ми зможемо протистояти інформаційній агресії та захистити суспільство.

Список використаних джерел:

1. Poland sees «Russian cyberattack» behind fake military draft report. Euractiv. URL: https://www.euractiv.com/section/elections/news/poland-sees-russian-cyberattack-behind-fake-military-draft-report/ (date of access: 07.06.2024).

2. Вєдєнєєв Д. В., Семенюк О. Г. Розвиток в Україні науково-концептуальних та організаційно-функціональних засад протидії інформаційно-психологічній зброї як знаряддю гібридної конфліктності (1991–2022 рр.). Київ: ДП «Інфотех», 2022. 256 с.

3. Курило В. С., Савченко С. В. Інформаційна агресія в контексті гібридної війни на сході України. *Освіта та педагогічна наука*. 2017. № 2 (167). С. 5-13.

4. Шульга С. В. Гібридна війна: виклики та загрози для України. Київ: Національна академія СБУ, 2022. 272 с.

Колодяжний М. Г.,
к.ю.н., старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ РЕФОРМУВАННЯ В ПАРАДИГМІ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ ЯК ГАРАНТІЯ НЕПОВТОРЕННЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ[1]

1. Відповідно до доповіді Генерального секретаря ООН 2004 р. перехідне правосуддя – це комплекс процесів й механізмів, пов’язаних зі спробами суспільства подолати тяжкі наслідки великомасштабних порушень законності у минулому з метою забезпечити підзвітність, справедливість й примирення. Такі заходи включають: кримінальне переслідування, у першу

---

[1] *Примітка*. Тези наукового повідомлення підготовлено у межах виконання проєкту «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель» (реєстр. № 2022.01/0204) за підтримки Національного фонду досліджень України.

чергу воєнних злочинців; установлення правди; відшкодування шкоди; інституційне реформування [1]. Тобто інституціональне реформування є невід'ємною складовою правосуддя перехідного періоду, яку прийнято вважати як певну гарантію неповторення конфлікту, у нашому випадку нової російсько-української війни.

2. Поняття інституційного реформування не рекомендується ототожнювати з інституціональним реформуванням. Адже перше поглинається другим і зводиться передусім до удосконалення діяльності окремих інституцій у виді органів державної влади й органів кримінальної юстиції, люстрації та ін. Обмежений (інституційний) характер реформ, здійснених свого часу, наприклад, у Боснії і Герцеговині, не дозволило досягти високої ефективності перехідного правосуддя у цій країні.

Застосування терміну інституціонального реформування дає змогу більш глибше його інтерпретувати. У такому разі можливо вкладати у зміст такої діяльності широкий набір державної і міждержавної діяльності, у тому числі включаючи удосконалення органів державної влади, здійснення реформування у різних сферах і галузях задля досягнення сталого миру і недопущення нового конфлікту.

3. Результати емпіричного дослідження проблеми перехідного правосуддя шляхом опитування у жовтні-грудні 2023 р. 23-х експертів-науковців, 105-ти військовослужбовців ЗСУ, 1 723 представників громадськості, 1 527 внутрішньо переміщених осіб та 7 209 поліцейських дозволило виділити низку перспективних напрямів інституціонального реформування. Основними із них є такі: подальше зміцнення обороноздатності держави, професіоналізація ЗСУ; боротьба з корупцією; розвиток економіки, стабілізація фінансової сфери; недопущення проросійських політичних сил до влади; вступ до НАТО; набуття повноправного членства в ЄС. Перелічені напрями державної політики доповнюються однозначним розумінням респондентів необхідності проведення люстрації колаборантів.

4. Ключем до розуміння змісту інституціонального реформування, як складової перехідного правосуддя в Україні, є виділення відповідних принципів, які мають перебувати в основі

побудови відповідної постконфліктної державної і навіть глобальної політики. Йдеться про системність і комплексність. Системність інституціонального реформування виражається у розгляді останнього як певного і доволі складного соціального процесу, де лише поєднанням різних напрямів державної і міжнародної політики можна досягти ефективності щодо недопущення повторної російської агресії проти України. При цьому принцип комплексності додатково розкриває системний підхід до вирішення цієї складної соціальної проблеми. Він корелює із повнотою запровадження усіх можливих та необхідних напрямів діяльності у межах різних складових інституціонального реформування.

5. Інституціональне реформування в Україні пропонується реалізовувати на двох основних рівнях: міжнародному (глобальному) та національному. Міжнародний рівень включає, окрім іншого, такі напрями діяльності:

- реформування ООН шляхом: виключення рф зі складу постійних членів Ради Безпеки ООН, як держави, що проявила неспровоковану агресію проти України у розріз Статуту ООН; розширення чисельного складу непостійних членів Ради Безпеки ООН; удосконалення процедури накладення членами Ради Безпеки ООН вето та ін.;
- денуклеаризація рф щодо ліквідації у неї найбільшого у світі арсеналу ядерної зброї (5 977 од. станом на 2022 р.) [3] унаслідок залякування західних країн безпідставним застосуванням ядерної зброї навіть усупереч національній ядерній доктрині. Стимулом для участі рф або інших країн, що можуть теоретично утворитись після її розпаду, у цьому процесі можуть бути міжнародні гарантії повного зняття безпрецедентних економічних та фінансових санкцій;
- виконання Україною політичної та організаційної частин для набуття повноправного членства у складі НАТО у найближчому майбутньому;
- до вступу до НАТО укладення Україною якомога більшої кількості двосторонніх угод з іншими країнами світу щодо гарантій безпеки для посилення власних спроможностей у відсічі поточної та потенційної повторної військової агресії з боку рф;

– просування МЗС України ідеї залучення міжнародного миротворчого військового контингенту під егідою ООН за участі військовослужбовців з усіх країн, які є постійними членами Ради Безпеки, окрім рф, для стабілізації ситуації на російсько-українському кордоні;

– активізація з боку дипломатичного корпусу України діяльності щодо розширення з боку західних країн санкцій, що застосовуються як до рф, так і до КНР, з метою обмеження фінансових можливостей рф для продовження війни, а також недопущення технологічної підтримки останньої з боку КНР;

– виконання Україною низки зобов'язань та здійснення/завершення окремих реформ, визначених в Угоді про асоціацію з ЄС, для повноправного вступу до нього тощо.

6. Національний рівень інституціонального реформування має включати широке коло напрямів і заходів державної політики щодо закладення правового, політичного, економічного, військового фундаменту для неможливості повторення агресії проти України. Вони зводяться, головним чином, до:

а) модернізації сфери безпеки і оборони шляхом: реформування української армії; приведення її діяльності до стандартів НАТО; повного переозброєння ЗСУ новими зразками сучасного озброєння і військової техніки; упровадження системи стратегічного планування розвитку армії; зведення корупційних ризиків у діяльності МО України до мінімуму з урахуванням колосальних фінансових ресурсів (21,4 % ВВП у 2024 р., що становить майже 1,7 трлн грн [2]), які виділяються на утримання. Ці заходи доповнюються непопулярними репресивними та профілактичними заходами щодо запобігання кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України. Вони також не уявляються можливими без відповідної інформаційної політики держави, спрямованої на розвиток соборності України у всіх проявах цього багатогранного поняття;

б) відновлення економіки України у межах концептуальних рамок, викладених у Національній економічній стратегії – 2030 й доповнених освоєнням конфіскованих в європейських країнах активів Центрального банку рф у розмірі 300 млрд дол. США;

в) люстрація посадовців в органах державної влади та її очищення від проросійських політичних сил. Для цього, як мінімум, мають бути розроблені прозорі критерії до членів спеціальних комісій, що здійснюватимуть люстраційні процедури. Серед таких вимог можуть бути: досвід професійної, у тому числі наукової або громадської, діяльності; рівень морально-етичних якостей; наявність рекомендаційних листів з позитивною характеристикою від керівників за попереднім місцем роботи; факт трудових відносин в одному органі з особою, яка піддається люстрації; майновий стан та прозорість отриманих доходів; залучення до корупційних скандалів та ін.

г) інші напрями реформ та соціальних трансформацій.

7. Інституціональне реформування має запроваджуватись вже зараз, тобто до завершення війни. В іншому разі період зволікання може розглядатись як час утрачених можливостей для України з огляду на завчасне закладення правового, економічного, наукового та іншого базису для неповторення російської військової агресії проти України.

Список використаних джерел:

1. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: Report of the Secretary-General. Doc. № S/2004/616. *United Nations.* URL: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n04/395/29/pdf/n0439529.pdf?token=jJiQOm8PZeveNyoXId&fe=true (дата звернення: 05.06.2024).

2. Оборонний бюджет України на 2024 рік перевищить 21,6 % ВВП. *Liga zakon.* URL: https://biz.ligazakon.net/news/222711_oboronniy-byudzhet-ukrani-na-2024-rk-perevishchit-216-vvp (дата звернення: 13.06.2024).

3. «Ядерний клуб»: скільки боєголовок є в наявності у країн світу та скільки з них розгорнуті. *Слово і діло.* URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/09/26/infografika/polityka/yadernyj-klub-skilky-boyeholovok-ye-nayavnosti-krayin-svitu-ta-skilky-nyx-rozhornuti (дата звернення: 14.06.2024).

Пащенко О. О.,
д.ю.н., доцент, завідувач відділу дослідження
проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ VS ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Ступінь захищеності суспільства та держави від згубного використання інформації напряму залежить від якості правової регламентації суспільних відносин у сфері обігу інформації, у тому числі й від якості кримінально-правової охорони цих відносин [9, с. 468]. У КК України склалася певна система кримінально-правових норм про відповідальність за поширення криміногенної інформації, тобто інформації, яка викликає чи зміцнює бажання у невизначеного кола осіб на вчинення злочинів та яка виправдовує таку поведінку [3, с. 68]. З огляду на сучасні тенденції суспільного розвитку, національна безпека України не може залишатися поза впливом внутрішнього та зовнішнього інформаційних факторів, об'єктивним результатом впливу яких є поява нових викликів інтересам держави [8, с. 170, 171].

Якщо фізичні дії є типовими видами кримінально-протиправної поведінки, то природа й особливості інформаційних діянь стали предметами цілеспрямованих досліджень фахівців у галузі кримінального права лише з початком інформаційного буму в середині 2000-х років [6, с. 77]. Інформаційні дії полягають у передаванні інформації іншим особам і завжди виражаються у словесній (вербальній) формі, а також у яких-небудь інших діях, що несуть інформацію: смислових жестах (конклюдентні дії), виразних рухах (міміка) [4, с. 140]. Одним із різновидів інформаційних дій є публічні заклики, про які йдеться, зокрема, у ч. 2 ст. 109 КК, а також у ч. 1 ст. 110 КК. Водночас від закликів слід відрізняти публічне висловлення своєї точки зору чи поширення певної інформації про злочинну діяльність інших осіб (навіть із наданням позитивної оцінки) [7, с. 17], що є формою вираження особою своїх поглядів. Крім того, актуальним вбачається вирішення питання щодо кількості відповідних закликів для визнання поведінки певної особи кримінально караним діянням, оскільки в диспозиціях зазначених статей КК слово «заклики» вжито в множині. У зв'язку із цим постає проблема щодо достатності для притягнення до кримінальної відповідальності одного заклику та визначення специфіки його змісту.

Передбачені у ч. 2 ст. 109 КК публічні заклики – це доведення широкому (значному) колу осіб інформації в будь-якій формі, спрямованої викликати в них бажання вчинити дії з метою насильницької зміни конституційного ладу або захоплення державної влади [10, с. 31; 2, с. 290]. Зауважимо, що тут йдеться про «бажання вчинити дії», тобто спрямованістю заклику є формування у його адресатів бажання вчинити *не якусь одну дію*, а декілька, принаймні дві, що слідує з того, що слово «дія» («дії») вжито в цьому реченні у множині. З цього випливає, що змістом заклику має бути *спонукання* принаймні *до двох видів* протиправної поведінки, що охоплюється ч. 1 ст. 109 КК, де йдеться не про заклики, а про вчинення фізичних діянь.

Публічні заклики до вчинення визначених у ст. 110 КК дій – це повідомлення адресату в будь-якій формі інформації, зміст якої спрямований викликати в іншої особи (осіб) бажання (намір) учинити дії з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України [5, с. 158]. Як бачимо, тут також йдеться про учинення відповідних дій у множині, а не про якусь одну дію.

Водночас, висловлення своїх думок, переконань, бажань не може розцінюватися як публічні заклики. Заклики – це активне нав'язування своїх ідей іншим особам, коли обов'язково вказується, як варто діяти, що робити, щоб досягти конкретного результату, якого прагне особа, яка виголошує такі заклики [1, с. 83].

Досліджувані діяння (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110 КК) вважаються закінченим з моменту вчинення (проголошення, висловлення) винною особою (особами) *заклику*, адресованого певній кількості осіб [7, с. 17; 12, с. 236]. Зауважимо, що науковці визнають за момент закінчення проголошення вже першого заклику, тоді як у диспозиціях обох досліджуваних статей КК йдеться про «заклики», тобто цей термін вживається в множині. На противагу цьому М. А. Рубащенко зазначає, що такі інформаційні діяння вважаються закінченими з моменту доведення змісту *закликів* до відома так званого невизначеного кола осіб [6, с. 84]. Тобто цей науковець використовує досліджуване поняття у множині, що свідчить про необхідність наявності вчинення принаймні двох закликів для моменту закінчення досліджуваних інформаційних діянь. Крім того, слід зазначити, що наведені визначення багато в чому схожі, але «проголошення» («висловлення») і «доведення змісту» не одне і те саме: довести зміст можна не лише шляхом проголошення (висловлення), а тому визначення М. А. Рубащенка за обсягом є ширшим.

Критерієм пошуку відповіді на питання щодо достатності проголошення одного заклику для моменту закінчення злочинів проти основ національної безпеки України в інформаційній сфері, з нашої точки зору, є його достатність (спроможність) викликати негативні зміни в цьому об'єкті кримінально-правової охорони. Як зазначає Р. Л. Чорний, шкода охоронюваному об'єкту може заподіюватися й у разі одноразового проголошення відповідних закликів [11, с. 14]. Але знову таки, звертаємо увагу, що і цей науковець вживає слово «заклики» у множині. Тому визнаючи можливість одноразового проголошення (доведення до відома тощо) відповідної інформації, вважаємо за необхідне зробити застереження, що її змістом має бути спонукання адресатів до вчинення не однієї дії, бажаної для винного, а принаймні двох (скажімо захоплення будівлі облдержадміністрації та встановлення на ній іншого прапора – не України). Таке вирішення питання логічно слідує із аналізу наведених доктринальних підходів і, водночас, повністю відповідає тексту диспозицій ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110 КК, де йдеться про заклики у множині.

Викладене дозволяє стверджувати таке.

1. Публічне висловлення своєї точки зору чи поширення певної інформації є формою вираження особою своїх поглядів та не тягне кримінальної відповідальності, коли в ній не міститься закликів, тобто спонукання інших осіб (публіки) до певної кримінально караної поведінки, зміст якої передбачено у частинах перших ст. ст. 109, 110 КК.

2. Для моменту закінчення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110 КК, достатньо встановити один факт вчинення публічних закликів. Водночас змістом останніх має бути спонукання інших осіб (публіки) до вчинення принаймні двох кримінально караних дій, кожна з яких охоплюється частиною першою ст. 109 або ст. 110 КК.

Список використаних джерел:

1. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації). 3-тє вид., перероб. і допов. Луганськ: Віртуальна реальність, 2014. 240 с.

2. Кривопускова К. Л. Кримінальна відповідальність за публічні заклики до вчинення злочинів проти основ національної безпеки за законодавством іноземних держав та України. *Часопис Київського університету права.* 2021. № 2. С. 290-295.

3. Кубальський В. Н. Проблеми кримінальної відповідальності за публічні заклики до вчинення злочинів проти державного суверенітету. *Судова апеляція*. 2018. № 2 (51). С. 67-78.

4. Панов М. І. Об’єктивна сторона кримінального правопорушення. *Кримінальне право України: Загальна частина*: підручник/ за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. Розд. VIII. С. 133-162.

5. Рубащенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканість України. Харків: Право, 2016. 286 с.

6. Рубащенко М. А. Особливості кваліфікації публічних закликів та заперечень як інформаційних діянь. *Право України.* 2022. № 11. С. 76-87.

7. Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального

кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

8. Скулиш Є. Д. Інформаційна безпека: нові виклики Українському суспільству. *Інформація і право.* 2012. № 2. С. 170-175.

9. Тарасенко Д. І. Комп'ютерна інформація як предмет злочинів проти основ національної безпеки України та джерело доказів. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 9-10 жовт. 2014 р./ редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов, А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2014. С. 467-471.

10. Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України. *Кримінальне право України: Особлива частина*: підручник/ за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. Розд. ІІ. С. 29-42.

11. Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2021. 40 с.

12. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії та практики. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.

Кубальський В. Н.,
к.ю.н., доцент, старший науковий співробітник
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту держави
і права імені В. М. Корецького

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Невід'ємним інструментом збройної агресії рф проти України є інформаційна агресія. Застосування інформаційних технологій війни в сучасних війнах та збройних конфліктах перетворило інформаційний простір на ключову арену протиборства між державами. При цьому не можна не враховувати, що інформаційна агресія являє собою складову інформаційно-психологічної війни. Відтак, пріоритетним завданням в сучасних умовах є протидія руйнівному інформаційно-психологічному впливу рф на державний суверенітет України в умовах повномасштабної агресивної війни.

Закон України «Про національну програму інформатизації» від 04 лютого 1998 р. (втратив чинність 01.03.2023) у ст. 1 запровадив поняття «інформаційний суверенітет держави» як здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави. У схваленому Законі України «Про національну програму інформатизації» від 01 грудня 2022 р. не вживається зазначене поняття.

Закон України «Про науково-технічну інформацію» 1993 р. містить ст. 23 «Забезпечення суверенітету України у сфері науково-технічної інформації». Поняття «інформаційний суверенітет» використовується в Законі України «Про систему іномовлення України» 2015 р. та документах, присвячених регулюванню питань інформаційної безпеки. Зокрема, у Стратегії інформаційної безпеки, яка затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 р., зазначається, що «Кабінет Міністрів України забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує інформаційний суверенітет…» [4]. До стратегічних цілей цієї Стратегії, належить, зокрема, «протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави…». У Стратегії також визначено, що «досягнення мети здійснюватиметься шляхом ужиття заходів щодо стримування та протидії загрозам інформаційній безпеці України та нейтралізації інформаційної агресії, у тому числі спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підрив державного суверенітету, територіальної цілісності України…» [4].

Незважаючи на наявність численних спроб законодавчо чи доктринально визначити, що таке державний суверенітет в інформаційній сфері (інформаційний суверенітет), у вітчизняній доктрині достатньо довго триває наукова дискусія з приводу доцільності використання поняття «інформаційний суверенітет» у законодавстві та доктрині. Українські вчені-юристи запропонували низку визначень інформаційного суверенітету, при формулюванні яких спираються переважно на поняття державного суверенітету, наведене в Декларації про державний суверенітет України. Враховуючи наведені в юридичній літературі визначення, під державним суверенітетом в інформаційній сфері необхідно розуміти верховенство та незалежність держави в інформаційній сфері, її здатність: 1) контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави та всередині неї; 2) самостійно і незалежно визначати державну внутрішню та зовнішню інформаційну політику та здійснювати її; 3) формувати і вільно розпоряджатися власними інформаційними ресурсами, формувати інфраструктуру національного інформаційного простору; 4) забезпечувати інформаційну безпеку відповідно до Конституції і законодавства України та норм міжнародного права з додержанням балансу інтересів особи, суспільства та держави; 5) забезпечувати реалізацію державної політики, спрямованої на: а) захист національної ідеї, національних цінностей та реалізацію національних інтересів України шляхом здійснення інформаційної функції держави та інформаційної політики, б) забезпечення безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз в інформаційній сфері, в) формування сучасних ефективних механізмів забезпечення інформаційної безпеки, які відповідають характеру і масштабам викликів сьогодення.

Низку понять – інформаційна війна, інформаційний тероризм, інформаційно-психологічна операція, пропаганда доцільно аналізувати в контексті лінгвістичного маніпулювання. В. В. Гапончук уточнює, що «лінгвістичне маніпулювання загалом характеризується цілеспрямованим впливом одного суб'єкта на іншого (інших), однонаправленістю такого впливу, відбувається під час спілкування, має на меті змінити когнітивну та (або) поведінкову діяльність іншої (інших) особи (осіб)» [2, с. 32-33]. У контексті наведеного аналізу заслуговує на увагу висновок І. Р. Боднар про те, що «головна інформаційна загроза національній безпеці – це загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру країни, інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість, підсвідомість особистості, з метою нав'язати державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямку. Власне, це є загрозою суверенітету України в життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, що реалізовується на інформаційному рівні» [1, с. 69].

Вчені слушно звертають увагу на те, що одну з найгостріших проблем національного масштабу становить інформаційна експансія. Н. А. Савінова зазначає, що інформаційна експансія полягає у захопленні інформаційного простору певної держави, або значного сегменту інформаційного простору такої держави, з метою подальшого використання інформаційного простору для виконання психологічних впливів на свідомість населення в процесі здійснення масових комунікацій. Умисні дії, які містять ознаки інформаційної експансії, характеризуються суспільною небезпечністю [3, с. 308].

Кримінально-правова охорона державного суверенітету України в інформаційній сфері здійснюється на підставі норм КК України, що передбачають кримінальну відповідальність, зокрема, за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з підтримкою інформаційної агресії росії проти України. Як свідчить проведений аналіз норм Особливої частини КК, інформаційна агресія у певних випадках може бути пов'язана з вчиненням таких кримінальних правопорушень: публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч. 2 ст. 109); публічні заклики до дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110), державна зрада (ст. 111), публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та (або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (ч. 1 ст. 111[1]), здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111[1]), публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5 ст. 111[1]), організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах (ч. 6 ст. 111[1]), шпигунство (ст. 114), несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114[2]), публічні заклики до вчинення теракту (ст. 258), розголошення державної таємниці (ст. 328), втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329), передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330), несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361), публічні заклики до агресивної війни або до розв’язування воєнного конфлікту (ст. 436), виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436[1]), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436^2) та інші.

На нормативному рівні необхідно встановити перелік актів інформаційної агресії у контексті проведення інформаційно-ї-психологічної війни росії проти України. Наявна потреба законодавчого визначення понять «інформаційна агресія», «протидія інформаційній агресії» тощо.

Список використаних джерел:

1. Боднар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Mechanism of Economic Regulation*. 2014. № 1. С. 68-75.
2. Гапончук В. В. Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 272 с.
3. Савінова Н. А. Кримінально-правова політика забезпечення інформаційного суспільства в Україні: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2013. 510 с.
4. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28.12.2021. № 685/2021). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text (дата звернення: 15.06.2024).

Бантишева О. О.,
к.психол.н., член Спілки Журналістів України
Бантишев О. Ф.,
к.ю.н., проф., провідний науковий співробітник
НОЦ Національної академії СБ України

ДЕРЖАВНА ЗРАДА ТА СУМІЖНІ З НЕЮ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Нажаль, слід зазначити, що у війні, яку рф розв’язала проти України, місце мають факти вчинення громадянами України державної зради та суміжних з нею кримінальних правопорушень.

Стаття 111 Кримінального кодексу України (далі – КК) у першої частині визначила державну зраду як діяння (дію або бездіяльність), умисне вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальної цілісності та (прийменник «та» слід змінити на «або») недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Підривна діяльність – це різновид боротьби, яка здійснюється вороже налаштованими по відношенню до України державами, їх службами, партіями, будь-якими антиукраїнськими організаціями, злочинними елементами, що умисно діють на шкоду України.

Частина друга статті 111 КК передбачила відповідальність за ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану. Воєнний стан – особливий стан, що запроваджується указом Президента України та затверджується Верховною Радою України в разі оголошення війни, збройної агресії або загрози воєнного нападу.

Як бачимо, частина перша статті 111 КК передбачила відповідальність за три форми державної зради, відповідальність за кожну з яких ми пропонуємо передбачити в окремої статті КК.

До суміжних з державною зрадою кримінальних правопорушень ми б віднесли такі правопорушення, що за об'єктивною стороною, за зовнішніми проявами дуже схожі з державною зрадою і які слід відрізняти від неї змістом суб'єктивної сторони.

До вказаних кримінальних правопорушень ми б віднесли у розділі першому Особливої частини КК пособництво державі-агресору (ст. 111^2 КК); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114^1 КК); несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114^2 КК).

Відносно статті 111^2 КК ми б відзначили, що вона по суті дублює частину п'яту статті 27 КК про співучасників. Таким чином можна дублювати положення Загальної частини КК до статей частини Особливої КК. Але ж чи слід це робити? Напевно ні.

Відносно статті 114^1 КК – гадаємо, що її назву і текст частини першої слід викласти наступним чином: «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил та інших військових формувань України». До цієї статті ми б пропонували додати частину третю: «Ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану».

Від вчинення дій, передбачених статтею 114^2 КК, ми б застерігали співробітників ЗМІ, а також осіб, що з ними співпрацюють.

До КК ми пропонуємо додати статтю 114^3, яка б передбачала відповідальність особи (громадянина України), яка свідомо поширює будь яким чином інформацію про дії чи розташування ворога, що може бути використана на шкоду нашої держави.

У розділі XX Особливої частини КК до злочинів суміжних з державною зрадою ми б віднесли «Виправдання, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». Ми розуміємо, що слово «глорифікація» (англ. glorification) означає «прославлення». Але ж його нема навіть у словнику іншомовних слів 1977 року за редакцією члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. Ще раз нагадуємо, що кримінальний Закон пишеться для всього населення держави, а тому іноземні слова у новому застосовувані недоречні.

Третього березня 2022 року КК України було доповнено статтею 111^1 «Колабораційна діяльність»:

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України -

караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, -

карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, -

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, -

караються штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна.

5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов’язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території -

караються позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах -

караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, -

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п’ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

8. Вчинення особами, зазначеними у частинах п’ятій-сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк п’ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. 1. У частині першій цієї статті публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

2. У частині шостій цієї статті під заходами політичного характеру розуміються з’їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо.

3. У частині шостій цієї статті під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

4. Тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Колабораціоніст (франц. collaborationniste) співробітництво, зрадник своєї батьківщини, що співпрацював з фашистськими загарбниками (словник іншомовних слів 1977 року за редакцією члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука). Як бачимо, знов іноземне слово. Гадаємо, що тут доречно пригадати, що у Франції, звільненої від гітлерівської окупації, притягали до кримінальної відповідальності жінок за паралельний колабораціонізм, тобто, за вступ в статевий зв’язок з окупантами.

В Україні, як бачимо, ст. 111^1 КК має вісім частин, кожну з яких можна було б зробити окремою статтею. Або, і це ми вважаємо більш правильним – усі діяння віднесені до статті 111^1 КК слід вважати державною зрадою.

Дехто з юристів вже встиг назвати колабораційну діяльність «дрібною» державною зрадою. Але слід розуміти, що «дрібної» державної зради не існує. Будь яке співробітництво з ворогом, тим більш при наявності з ним війни – є державною зрадою.

На нашу думку, до таких зрадницьких дій слід додати торгівлю з окупантами, а саме – купівлю, продаж, обмін будь яких товарів, цінностей у окупантів.

Ми визнаємо статтю 111^1 КК такою, що має корупційний ризик і з КК України її слід виключити, а усі її форми вважати державною зрадою.

Особливу увагу слід звернути на те, що особи, які вчиняють кримінальні правопорушення суміжні з державною зрадою можуть використовуватись ворогом для спричинення шкоди нашій державі. При кримінальному провадженні по справах цієї категорії особливу увагу слід звертати на встановлення змісту суб'єктивної сторони вчиненого.

Федюк В. В.,
молодший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «ДЕРЖАВНА ЗРАДА» (СТ. 111 КК УКРАЇНИ)

Актуальність проблеми посилення інформаційної безпеки держави та суспільства обумовлена низкою негативних чинників (передусім, технологічних та змістовно-інформаційних), існування яких пов'язано з розвитком глобального інформаційного простору. При цьому інформаційна безпека виступає багатоаспектним поняттям, зважаючи на наявність численних легальних та доктринальних визначень цього поняття. Зазначений вид безпеки, зокрема, й охороняється нормами Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК).

Однак, законодавець напряму вживає поняття «інформаційна безпека» виключно в диспозиції ч. 1 ст. 111 КК.

Правова модель складу злочину «Державна зрада» (ст. 111 КК) є традиційною: обов’язкові ознаки об’єкта, об’єктивної сторони, суб’єктивної сторони, суб’єкта. Виходячи з назви розділу І Особливої частини КК «Злочини проти основ національної безпеки» та складових цієї сфери суспільних відносин, що безпосередньо зазначені в диспозиції норми ч. 1 ст. 111 КК, як стверджує В. І. Борисов, об’єктом державної зради виступають суспільні відносини, що забезпечують основи зовнішньої безпеки України, взаємопов’язаними компонентами якої є такі загальнонаціональні інституції: суверенітет; територіальна цілісність та недоторканність; обороноздатність; державна, економічна та *інформаційна безпека* [2, с. 107].

Проаналізувавши норму ч. 1 ст. 111 КК, виокремлюють шпигунство (друга форма державної зради за ч. 1 ст. 111 КК), як кримінально-протиправне посягання, що завжди (безальтернативно) спрямоване на інформаційну безпеку, яка виступає основним безпосереднім об’єктом цього злочину. Що стосується надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (третя форма державної зради за ч. 1 ст. 111 КК), то в цьому випадку розглядуваний об’єкт (інформаційна безпека) є альтернативним [3, с. 15]. Це твердження означає, що шкода інформаційній безпеці може як завдаватися наданням допомоги (обов’язково чи факультативно), а може і ні (однак, при цьому завдається іншим групам суспільним відносин, що входять до складу безпосереднього об’єкта цього злочину).

На доктринальному рівні з метою розуміння сутності такого феномену, як інформаційна безпека, наукова спільнота напрацювала низку наукових підходів. Так, наприклад, І. М. Шопіна виокремлює статусний (інформаційна безпека – це стан захищеності…), реляціоналістський (інформаційна безпека розглядається як вид суспільних правовідносин, що виникають в інформаційній сфері на основі актів інформаційного законодавства), інструментальний (інформаційна безпека – це сукупність засобів, необхідних для управління публічною інформаційною сферою), протекціоністський (інформаційна безпека ототожнюється із захистом інформації у вузькому розумінні), процесуальний (інформаційна безпека – це регулювання протікання сукупності інформаційних процесів), діяльнісний (інформаційна безпека ототожнюється з діяльністю або комплексом дій з інформаційними ресурсами) та деякі інші підходи [4, с. 137].

У межах доктрини кримінально-правової науки при тлумаченні родового поняття «безпека» помітним є застосування статусного (в інших джерелах – статичного підходу, який поєднує в собі окремі елементи інструментального та діяльнісного підходів). Згідно з ним безпека, як суспільні відносини, – це стан захищеності, що передбачає існування (створення) якихось засобів захисту, а також наявність певної діяльності щодо підтримки функціонування чи створення таких засобів [1, с. 304]. Як видається, такі твердження є доцільними й щодо інформаційної безпеки, оскільки остання поставлена під охорону норм КК (зокрема, й ст. 111 КК) саме від кримінальних правопорушень як цілісна система, а не окремі її конкретизовані елементи (певні блага, інтереси чи соціальних зв'язки). Проілюструвати зазначене доцільно на прикладі. Так, відповідно до Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 № 685/2021 інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом. З цього визначення помітно, що інформаційна безпека є станом захищеності (застосовано статичний підхід) певних життєво важливих інтересів людини суспільства та держави (вказівка на конкретні предмети суспільного відношення, які потребують захищеності, проте іноді важко піддаються чіткому визначенню). Далі формулюваннями «за якого належним чином забезпечуються конституційні права» та «існує ефективна система заходів» вказується на існування (необхідність створення) засобів захисту інформаційної безпеки. І, нарешті, в цьому визначенні також є вказівка на потреби, які особа задовольняє за допомогою реалізації конституційних прав (на збирання, зберігання, поширення інформації, на захист від поширення негативних інформаційних впливів тощо), вступаючи у певне суспільне відношення, предмет якого є нормативно захищеним (в тому числі й нормами КК).

Отже, інформаційну безпеку як складову безпосереднього об'єкта складу злочину «Державна зрада» (ст. 111 КК України) слід розглядати в межах статичного підходу («безпека – стан захищеності»), що обумовлено необхідністю забезпечення її цілісного системного характеру у межах основ національної безпеки, як родового об'єкта злочинів, передбачених розділом І Особливої частини КК.

Список використаних джерел:

1. Борисов В. І. Вибрані твори. Кн. 2./ уклад.: М. В. Шепітько, О. О. Пащенко, Д. П. Євтєєва, Д. О. Куковинець. Харків: Право, 2023. 840 с.

2. Борисов В. І. Правова модель складу злочину «Державна зрада» та інформація в системі її ознак. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів*: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 трав. 2023 р./ редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.), Н. В. Шульженко та ін. Харків: Право, 2023. С. 105-114.

3. Пащенко О. О. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки нормами розділу І Особливої частини КК України. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2024. Вип. 47. С. 11-17.

4. Шопіна І. М. Поняття інформаційної безпеки: концептуальні підходи до визначення. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право».* 2022. № 13 (25). С. 133-140.

Пащенко О. О.,
д.ю.н., доцент, завідувач відділу дослідження
проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ОСВІТНІЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Мешканці окупованих територій України в умовах широкомасштабної військової агресії з боку рф постійно перебувають під її інформаційним впливом та контролем. Державою-агресором ведеться повномасштабна інформаційна війна, спрямована на ураження свідомості населення України з метою формування викривленої оцінки реальних подій та позитивного сприйняття брехливих звинувачень на адресу української влади у руйнуваннях як окремих об'єктів цивільної інфраструктури так і цілих населених пунктів України.

На окупованих територіях рф намагається сформувати вкрай негативне ставлення наших громадян до української влади та Збройних Сил України. Така стратегія є інформаційною складовою агресії рф проти України. Відзначені діяння завдають шкоди інформаційній безпеці нашої держави. Водночас необхідно зауважити, що такий об'єкт як «інформаційна безпека» на рівні розділу Особливої частини чинного Кримінального кодексу України не охороняється. Проте окремі прояви посягань на неї тягнуть відповідальність за статтями розділу І Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України». Зокрема це стосується тих суспільно небезпечних проявів, що ставлять під загрозу існування української держави як гаранта захисту прав і свобод її громадян. В умовах збройної агресії рф проти України одним із таких проявів став колабораціонізм.

Законом України від 03 березня 2022 року № 2108-IX Кримінальний кодекс України було доповнено новою статтею 111^1, якою криміналізовано колабораційну діяльність [2]. У зв'язку з цим виникла необхідність однозначного чіткого розмежування цього криміналізованого діяння та поведінки громадян України, спрямованої на забезпечення власної життєдіяльності на окупованих територіях. Тому метою цієї публікації є відмежування кримінально караних діянь, передбачених ч. 3 ст. 111^1 КК, та правомірної поведінки громадян України у відповідній сфері.

Особливої актуальності набула кримінально-правова оцінка діяльності освітян, працівників медичних закладів, співробітників ДСНС України, що залишилися на непідконтрольній території. З цього приводу слід зазначити таке.

Доктрина кримінального права виходить із того, що виконання будь-якою особою своїх професійних (а не службових) функцій не може само по собі мати наслідком кримінальну відповідальність, якщо у вчиненому не міститься склад іншого кримінального правопорушення. Зазначене стосується, у тому числі й виконання своїх професійних обов'язків такими категоріями осіб як освітяни, працівники медичних закладів, співробітники ДСНС України.

Тому безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів країни-агресора на окупованих територіях не утворює об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111^1 КК України, у формі «впровадження стандартів освіти держави-агресора».

Крім того, слід зазначити, що контексті ч. 3 ст. 111^1 КК України колабораційною діяльністю визнається добровільна співпраця громадян України з представниками країни-агресора, що вчиняється в умовах збройної агресії, та полягає у наданні визначених у диспозиції вказаної статті видів та форм допомоги шляхом:

- здійснення у закладах освіти пропаганди з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України;
- впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

З цього випливає, що для «впровадження стандартів» освіти країни-агресора в тому чи іншому закладі освіти особа має виконувати певні організаційно-розпорядчі функції, передбачені займаною посадою.

На підставі викладеного вважаємо за доцільне констатувати відсутність у чинному КК України підстав для притягнення до кримінальної відповідальності вчителів, які після окупації залишились на окупованих територіях та продовжили викладати шкільні предмети.

Так само не утворюють складу кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111^1 КК України дії медичного персоналу, які полягають у виконанні своїх професійних обов'язків.

Те саме стосується і співробітників ДСНС України, які навіть і знаходячись на тимчасово окупованій території, виконують свої прямі обов'язки, які полягають в наданні допомоги цивільному населенню.

Організаційні ж дії головних лікарів щодо керівництва відповідними закладами охорони здоров'я загалом та їх трудовими колективами зокрема хоча і є виконанням ними своїх організаційно-розпорядчих функцій у розумінні ст. 364 КК, не можуть бути оцінені як кримінально-протиправні, оскільки не становлять суспільної небезпеки. Така діяльність відповідних суб'єктів спрямована не на заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам, а навпаки, на їх упорядкування, врегулювання, а конкретно – на забезпечення можливості функціонування відповідних закладів, що є запорукою надання медичної допомоги пацієнтам, що, своєю чергою, спрямована на поліпшення стану їхнього здоров'я (або на недопущення чи, принаймні, мінімізацію шкоди для нього). Це дає підстави для оцінки їх поведінки як суспільно корисної, а не суспільно небезпечної (як того вимагає закон – ч. 2 ст. 1 КК [1]). Те саме стосується й виконання головними лікарями та керівниками аптек своїх адміністративно-господарських функцій.

Аналогічно здійснюється і кримінально-правова оцінка організаційної та адміністративно-господарської діяльності службових осіб органів ДСНС України – виконання ними своїх функцій є суспільно корисною, а не шкідливою (тим паче не суспільно небезпечною) поведінкою.

Висновки:

- виконання своїх *професійних* функцій освітянами, працівниками медичних закладів, співробітниками ДСНС України, що залишилися на непідконтрольній території, не охоплюється ч. 3 ст. 111[1] КК України;
- для «впровадження стандартів» освіти країни-агресора в тому чи іншому закладі освіти особа має виконувати певні організаційно-розпорядчі функції, передбачені займаною посадою;
- організаційні дії головних лікарів щодо керівництва відповідними закладами охорони здоров'я загалом та їх трудовими колективами зокрема хоча і є виконанням ними своїх організаційно-розпорядчих функцій у розумінні ст. 364 КК, не можуть бути оцінені як кримінально-протиправні, оскільки не становлять суспільної небезпеки. Аналогічно здійснюється і кримінально-правова оцінка організаційної та адміністративно-господарської діяльності службових осіб органів ДСНС України – виконання ними своїх функцій є суспільно корисною, а не шкідливою (тим паче не суспільно небезпечною) поведінкою.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022. № 2108-IX. *Голос України*. 2022. 15 берез. (№ 56).

Оболенцев М. В.,
адвокат, аспірант Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ «ІНФОРМАЦІЙНОМУ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ»

З набранням чинності Закону України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 (далі – Закон 2108-IX) законодавцем було доповнено Кримінальний кодекс України статтею 111-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за вчинення цього кримінального правопорушення.

Вищезазначена стаття, серед іншого, передбачає відповідальність за здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, а також організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах [2].

Проте, аналізуючи положення ст. 111-1 Кримінального кодексу України можна прийти до висновку, що цією статтею встановлено відповідальність за дії, спрямовані на зміцнення окупаційної влади, просуванню її ідеології, та уникнення відповідальності за злочинні діяння, однак не передбачає відповідальності за інформаційний колабораціонізм, тобто поширення дезінформації, інформаційно-психологічні операції (далі – ІПСО).

Відповідно до словника військових та пов’язаних з ними термінів Міністерства оборони США (The Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms) психологічною операцією (PSYOP) визначається сплановані дії з доведення відібраної інформації та показників до іноземної аудиторії з метою впливу на її емоції, мотиви, об’єктивні міркування і, зрештою, на поведінку іноземних урядів, організацій, груп та окремих осіб. Мета психологічних операцій – викликати або посилити іноземне ставлення і поведінку, сприятливі для досягнення цілей організатора [1].

Під психологічною операцією у Збройних Силах України розуміється сукупність узгоджених і взаємопов’язаних за метою, завданнями, місцем і часом психологічних акцій та інших дій, визначених сил і засобів об’єднаних сил, які проводяться за єдиним замислом і планом для здійснення впливу на емоційний стан, мотивацію, раціональне мислення визначених цільових аудиторій та зміни моделей їх поведінки у спосіб, що сприятиме досягненню політичних і військових цілей [3, с. 23].

Аналізуючи вищевикладений матеріал, можна дійти висновку, що особливістю проведення інформаційно-психологічних операцій є можлива участь у таких заходах спеціальних суб’єктів з числа цивільних осіб, які перебувають безпосередньо в зоні проведення таких заходів та надають підтримку шляхом доведення відібраної інформації до місцевого населення, організації, уряду країни з метою вплинути на їх емоції, мотиви, об’єктивні міркування.

Хоча чинний Кримінальний кодекс України містить статтю, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збирання, поширення та зберігання конфіденційної інформації про особу та зміну такої інформації (ст. 182), однак з метою протидії вищезазначеним заходам, вважаємо, за доцільне доповнити ст. 111-1 Кримінального кодексу України частиною, яка встановлюватиме кримінальну відповідальність за здійснення заходів, що спрямовані на розповсюдження недостовірної та/

або неточної інформації, з метою впливу на емоції людини, її мотиви, об'єктивні міркування, або надання підтримки у вчинені таких дій.

Список використаних джерел:

1. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://jitc.fhu.disa.mil/jitc_dri/pdfs/jp1_02.pdf (date of access: 10.06.2024).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022. № 2108-IX. Голос України. 2022. 15 берез. (№ 56).

3. Словник військових термінів та скорочень (абревіатур). Київ: «Центр учбової літератури», 2023. 50 с.

Мовчан Р. О.,
д.ю.н., проф., професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права Донецького
національного університету імені Василя Стуса
Бурда П. О.,
аспірант кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права Донецького
національного університету імені Василя Стуса

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ПОШИРЕННЯ ВІЙСЬКОВО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ (СТ. 114-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Як відомо, однією з кримінально-правових новел воєнного часу стала ст. 114-2 Кримінального кодексу України (далі – КК), в якій було встановлено кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення так званої «військово значущої інформації». Доповнення КК цією нормою стало відповіддю вітчизняних парламентаріїв на зафіксовані з початком відкритого нападу рф на Україну численні випадки, коли особи необдумано та небезпечно здійснювали допомогу ворогу шляхом розповсюдження інформації про направлення, переміщення іноземної військової допомоги в Україну, а також переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань України.

Однак сьогодні, вже понад два роки потому після прийняття відповідної норми, з упевненістю можна констатувати, що, попри всі намагання законодавця, йому так і не вдалося, по-перше, навести у диспозиціях ч. 1 та ч. 2 ст. 114-2 КК справді вичерпний перелік стратегічно важливої інформації, розповсюдження якої є шкідливим з військової точки зору, по-друге, дотриматися засад правової визначеності навіть щодо переліку тієї інформації, яка знайшла відображення у тексті розглядуваних кримінально-правових норм. Вказане свідчить про необхідність удосконалення відповідної заборони, основні напрями якого ми й спробуємо визначити за результатами написання цих тез.

Зокрема, у контексті відповідних дій фахівці констатують, що, попри їхню очевидну суспільну небезпечність, за чинною ч. 1 ст. 114-2 КК не може кваліфікуватися несанкціоноване поширення інформації про:

1) місця ***ремонту військової техніки,*** причому: а) як у межах території України; б) так і за кордоном.

При цьому хотілося б нагадати, що відповідно до Наказу № 605 службовою інформацією МОУ визнаються й відомості, що містять дані про ***технічне обслуговування*** озброєння та військової техніки;

2) місця ***зберігання товарів військового призначення,*** небезпека чого очевидною «через завдання шкоди оборонним можливостям держави» [1, с. 73].

На нашу думку, необхідність вказівки у ч. 1 ст. 114-2 КК (чи її аналогу) у т. ч. і на місця «*зберігання*», «*ремонту*» та «*технічного обслуговування*» відповідних предметів сумнівів не викликає.

Водночас хотілося б звернути увагу й на тому, що у ЗВДТ державною таємницею визнаються не лише відомості за окремими показниками про заходи мобілізаційної підготовки або мобілізаційного плану галузей національної економіки, мобілізаційні завдання, потужності галузей національної економіки тощо щодо *капітального ремонту та поставок* озброєння, боєприпасів та військової техніки, а й щодо ***виробництва*** відповідних предметів (пункти 2.1.1, 2.1.3, 2.1.5). А тому вважаємо, що і ця інформація має потрапити до переліку тієї, несанкціоноване поширення якої в умовах воєнного стану тягне кримінальну відповідальність за ст. 114-2 КК. При цьому варто погодитись із Ю. А. Пономаренком відносно того, що незаконні діяння щодо такої інформації, яка може мати форму не просто таємної і охоронюваної, а форму державної таємниці, можуть бути кваліфіковані як за ст. 114-2, так і за іншими статтями КК, залежно від змісту інших ознак вчиненого діяння, передусім – ознак суб'єктивної сторони цих складів [6, с. 106];

3) а також згадану в Наказі № 73 інформацію про ***втрати бойової (спеціальної) техніки (танки, самохідні артилерійські установки, літаки, вертольоти, зенітно-ракетні комплекти, кораблі (катери), особливо іноземного виробництва) та особового складу.***

В одній із наших раніше опублікованих праць ми вже наводили аргументи на користь необхідності згадування в аналізованій нормі не про «зброю», «озброєння» та «боєприпаси», а про більш широке поняття «товари військового призначення» [4]. Однак на цьому проблеми законодавчого опису предмета розглядуваного складу злочину не вичерпуються. Зокрема, у цьому аспекті передусім варто пригадати, що у ст. 114-2 КК відсутнє згадування про ***місця (локації, координати) влучання ракет або артилерії ворога,*** на неприпустимість поширення інформації про які неодноразово вказував ГШ ЗСУ.

Крім того, у зв'язку із тим, що для послаблення у т. ч. і оборонних можливостей нашої держави ворог на початку війни активно вдався до ракетних обстрілів місць збереження нафтопродуктів, а восени-взимку 2022 р. почав і донині продовжує терористичні удари по об'єктам енергетики та іншим об'єктам критичної інфраструктури, фахівці ставлять питання про необхідність криміналізації і несанкціонованого поширення інформації про ***маршрути, обсяги та місця зберігання***

нафтопродуктів, а також інші об'єкти критичної інфраструктури [1, с. 73; 5, с. 99]. Врешті-решт небезпечність здійснюваного під час війни розповсюдження згаданої інформації визнала і частина вітчизняних парламентаріїв, логічним результатом чого стало розроблення законопроєкту № 8218, який і був направлений на усунення відповідної проблеми.

Логічно, що зі спливом певного проміжку часу шкідливість поширення відповідної інформації на нормативному рівні визнало і керівництво ЗСУ. Зокрема, на відміну від первинної, в істотно оновленій (від 03 лютого 2024 р.) редакції Наказу № 73 прямо вказано на те, що на хід виконання бойових завдань негативно може вплинути несанкціоноване поширення інформації про *«результати ракетних, авіаційних ударів противника по військових об'єктах (цілях), об'єктах критичної інфраструктури».*

На відміну від ч. 1, у контексті ч. 2 ст. 114-2 КК вітчизняні дослідники переважно звертають увагу не на «неповність», а на «нечіткість» описаної в ній інформації. Зокрема, аналізуючи відповідний предмет, Д. П. Євтєєва та А. В. Лапкін вказують на те, що у відповідний нормі існує невизначеність не лише з приводу того, якою має бути інформація про розташування ЗСУ (дійсною, ймовірною або вигаданою), а й того, чи відображає вона їхнє розташування в теперішньому часі або ж в минулому чи майбутньому. У зв'язку з цим криміналісти наполягають на внесенні законодавчих змін та доповнень до ч. 2 ст. 114-2 КК, спрямованих на конкретизацію цієї норми та наданню їй юридичної визначеності, зокрема, уточнення того, що відповідні відомості: 1) мають фактичний характер; 2) дають можливість ідентифікації військових формувань не лише на місцевості, а й у часі; 3) а також попередньо не поширювалися у відкритому доступі будь-якими особами [3, с. 218].

Погоджуючись із двома першими озвученими вище ініціативами, водночас можна лише уявити, якого вигляду набуде вже й зараз занадто громіздка ст. 114-2 КК, якщо спробувати в ній:

– уточнити, що йдеться виключно про зброю, озброєння чи бойові припаси, які призначаються для потреб ЗСУ;

– конкретизувати визначення та уточнити перелік офіційних джерел згаданих країн-партнерів;

– навести повний перелік уповноважених державних органів, які мають право поширювати відповідну інформацію;

– доповнити перелік відповідної інформації відомостями про: а) місця виробництва, ремонту, зберігання та технічного обслуговування товарів військового призначення; б) вогневе ураження об'єктів критичної інфраструктури або будівель чи споруд, а також уточнити, яка саме інформація повинна бути розголошена (сам лише факт ураження чи його характеристики – точний час, місце, спосіб, кількість влучань, наявність жертв, ступінь ураження тощо; в) відсутність ППО на конкретній ділянці фронту; г) терміни поставок, типи та кількість, матеріально-технічне забезпечення, актуальні та майбутні місця зосередження (зберігання) озброєння та військової техніки, які надаються у рамках матеріально-технічної допомоги від країн-партнерів; д) макети товарів військового призначення та засоби імітації, які використовуються ЗСУ;

– згадати про ведення «прямих ефірів» ракетних обстрілів чи бомбардувань;

– уточнити, що відповідні відомості (незалежно від їхнього попереднього поширення у відкритому доступі будь-якими особами): а) мають фактичний характер; б) дають можливість ідентифікації військових формувань не лише на місцевості, а й у часі.

Але ж і це ще далеко не все.

Зокрема, звернення до Наказу № 73 засвідчує, що з військової точки зору не менш небезпечним за попередні визнається поширення не передбаченої у ст. 114-2 КК інформації, але згаданої у первинній та чинній редакції відповідного наказу інформації про: персональні дані військовослужбовців; бойовий та чисельний склад військових частин (підрозділів) ЗСУ, наявну кількість, тип бойової (спеціальної) техніки та її технічний склад; операції (бойові дії), які проводяться або плануються, зокрема й унікальні, їхні результати тощо.

Як бачимо, в описаній ситуації ми зіштовхнулися з проблемою того, що, з одного боку, є надзвичайно багато як передбачених, так і не передбачених чинною ст. 114-2 КК різновидів інформації, поширення яких в умовах воєнного стану є виключно небезпечним, а тому має тягнути кримінальну відповідальність, але, з іншого, – вказівка у кримінально-правовій нормі на всі варіанти такої інформації, а, крім того, ще й на список суб'єктів, які мають право її розповсюджувати, суперечить правилам кримінального нормотворення.

Яким же чином можна вирішити позначену проблему?

Видається, що відповідь на поставлене питання лежить на поверхні, а саме, в інших нормах КК, присвячених складам кримінальних правопорушень, предметом яких виступає «спеціальна» (із особливим правовим режимом) інформація. Так, якщо ми проаналізуємо відповідні заборони, то помітимо, що, на відміну від ст. 114-2 КК: у ст. 182 не наводиться перелік інформації, яка має визнаватися конфіденційною; у статтях 231–232-1 (232-3) – банківською чи комерційною таємницею, інсайдерською інформацією; у ст. 361-2 – інформацією з обмеженим доступом; а в найближчих за змістом статтях 328–330, 422 – державною таємницею та відповідною службовою інформацією.

Натомість у всіх перерахованих статтях просто згадується про зазначені різновиди інформації, зміст якої розкривається не в диспозиціях кримінально-правових норм, а в приписах регулюючого законодавства: Законах України: «Про банківську діяльність», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», Цивільному кодексі України, відомчих нормативно-правових актах, зокрема, ЗВДТ тощо.

Зважаючи на сказане, виникає логічне питання: так чому ж тоді при конструюванні ст. 114-2 КК парламентарії не скористалися відповідним елементарним та успішно апробованим часом законодавчим прийомом?

На нашу думку, відповідь на це питання є ще більш очевидною, ніж попередня. Справа в тому, що як на час ухвалення Закону від 24 березня 2022 р., так і на сьогодні у нормативному просторі нашої держави визначено лише те, яка інформація є:

– *державною таємницею* (ЗВДТ). Нагадаємо, що до кримінальної відповідальності за розголошення такої інформації може бути притягнутий лише ***спеціальний суб'єкт*** (статті 328 та 422 КК);

– *службовою* (раніше – Наказ МОУ від 27 грудня 2016 р. № 720, сьогодні – Наказ № 605), кримінальної відповідальності за поширення (на відміну від передачі або збирання – ст. 330 КК) якої взагалі не було;

– такою, *розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану,* яка не вважалася ні державною таємницею, ні інформацією з обмеженим доступом, і перелік якої був затверджений ухваленим відносно нещодавно (03 березня 2022 р.) Наказом № 73.

Водночас нормативно затвердженого переліку інформації, заборона поширення якої розповсюджувалася б, як і ст. 114-2 КК, на будь-яких осіб ***(загальний суб'єкт)*** не було як тоді, так і немає наразі.

Уважаючи, що для встановлення відповідальності за «несанкціоноване» поширення інформації, для забезпечення вимог свободи слова в демократичному суспільстві доцільно визначити підстави для обмеження реалізації цих свобод, М. В. Дубняк пропонує розглянути можливість доповнення Закону України «Про інформацію» статтею на кшталт «Особливості поширення інформації в умовах воєнного або надзвичайного стану» [2, с. 72].

Однак, зважаючи на, по-перше, специфічність відповідної інформації, по-друге, необхідність закріплення її деталізованого переліку та чітко визначеного порядку і суб'єктів, які мають право її поширювати чи надавати дозвіл на поширення, по-третє, залишення можливості внесення оперативного уточнення відповідної інформації та суб'єктів, а також (по-четверте) «досвід» вирішення подібних ситуацій в однорідних статтях 328–330 (як і 422) КК, ми схиляємося до думки про те, що порядок поширення відповідної інформації має бути закріплений у нормах «військового» права, а саме, у наказі МОУ.

При цьому для нас доволі очевидним виглядає те, що «прототипом» до такого акту мав би виступати чинний Наказ № 73, який, проте, у перспективі мав би містити положення, які б стосувалися не лише ЗМІ та посадових осіб, а поширювалися б на будь-яких осіб (з точки зору кримінального права загальний суб'єкт), і закріпив би чіткий порядок **(санкціонований)** оприлюднення відповідної інформації (наприклад, журналістами).

Список використаних джерел:

1. Вдовенко О., Воробйов Є., Гринишак М. Кримінальна відповідальність за поширення інформації в інтернеті до та після 24 лютого 2022 року: аналітичний звіт. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2022. 88 с.

2. Дубняк М. В. Конституційне право на свободу слова та кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення інформації. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії:* матеріали круглого столу, м. Київ, 26 трав. 2022 р./ упоряд: С. І. Бевз, Н. О. Бирса, Ю. О. Серебрякова, В. І. Новошицька. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. С. 68-72.

3. Євтєєва Д. П., Лапкін А. В. До проблеми предмета кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 114-2 КК України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання:* матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 трав. 2023 р./ редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.), Н. В. Шульженко та ін. Харків: Право, 2023. С. 216-219.

4. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 4. С. 326-330.

5. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми. Київ: Норма права, 2022. 242 с.

6. Пономаренко Ю. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації: питання кримінально-правової кваліфікації та застосування кримінально-правових засобів. *Право України.* 2022. № 11. С. 100-117.

Калініна А. В.,
к.ю.н., старший дослідник, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ[1]

Україна, як сучасна європейська держава, одним із векторів свого розвитку визначила формування інформаційного суспільства. Основою цього процесу можна вважати інформатизацію цілої низки суспільних відносин. Відповідно до пункту 14 статті 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 01 грудня 2022 року № 2807-IX під інформатизацією розуміється сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, технологічних та виробничих процесів, спрямованих на створення умов для забезпечення розвитку інформаційного суспільства та впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій [4]. Для протидії викликам і загрозам національній безпеці України в інформаційній сфері, посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 було затверджено Стратегію інформаційної безпеки [5].

---

[1] *Примітка.* Тези підготовлені на виконання теми фундаментального наукового дослідження Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (реєстраційний номер в УкрІНТЕІ 0120U10561).

В умовах режиму воєнного стану, введеного в нашій державі із 24 лютого 2022 року внаслідок широкомасштабної російської військової агресії, поняття «убезпечення» будь-якої з груп суспільних відносин набуває зовсім іншої тональності, аніж під час пандемії COVID-19 і, тим паче, до неї. Певної специфіки набуло й забезпечення порядку дорожнього руху на території України як елементу безпеки держави.

Поняття «безпека дорожнього руху» і «безпека держави» є тісно пов'язаними між собою. Адже завдяки високому рівню безпеки дорожнього руху забезпечується належне функціонування автошляхів, залізниць, а звідси – й забезпечення переміщення людей та вантажів, що в умовах воєнного стану є особливо необхідним. Безпека держави в цьому контексті пов'язана і з можливою загрозою завдання шкоди як по об'єктам інфраструктури, у тому числі й критичної, так і силам оборони, а також, що найтяжче – цивільному населенню.

Необхідно зазначити, що в наш час український вектор убезпечення дорожнього руху чітко спрямований на постійне оновлення як дорожньої інфраструктури загалом, так і її інформатизації, зокрема. Так, у довоєнний період на дорогах України розпочалося запровадження системи фіксації адміністративних правопорушень в автоматичному режимі, у тому числі, за допомогою smart-відеокамер. Певним проявом інформатизації безпеки дорожнього руху є і використання водіями транспортних засобів відеореєстраторів.

В умовах воєнного стану вже наявні в нашій державі кроки до інформатизації безпеки дорожнього руху стали потребувати додаткового захисту як елемент інформаційної безпеки держави. Серед таких загроз можна назвати несанкціоноване використання інформації, що фіксується технічними засобами (відеокамерами, відео реєстраторами та ін.), головним призначенням яких є підтримка безпеки дорожнього руху. Адже така інформація при несанкціонованому доступі до неї може стати джерелом розкриття місць розташування та пересування Збройних сил України. Можливість втручання в системи управління дорожнього руху підкреслюється і в роботах зарубіжних дослідників. Зокрема, ними визначаються такі потенційні загрози для аналогічних систем як: несанкціонований доступ, витік даних, атаки шкідливих програм та маніпуляції з системою, ін. [1, с. 1].

У зв'язку із вищезазначеним у березні 2022 року у всіх регіонах країни було заборонено використання реєстраторів в авто- та мото транспорті, а також фото та відео зйомка доріг загального користування, об'єктів загального призначення, об'єктів інфраструктури, блокпостів, укріплень, розташування, зосередження чи переміщення військових частин (підрозділів) сил оборони. Камери автоматичної фіксації правопорушень також були відключені. Однак необхідність підвищення безпеки дорожнього руху сприяла вже у травні 2022 р. поновленню роботи камер автоматичної фіксації порушень ПДР та ще деяких сервісів, пов'язаних із транспортними засобами. Наразі на законодавчому рівні використання, наприклад, відеореєстраторів, не заборонене, однак їх користувачам необхідно додержуватися певних заходів безпеки (наприклад, вимикати при наближенні до блок-постів).

Про перспективи подальшої інформатизації безпеки дорожнього руху можна зазначити, що наразі вони частково є не доступними. Зокрема прогресивним може вдаватися збір інформації про дорожню обстановку Національною поліцією України за допомогою автономних дронів (автономних безпілотників). Адже наразі дрони розглядаються вже не лише як приватна розвага любителів і професіоналів аеромоделювання чи фотографії, засіб для переправлення контрабанди чи просто розвага, а й як вагома складова оборонної діяльності Збройних сил України. Останні досягнення в технології безпілотних літальних апаратів уможливили розробку автономних безпілотних літальних апаратів, здатних керувати складними середовищами, наприклад такими, як міські райони. Ці дрони запрограмовані на алгоритми штучного інтелекту, що дозволяють їм виявляти та уникати перешкод, а також виявляти дорожні події та повідомляти про них у реальному часі [2].

Використання дронів має значні переваги, адже:

1) за допомогою дронів можна охопити велику площу території за відносно короткий проміжок часу, що дозволить більш ефективно контролювати умови руху;

2) дрони можна швидко й легко розгорнути в будь-якому місці, забезпечуючи якнайшвидше прибуття потрібного персоналу на місце події;

3) дрони оснащені складними датчиками та камерами, що дозволяє їм надавати детальне візуальне зображення аварії чи надзвичайної ситуації;

4) дрони можуть використовуватися для виявлення потенційних небезпек і сповіщення персоналу екстрених служб. Наприклад, такий безпілотник можна використовувати для виявлення будь-яких небезпечних матеріалів, які можуть бути присутніми на місці аварії. Це може допомогти екстреному персоналу реагувати швидше та ефективніше, оскільки вони будуть обізнані про будь-які потенційні ризики до того, як прибудуть на місце події [2].

Однак такий крок стане можливим лише по закінченню воєнного стану в державі, особливо у прифронтових регіонах.

Ще однією цариною впровадження технології штучного інтелекту з метою убезпечення дорожнього руху є розроблення безпілотних автомобілів. Експерти припускають, що внаслідок експлуатації безпілотних авто кількість ДТП значно скоротиться, оскільки 90 % з них як правило відбувається з вини водіїв. Частота страхових подій знизиться, оскільки автомобілі будуть роботизованими і ймовірність невірних рішень водія буде істотно знижена [3].

Отже, убезпечення дорожнього руху в Україні частково здійснюється за допомогою інформаційних технологій. На період воєнного стану з метою підтримки інформаційної безпеки держави в Україні тимчасово вводилися обмеження, спрямовані на недопущення несанкціонованого витоку інформації ворогу. Подальша інформатизація процесів убезпечення дорожнього руху наразі обмежена через режим воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел:

1. Agarwal I., Singh A., Agarwal A., Mishra S., Satapathy S. K., Prusty M. K., Mohanty S. N. Enhancing Road Safety and Cybersecurity in

Traffic Management Systems: Leveraging the Potential of Reinforcement Learning. *IEEE*. URL : https://doi.org/10.1109/ACCESS.2024.3350271 (date of access: 11.06.2024).

2. Використання автономних дронів в управління та контролі дорожнього руху. URL: https://ts2.space/uk/%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B2-%D0%B2-%D1%83%D0%BF%D1%80/ (дата звернення: 10.06.2024).

3. Майбутнє автострахування: безпілотні автомобілі, телематика і carsharing радикально змінять концепцію страхового захисту. *Polis24*. URL: https://polis24.ua/uk/news/news/maybutnie-avtostrakhuvannya-bezpilotn/#:~:text=%D0%92%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BA%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BB%D1%83%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D1%96%-D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%20%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%2C%20%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B5%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%20%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 10.06.2024).

4. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022. № 2807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text (дата звернення: 10.06.2024).

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.10.2021 «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021. № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text (дата звернення: 10.06.2024).

***Негребецький В. В.**,*
к.ю.н., доцент, науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОДОЛАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

У зв'язку з війною в Україні особлива роль відводиться роботі правоохоронних органів щодо забезпечення Національної безпеки у всіх життєво важливих галузях функціонування держави. В Україні атакують і бомбардують не лише військові частини, але й варварськи руйнують критичну інфраструктуру, зокрема житлові квартали, гинуть мирні жителі та навіть діти [3]. Порушуються основні принципи міжнародного співробітництва та норми міжнародного права. Український народ захищає не лише свою країну, націю, а й незалежність інших європейських держав, а також фундаментальні принципи міжнародного права: демократію, права і свободи людини, верховенство права та нашу спільну безпеку на цей момент і назавжди, майбутнє всього людства. Особливо важка ситуація в регіонах, де ведуться активні бойові дії. На сході України нещадних бомбардувань зазнає Харків, де зосереджено чимало визначних пам'яток української культури, принципово важливих для її історії [2]. Серед постраждалих пам'яток у середмісті Харкова – будівля Харківського художнього музею, зведена ще 1912 р. як особняк за проектом видатного українського зодчого О. Бекетова. Унаслідок бомбардувань постраждала й Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, побудована в 1899–1901 рр. так само за проектом О. Бекетова. Порушуються основні принципи міжнародного співробітництва та норми міжнародного права.

Згідно даних Генерального прокурора України в Україні станом на 21.06.2024 розслідувалось понад 134 300 справ про воєнні злочини держави-агресора. Зафіксовані чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів, мародерства та насильства. Також в провадженні знаходиться 17 799 справа про злочини проти національної безпеки [5].

Національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси України – це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [7].

Як відзначають науковці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, широкомасштабне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. спровокувало чи не найбільшу за останні 80 років світову кризу – гуманітарну, кризу міжнародного права і міжнародних інституцій, а також поставило під загрозу величезний пласт європейської культурної спадщини [4]. Під час бойових дій багато об’єктів культурної спадщини України, зокрема церкви, музеї, архітектурні та скульптурні споруди, бібліотеки та інші історичні і культурні пам’ятки перебувають під загрозою руйнування або пошкодження, а деякі вже зазнали їх. Зрозумілим видається занепокоєння ЮНЕСКО з цього приводу – на території України знаходиться сім об’єктів Світової спадщини, зокрема розташованих у Львові та Києві; міста Одеса та Харків входять до мережі творчих міст, а деякі національні архіви України включено до Реєстру ЮНЕСКО «Пам’ять світу». Сьогодні актуальним питанням залишається широка імплементація в національне, зокрема кримінальне законодавство України норм міжнародного гуманітарного права та між народного права охорони культурних цінностей.

Центр протидії дезінформації (далі – Центр) є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації», уведеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106 [8, 9]. Центр підпорядкований Раді національної безпеки і оборони України. Центр забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою.

Зокрема, до завдань Центру належать:

– проведення аналізу та моніторингу подій і явищ в інформаційному просторі України, стану інформаційної безпеки та присутності України у світовому інформаційному просторі;

– виявлення та протидія дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою.

Так, із 2014 року ворог активно намагається просувати фейки про історію півдня України, що направлені на історичні маніпуляції в інформаційному просторі не тільки України, але і всього світу. Центр протидії дезінформації проводить дослідження інформаційного простору з метою виявлення ворожих кампаній зокрема, стосовно культурної спадщини України. З цією метою послідовно проводилась компанія з розміщення на інформаційних ресурсах фейків [11].

Фейком у перекладі з англійської «fake» означає – «фальшивка», «підробка», «обман». Таким чином, фейк – це завідомо неправдива інформація. Дезінформація – відомості, що розраховані на введення особи в оману [1, с. 158].

У наведеній статті Центру протидії дезінформації наводиться як проводиться кампанія щоб дезінформувати людей і пояснюється специфіка прийомів з використанням особливостей «української психології».

Чітко виділяються 4 пункти у створенні фейків:

– фейк повинен бути банальним. Щоб впливати на широкі шари суспільства, не потрібно придумувати нічого надприродного. Краще додати навіть трохи абсурду («Націоналісти в Україні розпинають російських дітей»);

– фейк повинен мати в собі потужний меседж і залишати простір для власних фантазій («Мер – російський шпигун»);

– фейк має враховувати місцеві особливості. Достовірності йому придає прив'язка до місцевості («В селі Іванівка російські танки»);

– багаторазове повторення. Написане трьома людьми в чаті уже стає істиною. А якщо додати сакральне «Влада всім бреше!», то цей фейк не спростує жоден аргумент.

При цьому Центр протидії дезінформації підкреслює всю серйозність і масштабу інформаційної війни [10].

Нещодавно Центр протидії дезінформації презентував новий інноваційний інструмент для боротьби з фейками – фактчек-бот «Перевірка» [6]. Перевірка – бот від журналістів @gwaramedia для виявлення сумнівної інформації та суперечливих фактів. Це бот-рятівник від фейкових новин, неперевіреної інформації, відвертої брехні, пропаганди. Він допоможе розрізнити фейкові новини у соцмережах, у політиці, визначити фейкові новини російських ЗМІ, спрямовані на боротьбу з Україною.

За допомогою цього інструменту можна надіслати ботові новини, статті, фото, посилання, повідомлення. Надішліть інформацію, яку хочете перевірити на справжність. Ваше посилання відразу потрапляє команді, яка вміє швидко перевіряти великі масиви інформації із застосуванням штучного інтелекту. За результатами проведеної перевірки протягом декількох хвилин буде надано відповідь, чи правдива надіслана інформація. Відповідь надійде протягом доби.

Для протидії дезінформації необхідно виробити у суспільства інформаційний імунітет. Інформаційний імунітет – це здатність ідентифікувати маніпуляцію, фейк, оцінити рівень їх небезпеки і як їм можна запобігти. Це завдання можна досягнути лише за допомогою підвищення медіаграмотності та дотримання правил інформаційної гігієни, зокрема:

– отримувати інформацію лише з офіційних джерел;

– не варто реагувати на занадто емоційні повідомлення;

– не поширювати неперевірену інформацію.

Вважаємо, що питання розвитку інформаційного імунітету у Українського суспільства є вельми актуальним і пріоритетним на шляху до Перемоги.

Список використаних джерел:

1. Велика українська юридична енциклопедія: У 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія/ редкол. В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2018. 952 с.

2. Дежкіна М. У Харкові 24 історичні будівлі пошкоджені внаслідок ударів РФ 16 січня. *Суспільне. Харків.* URL: https://suspilne.media/kharkiv/664194-u-harkovi-vnaslidok-udariv-rf-16-sicna-poskodzeni-24-istoricni-budivli/ (дата звернення: 12.06.2024).

3. Звернення. 04.03.2022. *Конгресс Криминалистов.* URL: https://crimcongress.com/news/звернення/ (дата звернення: 12.06.2024).

4. Кара-Васильєва Т. В. Культурна спадщина України: дослідження, її стан у період новітніх викликів сучасності. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 7. С. 42-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2022_7_13 (дата звернення: 12.06.2024).

5. Офіс Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ (дата звернення: 12.06.2024).

6. ПЕРЕВІРКА. Бот. URL: https://t.me/perevir_bot (дата звернення: 12.06.2024).

7. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 12.06.2024).

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.03.2021 «Про створення Центру протидії дезінформації»: Указ Президента України від 19.03.2021. № 106/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421 (дата звернення: 12.06.2024).

9. Центр протидії дезінформації. URL: https://cpd.gov.ua/ (дата звернення: 12.06.2024).

10. Російська пропаганда підготувала «посібники» для створення фейків! URL: https://www.facebook.com/protydiyadezinformatsiyi.cpd/posts/133802149168859 (дата звернення: 12.06.2024).

11. Янковський О. Російські фейки про історію півдня України: на них будується пропаганда. *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiyski-mifi-pivden-ukrayiny/31667316.html (дата звернення: 12.06.2024).

Борисов В. І.,
д.ю.н., проф., радник при дирекції
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ЩОДО РОДОВОГО ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ РОЗДІЛОМ XVI ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

У науці кримінального права прийнято поділяти об'єкти кримінальних правопорушень на загальний, родовий та безпосередній. В основі такого поділу, зазначають фахівці, лежать відносини філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого» [2, с. 123]. Кожний із зазначених об'єктів відображає відповідний рівень теоретико-правового узагальнення, що дозволяє їх розглядати як виокремлену систему суспільних відносин, охорона яких забезпечується законодавством про кримінальну відповідальність. За такою системою рівень суспільних відносин з меншим обсягом входить у рівень відносин з більшим обсягом. Впорядкованість зазначеної системи забезпечується законодавчо унормованою структурою, де *функцію структуроутворюючого елемента виконує родовий об'єкт*. Завдяки цьому об'єкту надається уявлення про певну сферу суспільних відносин (відносини власності, із забезпечення життя і здоров'я особи, убезпечення виробництва і т. ін.), що охороняються кримінальним законодавством. Тому законодавець, формулюючи розділи Особливої частини КК, саме й намагається відобразити у більшості їх назв ту сферу суспільних відносин, охорона якої забезпечується групою взаємопов'язаних норм КК [3, с. 19]. Наприклад, «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» (Розділ VII Особливої частини КК), «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» (Розділ XIV Особливої частини КК). Такий самий підхід використав законодавець, формулюючи розділ XVI Особливої частини КК, надавши йому назву «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку».

Незважаючи на те, що законодавець визначився у назві розділу XVI Особливої частини КК із сферою суспільних відносин, що поставлена під охорону, серед науковців немає однозначного розуміння родового об'єкта-кримінальних правопорушень цього розділу. Так, М. І. Панов та О. Є. Радутний зазначають, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень, визначених у цьому розділі, є *інформаційна безпека у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), їх систем чи комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку* [3, с. 550]. Думка, що об'єднуючими суспільними відносинами для таких норм є інформаційна безпека, підтримана й авторами Проєкту нового КК України [6]. Так розділу 7.7. надана назва «Кримінальні правопорушення проти безпеки інформаційних систем»[1].

У науковій літературі є й інші судження щодо родового об'єкта кримінальних правопорушень, відповідальність за які встановлена нормами розділу XVI Особливої частини КК. Зокрема, заслуговує на підтримку позиція науковців, які, формулюючи родовий об'єкт цих кримінальних правопорушень, використовують у своїх визначеннях характерні ознаки, що надані законодавцем у назві розділу [5, с. 8].

Детального розгляду потребує позиція, автори якої вважають родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених у розділі XVI КК, інформаційну безпеку, оскільки за певних обставин саме це судження може знайти нормативне закріплення у новому КК. Ключовим словом у ньому є *безпека* – тобто певний стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від потенційних загроз *руйнівного* (уражального) характеру, обумовлених людською діяльністю, необхідною для існування та розвитку як самої людини, так і людства загалом (наприклад, діяльність що пов'язана із рухом та експлуатацією механічних транспортних засобів). Така діяльність визнається джерелом підвищеної небезпеки, її здійснення вимагає певних організаційно-правових режимів із дотриманням спеціальних правил безпеки. Вочевидь, до діяльності, охорона якої забезпечується нормами розділу XVI Особливої частини КК, таке розуміння безпеки не може бути застосовано, оскільки її здійснення загалом не є джерелом підвищеної небезпеки.

---

[1] Наведена назва розділу 7.7 була надана авторами Проєкту КК України 13.10.2023. До цього часу цей розділ проєкту мав назву «Кримінальні правопорушення проти *інформаційної безпеки*».

Разом із тим, має поширення в Україні, як і в інших країнах, *потреба в захисті* вкрай важливих для суспільства, держави, людства та й кожної конкретної людини суспільних відносин від суспільно небезпечних посягань безпосередньо самої людини. Такі посягання можуть здійснюватися на виконання протиправних завдань від імені іншої держави (наприклад, планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни – ст. 437 КК) або в межах діяльності у складі злочинних угрупувань (як-от, бандитизм – ст. 257 КК). Нарешті, це й суспільно небезпечне діяння, ініційоване самою людиною (наприклад, колабораційна діяльність – ст. 111^1 КК). Для убезпечення таких суспільних відносин від можливого протиправного спричинення їм шкоди, законодавець та органи виконавчої влади формують спеціальні стани безпеки, як-от: національна безпека, громадська безпека, безпека людства тощо[1]. Тобто зміст поняття «безпека» набуло в нормативно-правових актах України значно більш широкого розуміння. Натепер, воно відображає не тільки діяльність, пов'язану з використанням джерел підвищеної небезпеки, але й діяльність, пов'язану із захистом вкрай важливих суспільних інтересів та державних інституцій від суспільно небезпечних посягань з боку людини. Нормами розділів Особливої частини КК забезпечується охорона суспільних відносин, пов'язаних із створенням, підтриманням, розвитком таких станів безпеки, що має відображення в назвах розділів та дає можливість визначитися із їх родовими об'єктами. Так, розділ I Особливої частини КК має назву «Злочини проти основ національної безпеки України». Родовим об'єктом злочинів цього розділу вважаються суспільні відносини, що забезпечують охорону основ національної безпеки України [3, с. 29]. Що стосується *стану безпеки* цих відносин, то це їх предмет. Саме потреба у такому стані зумовила їх виникнення та функціонування. Такий стан надає суспільним відносинам найбільшої значущості, виділяє їх серед низки інших об'єктів в самостійну об'єктивну реальність, яка має виключно важливе значення для людини, суспільства, держави.

---

[1] Так, щодо розуміння національної безпеки див. [4].

Норми розділу XVI Особливої частини КК концентрують увагу не на певних станах безпеки, пов'язаних з інформацією, а на електронно-інформаційних технологіях в цілому, якими забезпечується входження людства у цифровий простір. Це пристрої та програми, котрі використовуються для створення, передачі, зберіганні, обробки та відображення інформації. Головним у цьому поясненні є *використання технологій*, а точніше певна діяльність з її використання. Тому завданням норм розділу XVI є забезпечення охорони системи суспільних відносин, пов'язаних із сферою використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. У цій системі інформаційна безпека, відповідно до змісту певних діянь, зазначених у нормах цього розділу, предмета посягання та шкоди, що спричиняється використанню електронно-інформаційним технологіям, виступає як *додатковий обов'язковий об'єкт* [1, с. 460].

Найбільшої значущості в системі суспільних відносин, охорона яких забезпечується нормами цього розділу, займає *діяльність з використання* електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Саме ця обставина знайшла відображення в назві цього розділу. Нормативно-правові акти, що регулюють таку діяльність, концентрують увагу на належному її здійсненні. Тому й *родовим об'єктом* кримінальних правопорушень, відповідальність за які визначена у розділі XVI Особливої частини КК, варто визнавати *суспільні відносини у сфері належного використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.*

Список використаних джерел:

1. Борисов В. І. Вибрані твори. Кн. 2/ уклад.: М. В. Шепітько, О. О. Пащенко, Д. П. Євтєєва, Д. О. Куковинець; відп. за вип. М. В. Шепітько. Харків: Право, 2023. 840 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник/ за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
3. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник/ за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 768 с.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 18.06.2024).
5. Розенфельд (Савінова) Н. А. Кримінально-правова характеристика незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 19 с.
6. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України: контрольний текст (станом на 16.06.2024). *Робоча група з питань розвитку кримінального права.* URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code (дата звернення: 18.06.2024).

Біленчук П. Д.,
к.ю.н., доцент, професор Київського університету права НАН України
Малій М. І.,
доктор філософії з права, завідувач юридичної клініки «Фенікс» Київського університету права НАН України

КІБЕРБЕЗПЕКА ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах повномасштабної війни повноцінне забезпечення державної безпеки України залежить як від оперативної та професійної діяльності всіх без виключення державних органів, установ, організацій, спеціальних служб, так і від допомоги та сприяння приватних організацій, національних та міжнародних компаній, які фактично понесли значні фінансові втрати в результаті обмеження своєї господарської діяльності в зв’язку з воєнними діями.

Очевидно, що сьогодні зазнали кардинальних змін та інноваційної трансформації майже всі сфери людського життя, зокрема, надважливі питання щодо забезпечення державної безпеки України стали спільною справою органів державної влади, державних установ, організацій, всіх без виключення спеціальних служб та більшості приватних компаній, які у своєму володінні, користуванні та розпорядженні мають об’єкти критичної інфраструктури.

Зрозуміло, що у зв’язку з введенням в дію правового режиму воєнного стану оперативно організувати ефективну взаємодію державних та приватних установ, організацій та компаній є необхідною умовою для існування в майбутньому нашої демократичної держави, якою є Україна.

Варто зазначити, що згідно ст. 92 Конституції України [6] виключно законами України визначаються основи національної безпеки. Отже, Закон України «Про критичну інфраструктуру» саме і визначає правові та організаційні засади створення та функціонування національної системи захисту критичної інфраструктури та є складовою законодавства у сфері національної безпеки [7].

Сьогодні як ніколи раніше ми чітко розуміємо наскільки важливим є питання забезпечення надійної кібербезпеки об’єктів критичної інфраструктури саме в період дії правового режиму воєнного стану в Україні, а також розуміємо, що це питання постало на повістці денній ще задовго до початку повномасштабної війни та певною мірою відпрацювання на практиці різних оперативних методик захисту і поступова реалізація стратегічних заходів щодо захищеності важливих як воєнних, так і цивільних об’єктів критичної інфраструктури, яка надала можливість достойно протистояти агресору в кіберпросторі на всіх етапах розгортання воєнних дій.

Як засвідчують фахівці з кібербезпеки, що для дестабілізації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в ніч з 13 на 14.01.2022 ще до початку повномасштабного вторгнення держави–агресора з її боку було здійснено неймовірно масштабну та блискавичну злочинну крекерську кібератаку на надзвичайно важливі сімдесят урядових сайтів України.

Зазначимо, що Україна першою в світі за годину до початку вторгнення відчула силу потужної кібератаки на важливі державні та приватні об'єкти критичної інфраструктури організованої агресором на рівні всієї нашої держави та ряду країн-членів Європейського Союзу в електронному наземному, повітряному, космічному та кібернетичному просторах, яка передувала повномасштабному військовому сухопутному, повітряному, космічному та кібернетичному вторгненню на територію суверенної та незалежної держави.

Відомо, що різними вітчизняними та закордонними аналітичними дослідженнями кіберзагроз та кібервикликів спрямованих на об'єкти критичної інфраструктури задокументовано різке збільшення і велика інтенсивність кіберінцидентів на регіональному та загальнодержавному рівні в Україні ще до початку війни, які з великою швидкістю поширювались в наземному, повітряному, космічному та кібернетичному просторах.

Також варто зазначити, що 08 січня 2024 року Оперативним центром реагування на кіберінциденти Державного центру кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України опубліковано «Звіт роботи системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки» за 2023 рік, в якому висвітлюються статистика зібраних та опрацьованих даних, категорії та типи подій інформаційної безпеки, ключові кіберзагрози, а також надано рекомендації щодо підвищення рівня кіберзахисту комунікаційних систем всіх форм власності.

У цьому звіті звертається особлива увага на те, що сучасні комп'ютерні злочинці використовують різні засоби, методи і технології для вчинення комп'ютерних злочинів. Серед найбільш небезпечних посягань комп'ютерні злочинці використовують, зокрема, такі способи: шкідливе підключення; сканування; фішинг; компроментація системи; саботаж/шкідливі дії; несанкціонований доступ до інформації; несанкціонована модифікація; шахрайський сайт та багато інших. Найпоширенішими в 2023 році стали наступні категорії подій ІБ (інформаційної безпеки) «02 Шкідливий програмний код» (ріст на 36.2 %) та «03 Збір інформації зловмисником» (ріст на 43.8 %), а загалом протягом 2023 року за допомогою засобів Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки було: опрацьовано 18 мільярдів подій, отриманих за допомогою засобів моніторингу, аналізу та передачі телеметричної інформації про кіберінциденти та кібератаки; детектовано 133 мільйони підозрілих подій ІБ (при первинному аналізі); опрацьовано 148 тисяч критичних подій ІБ (потенційні кіберінциденти, виявлені шляхом фільтрації підозрілих подій ІБ та вторинного аналізу); зафіксовано та оброблено безпосередньо аналітиками безпеки 1105 кіберінцидентів. Кількість зареєстрованих кіберінцидентів зросла на 62.5 % порівняно з попереднім 2022 роком [4].

Очевидно, що питання кіберзагроз і кібервикликів по відношенню до об'єктів критичної інфраструктури потребує оперативного використання знань в галузі міжнародного права, порівняльного фінансового права, кримінологічної науки, які сьогодні є базою і основним інструментом для використання всіх наявних можливостей системи запобігання і протидії кіберзагрозам і кібервикликам як на регіональному так і на державному, а також міжнародному та міждержавному рівнях [7].

Викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що наявний сьогодні достатньо потужний рівень сучасних як національного так і міжнародного рівня кіберзагроз і кібервикликів в електронному світі (як в наземному, так і космічному кіберпросторі) потребує негайної розробки пріоритетних напрямів дослідження з метою запобігання і протидії цим негативним кіберзагрозам, кіберризикам і кібербезпекам, які реально мають місце в суспільстві [4, с. 432].

Відомо, що з метою вдосконалення забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури 07-08 лютого 2024 року в м. Києві відбувся перший «Київський міжнародний форум з кібербезпеки 2024. Стійкість під час кібервійни» [5] за участі представників Державного департаменту США, країн НАТО та ЄС, а також представників держави України, технологічних компаній, провідних експертів галузі та кіберком'юніті.

У результаті проведення цього міжнародного заходу відбулося мультиформатне обговорення широким колом політиків, експертів, лідерів думок та міжнародних партнерів стратегій і тактик протидії сучасним кіберзагрозам, що стосується об'єктів критичної інфраструктури та вирішувались наступні як тактичні так і стратегічні завдання: 1) визначення сфер для покращення кібербезпеки та кіберстійкості; 2) акумулювання українського практичного досвіду протистояння кіберзагрозам; 3) формування національної професійної спільноти з кібербезпеки; 4) залучення та співпраця з міжнародними партнерами щодо усіх питань, пов'язаних із безпекою та стабільністю електронного (цифрового) простору; 5) демонстрація стійкості української системи кібербезпеки та потенціалу для її розбудови.

Очевидним є те, що ця перша і найбільша по масштабам подія міжнародного рівня у сфері кібербезпеки України спонукає до пошуку нових інноваційних, асиметричних рішень у сфері кібербезпеки не тільки українське суспільство, а і міжнародну спільноту. Також необхідно поширювати наявні практичні рішення в сфері кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури для забезпечення кібернетичної стійкості як державних так і приватних організацій.

Так, ми можемо зробити висновки, що кібербезпека об'єктів критичної інфраструктури безпосередньо стосується саме людей, які знаходяться порою по різні сторони кіберсвіту: кіберзлочинців, держав-кіберзлочинців та фахівців, які забезпечують належний рівень кібербезпеки на рівні держави, приватного сектору та звичайних громадян різних країн.

Сьогодні ми впевнені, що необхідно посилити кіберзахист та прискорено навчати нових спеціалістів в галузі кібербезпеки, адже ми спостерігаємо невпинний та динамічний ріст кіберзлочинності з року в рік і цей формат міжнародних зустрічей та наукової співпраці має зиск як для Українського народу, для держави України, так і для наших стратегічних міжнародних партнерів. Саме сьогодні в умовах повномасштабної війни ми вчимося один у одного та обмінюємось практичним досвідом щодо посилення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури.

Варто відзначити, що в нашому науковому дослідженні сфокусовані три різні підходи до розвитку електронного суспільства – це світоглядно-філософський, інноваційно-комунікаційний і безпековий, які водночас доповнюють один одного. Перший – світоглядно-філософський, в якому висвітлюються концептуальні засади становлення і розвитку правового, наукового і ресурсного забезпечення захисту прав людини в сучасному світі. Другий – аналітичний (інноваційно-комунікаційний), який дає змогу оцінити сутнісні ознаки розробки і впровадження інноваційної комунікації в електронний простір і створити умови захисту прав людини, суспільства, держави, цивілізації в кіберпросторі. Цей підхід дозволяє осмислити реальні можливості «Індустрії 5.0» та сприяє розробці прагматичних рекомендацій з метою підвищення ефективності правового захисту прав людини в електронному просторі. Тут пропонується розглянути нову галузь правничих знань – «електронне право». Третій – націобезпековий. Він допомагає визначити ймовірність здійснення запропонованих змін та передбачити настання можливих загроз, ризиків та небезпек в кіберпросторі. А також пропонує конкретні механізми, процедури і заходи запобігання і протидії цим кіберзагрозам [1, с. 18].

Список використаних джерел:

1. Біленчук П., Кулик В. Стратегія забезпечення кібербезпеки в гібридній війні. *Юридичний вісник України.* 2018. № 1-2 (1174-1175). С. 18-19.

2. Біленчук П. Д., Кобилянський О. Л., Малій М. І., Перелигіна Р. В., Тарасевич Т. Ю. та ін. Електронне суспільство, електронне право, кібербезпека: стратегія розвитку інноваційної ери/ за заг. ред. П. Д. Біленчука і Т. Ю. Тарасевич. Київ: УкрДГРІ, 2020. 388 с.

3. Біленчук П. Д., Малій М. І. Планетарна електронна кіберзлочинність на шляху до сингулярності. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації:* зб. тез доп.

наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової, м. Харків, 16 квіт. 2021 р./ МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків, 2021. С. 432-434.

4. Звіт про роботу системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки, 2023. Оперативний центр реагування на кіберінциденти Державного центру кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації. URL: https://scpc.gov.ua/api/files/9c21855d-74da-45d1-90f9-5d4f6795996a (дата звернення 14.06.2024).

5. Київський міжнародний форум з кібербезпеки. URL: https://cyberforumkyiv.org (дата звернення 14.06.2024).

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 14.06.2024).

7. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021. № 1882-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text (дата звернення: 14.06.2024).

Шепітько М. В.,
д.ю.н., проф., провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, професор кафедри кримінального
права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЯК ІНФОРМАЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА МИР, БЕЗПЕКУ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНИЙ ПРАВОПОРЯДОК

У статті 438 КК України фактично закріплюється тільки орієнтовні суспільно небезпечні діяння, які визнаються як воєнні злочини і розкриваються через Женевські (1949 р.) та інші конвенції та додаткові протоколи до них. Так, у статті 438 КК України визначаються: 1) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; 2) вигнання цивільного населення для примусових робіт; 3) розграбування національних цінностей на окупованій території; 4) застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; 5) інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України; 6) віддання наказу про вчинення таких дій.

Важливим нормативно-правовим актом для визначення воєнних злочинів є Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут МКС), який має важливе значення в контексті міжнародного розслідування, однак поки що є нератифікованим та неімплементованим, не дивлячись на кілька спроб у Верховній Раді України [3; 4]. Потрібно зазначити, що зміст Римського статуту МКС пов’язано із аналізом Женевських та інших конвенцій, що вже ратифіковані в Україні. Тільки деякі із воєнних злочинів можна назвати інформаційними кримінально-протиправними діяннями:

І. Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь:

1.1) неналежне використання прапора парламентера, прапора чи військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об’єднаних Націй, а також розпізнавальних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком чого є смерть або заподіяння особі серйозних ушкоджень; 1.2) заява про те, що пощади не буде; 1.3) оголошення скасованими, призупиненими або недопустимими в суді прав і позовів громадян ворожої сторони; 1.4) примушення громадян ворожої сторони до участі у воєнних діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни; 1.5) набір або вербування дітей віком до п’ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях;

ІІ. У разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з таких діянь, вчинених стосовно осіб, які не беруть активної участі у бойових діях, у тому числі військовослужбовців, що склали зброю, та *осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранень, тримання під вартою чи з будь-якої іншої причини:*

2.1) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;

2.2) винесення вироків і приведення їх до виконання без попереднього рішення, ухваленого створеним у встановленому порядку судом, який забезпечує дотримання всіх судових гарантій, які загально визнані обов'язковими;

III. Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права, а саме: будь-яке з таких діянь:

3.1) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцятих років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі в бойових діях;

3.2) віддання розпоряджень про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних з конфліктом, якщо тільки цього не вимагають міркування безпеки відповідного цивільного населення або настійна необхідність військового характеру.

На підтвердження прямого зв'язку Римського статуту МКС потрібно вказати, що в ст. 3 I ЖК, ст. 3 II ЖК, ст. 3 III ЖК, ст. 3 IV ЖК зазначено про заборону таких діянь як: наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе ставлення; засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні. В кожній із цих Женевських конвенцій 1949 р. встановлюються серйозні порушення, які напряму і пов'язуються із воєнними злочинами в контексті ст. 438 КК України, що зокрема і можуть бути у формі інформаційних кримінально-протиправних діянь:

1) умисним вбивством, тортурами або *нелюдським поводженням*, зокрема біологічними експериментами, умисним заподіянням тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження й шкоди здоров'ю та із широкомасштабним руйнуванням і привласненням майна, не виправданими воєнною

необхідністю й здійсненими незаконно та умисно, – якщо їх скоєно проти осіб чи майна, що знаходяться під захистом, забезпечуваним цією Конвенцією (ст. 50 І ЖК, ст. 51 ІІ ЖК);

2) *примушування військовополоненого до служби в збройних силах ворожої держави або умисне позбавлення його прав на справедливе та належне судове розслідування, передбачених цією Конвенцією* (ст. 130 ІІІ ЖК);

3) нелегальна депортація чи переведення або нелегальне ув'язнення особи, що перебуває під захистом, *примушення особи, що перебуває під захистом, служити в збройних силах ворожої держави, або умисне відбирання в особи, що перебуває під захистом, прав на справедливий і офіційний судовий процес, рекомендований цією Конвенцією*, захоплення полонених і широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно (ст. 146 IV ЖК);

4) *віроломне використання на порушення статті 37 розпізнавальної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця, або інших захисних знаків, визнаних Конвенціями і цим Протоколом* (п. f ч. 3 ст. 85 І Додаткового протоколу до ЖК)[1];

5) *заборона видавати наказ не залишати нікого в живих, знущання над людською гідністю, погроза вчинити будь-які заборонені діяння; діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не підлягають вербуванню у збройні сили або групи, і їм не дозволяється брати участь у воєнних діях* (ст. 4 ІІ Додаткового протоколу до ЖК), забороняються акти насильства або *погрози насильством, що мають на меті тероризувати цивільне населення* (ст. 13 ІІ Додаткового протоколу до ЖК).

Також не слід забувати й про порушення звичаїв війни, про які йдеться в звичаєвому міжнародному гуманітарному праві. Відповідно до визначення воєнних злочинів, вчинення яких пов'язується із серйозністю порушень згадуваних нормативних актів, якщо вони ставлять у небезпеку осіб або об'єктів під захистом або порушують важливі цінності (принципи). Саме друга форма серйозних порушень може бути віднесена, перш за все, до інформаційних кримінально-протиправних [2]. Умовно до порушень звичаїв війни інформаційного характеру можна віднести:

---

[1] Потрібно звернути увагу, що незаконне використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, яке за своєю суттю є воєнним злочином, порушенням звичаєвого міжнародного гуманітарного права та Женевських конвенцій 1949 р. в Україні охороняється окремою ст. ст. 435, 445 КК України.

1) Норма 46. Заборону віддавати наказ не залишати нікого в живих, погрожувати цим противнику або вести воєнні дії на цій основі;

2) Норма 58. Неналежне використання білого прапора перемир'я заборонено;

3) Норма 59. Неналежне використання розпізнавальних емблем, зазначених в Женевських конвенціях, заборонено;

4) Норма 60. Забороняється використовувати емблему та форму ООН, окрім як з дозволу цієї Організації;

5) Норма 61. Неналежне використання інших міжнародно визнаних емблем заборонено;

6) Норма 62. Заборонено використовувати прапори, воєнні емблеми, військові знаки відмінності або форменний одяг протилежної сторони;

7) Норма 63. Заборонено використовувати прапори, воєнні емблеми, військові знаки відмінності або форменний одяг нейтральних чи інших держав, що не є сторонами конфлікту;

8) Норма 64. Заборонено укладати договір про тимчасове зупинення бойових дій з наміром неочікувано здійснити напад на противника, що покладається на цю угоду;

9) Норма 65. Заборона вбивати, наносити поранення або брати в полон противника, використовуючи віроломство;

10) Норма 69. Парламентери, які користуються свої привілейованим статусом для вчинення дій, які протирічать міжнародному праву та заподіюють шкоду противній стороні, втрачають право на недоторканність;

11) Норма 136. Діти не мають вербуватися до збройних сил або озброєних угруповань;

12) Норма 137. Неможна допускати, щоб діти приймали участь у воєнних діях;

13) Норма 138. Люди похилого віку, інваліди та немічні, які постраждали від збройних конфліктів, мають право на особливу повагу та захист;

14) Норма 152. Відповідальність командирів за наказ вчинити воєнний злочин;

15) Норма 153. Відповідальність командирів за неспроможність попередити, зупинити або повідомити про воєнні злочини;

16) Норма 154. Виконання наказів вищого керівництва;

17) Норма 155. Захист від наказів командира; та ін [1].

Таким чином, наданий орієнтовний перелік особливо тяжких кримінально-протиправних діянь, що посягають на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, вказує на те, що вони становлять окрему групу діянь як на національному, так і міжнародному рівні. При цьому деякі з них є настільки суспільно небезпечними, що становлять окремі склади. На рівні національного законодавства вчинення таких діянь охоплюється «Плануванням, підготовкою, розв'язуванням та веденням агресивної війни» (ст. 437 КК України), «Геноцидом» (ст. 442 КК України), «Порушенням законів та звичаїв війни» (ст. 438 КК України), «Незаконним використанням символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею» (ст. 435 КК України) та «Незаконним використанням символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала» (ст. 445 КК України). Розкриття форм вчинення цих суспільно небезпечних діянь можливе тільки через міжнародні конвенції та додаткові протоколи до них, а також звичаєве міжнародне гуманітарне право. Враховуючи інтенсивність продовжуваної російської агресії проти України, порушення ворогом усіх можливих законів та звичаїв війни, важливим стає виокремлення та окреме дослідження саме інформаційних кримінально-протиправних діянь, що посягають на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, оскільки в більшості саме вони стали та стають передумовою для вчинення ще більш тяжких злочинів.

Список використаних джерел:

1. Customary IHL. *ICRC.* URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/cutomary-ihl/rules (date of access: 17.06.2024).

2. Rule 156. Definition of War Crimes. Customary IHL. *ICRC.* URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/cutomary-ihl/rules (date of access: 17.06.2024).

3. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права від 27.12.2019. № 2689. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/112 (дата звернення: 17.06.2024).

4. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України від 15.04.2022. № 7290. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449 (дата звернення: 17.06.2024).

Новіков О. В.,
к.ю.н., старший науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ[1]

1. Російське повномасштабне вторгнення стало потужним викликом для кримінально-правового законодавства України, насамперед в частині регулювання кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України та кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. З 24 лютого 2024 р. розділи I та XX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК

---

[1] Публікація підготовлена на виконання проєкту «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель» (реєстр. номер 2022.01/0204), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

України) було доповнено низкою нових статей, які закріпили окремі склади кримінальних правопорушень: колабораційна діяльність (ст. 111^1), пособництво державі-агресору (ст. 111^2), несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114^2), а також виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436^2). Зазначені зміни були спрямовані як на створення окремих підстав кримінальної відповідальності (це стосується ст. ст. 111^1 та 111^2 КК України, які в певній частині є спеціальними нормами до інших статей розділу I Особливої частини КК України), так і на криміналізацію «нових» суспільно-небезпечних діянь (ст. ст. 114^2 та 436^2 КК України). Крім того, свого переосмислення *de lege ferenda*, але ще не *de lege lata*, зазнали й інші кримінально-правові норми зазначених розділів, зокрема ст. 436 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за пропаганду війни.

2. Незважаючи на те, що пропаганда війни є однією з найнебезпечніших форм інформаційної агресії, яка в умовах сучасних гібридних війн, інформаційних атак та маніпуляції громадською думкою, несе критичну загрозу як національній, так і міжнародній безпеці, диспозиція ст. 436 КК України не зазнала жодних змін з моменту прийняття КК України у 2001 р. Але це не означає, що склад кримінального правопорушення, передбачений вказаною статтею, є досконалим. Як розробники КК України 2001 р., так і законодавець до повномасштабного вторгнення вважали зазначену норму (аналогічно як і інші норми розділу XX Особливої частини КК України) «мертвою», а криміналізація пропаганди війни була більше пов'язана з виконанням міжнародних зобов'язань України, ніж з необхідністю протидії цьому явищу.

Водночас, у національній кримінально-правовій доктрині наразі вже існує багато обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення ст. 436 КК України. До того ж, збройна агресія рф та пов'язана з нею криміналізація виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікації її учасників (ст. 436^2 КК України) змусили науковців замислитися щодо того, чи не є виправдовування, визнання правомірною, заперечення будь-якої збройної агресії та глорифікація її учасників можливою формою об'єктивної сторони пропаганди війни.

На сьогодні пропаганда війни як суспільно небезпечне явище може включати не лише прямі заклики до воєнних дій, але й непряме підбурювання до агресії, зокрема, це може відбуватися шляхом створення позитивного образу держав-агресорів або їх представників. «Глорифікація» може сприяти легітимації агресивних дій, а також формуванню нормального ставлення населення до актів агресії. Отже, звеличування держави-агресора є потужним ідеологічним інструментом, який може впливати на суспільну думку та формувати загальну підтримку агресивній політики держави. Такі дії можуть розпалювати національну ненависть, міжнаціональну ворожнечу, підривати стабільність у суспільстві та ставити під загрозу мирне співіснування держав. Крім того, вихвалення агресії може сприяти побудові ідеологічного фундаменту для нових воєнних конфліктів, створювати підґрунтя для повторення подібних сценаріїв у майбутньому. Це ж стосується й заперечення збройної агресії, що може формувати в суспільстві хибне уявлення про справедливість або законність актів агресії.

Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікація її учасників не є публічними закликами до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, але зазначені дії безумовно створюють загрозу миру між державами та народами. Враховуючи вищезазначене, заперечення ведення агресивної війни, визнання її правомірною та її виправдання, а також вихвалення та звеличування держави-агресора чи її представників має бути однією з форм об'єктивної сторони пропаганди війни.

3. Слід погодитися з позицією Робочої групи з питань розвитку кримінального права, яка в проекті нового КК України (далі – Проєкт) включила до складу пропаганди акту агресії

(ст. 11.3.4 Проєкту) [1] такі форми як: заперечення ведення агресивної війни чи її виправдання (п. 5) та вихвалення чи звеличування держави-агресора чи її представника (п. 6).

Список використаних джерел:

1. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України: контрольний текст (станом на 16.06.2024). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/06/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-16-06-2024.pdf (дата звернення: 18.06.2024).

Журавель В. В.,
аспірант Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ДО КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ВИКОРИСТАННЯ КІБЕРПРОСТОРУ ЯК КАНАЛУ ПОШИРЕННЯ ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОТИДІЇ ЦЬОМУ

У XXI ст. в умовах поширення явища «гібридизації» війн проблема використання кіберпростору для розповсюдження ворожої пропаганди стає серйозною загрозою національній безпеці будь-якого суспільства, що потерпає від експансії агресивної політики тих держав, котрі намагаються нав’язати світу свою загарбницьку парадигму буття. Відповідні державні і недержавні інституції, окремі приватні особи використовують мережі Інтернету та соціальні мережі мобільної телефонії для маніпуляцій громадською думкою, поширення дезінформації і створення ситуації розбрату і ворожнечі всередині суспільств-мішені.

Українська держави з початку так званої повзучої агресії рф на території сусідньої з останньою суверенної країни, як ніхто інший, зіштовхнулася із проблемою задіяння кібер-інструментів для впровадження небезпечних наративів серед українських громадян. Така ситуація в рази загострилася від моменту повномасштабної агресії рф проти України в лютому 2022 року, що поставило на порядку денному проведення поглибленого кримінологічного аналізу проблеми використання кібрпростору як одного з потужних каналів поширення ворожої пропаганди. Ще напередодні повномасштабної агресії у Стратегії інформаційної безпеки було наголошено, що деструктивна пропаганда, поширення дезінформації як ззовні, так і всередині України застосовуються державою-агресором з метою підриву стійкості суспільства та інформаційної дестабілізації держави [2].

Уявляється, що у кримінологічному аналізі використання кіберпростору як каналу поширення ворожої пропаганди слід виокремити кілька ключових аспектів, які розкриватимуть як сутність проблеми в цілому, так і визначатимуть подальші кроки у напряму створення системи протидії (зокрема, з використанням можливостей штучного інтелекту) негативному впливу агресора в інформаційному просторі. Отже, наголосимо на цих ключових аспектах.

По-перше, потрібно визначитися із чітким розумінням феномену ворожої пропаганди, її природи, цілей – оперативних та кінцевих, суб'єктів проведення подібної діяльності, масштабів загроз від їх реалізації для суверенної держави або держав, на які вона націлена, наслідків такої пропаганди тощо. Як справедливо у цьому зв'язку зазначає О. Ю. Горун – один з авторів новітніх розробок у галузі протидії ворожій інформації в умовах режиму воєнного стану, «принципи пропаганди війни та механізм її впливу на соціум залишаються недостатньо дослідженими, а заходи протидії цьому негативному явищу потребують подальшого вдосконалення» [1, с. 164].

По-друге, наблизитися до розуміння проблеми, а відповідно й запропонувати дієві заходи її нейтралізації дозволяє аналіз мотивів і цілей ворожої пропаганди, що розповсюджується в інформаційному просторі. Безумовно, ворожа пропаганда через кіберпростір спрямовується насамперед на підрив національної єдності, деморалізацію населення та послаблення державних інституцій держави-«жертви». Це, так би мовити, основна мета дій агресора, який мотивований на знищення або принаймні ослаблення останньої. Однак у ворога існує й оперативна мета – охопити у найкоротший час якомога більшу аудиторії, що потенційно може ознайомитися з наративами відповідного змісту. І кіберпростір виявляється найзручнішим інструментом у реалізації такої мети. Таким чином, кримінологічне дослідження мотивів агресора допомагає зрозуміти його стратегію та можливі подальші кроки.

По-третє, потребує аналізу ті технології та методи ворожої пропаганди, що використовуються для максимально ефективного впливу на таргетовану державу. Сьогодні вже відомо, що основними інструментами кіберпропаганди є використання ботів, тролів, фейкових акаунтів та контрольованих медіа. Ось тут ми впритул підходимо до контрреакції із застосуванням можливостей, що дає штучний інтелект.

По-четверте, кримінологічний аналіз в обов’язковому порядку включатиме оцінку наслідків ворожої пропаганди для з’ясування рівня довіри до мас-медіа, впливу на політичні та соціальні настрої, а також виникнення конфліктів всередині українського соціуму на підставі неправдивої інформації.

По-п’яте, під час кримінологічної розвідки необхідно також дослідити положення національного та міжнародного законодавства для з’ясування можливостей притягнення до відповідальності осіб, що займаються ворожою пропагандою через кіберпростір. Це є важливим тому, що це знання покладатиметься у підґрунтя системи протидії аналізованому явищу.

У світлі окреслених завдань виникає потреби висвітити основні можливості штучного інтелекту у протидії ворожій інформації. Зазначені можливості полягають у такому.

За допомогою штучного інтелекту стає можливим аналіз величезних обсягів даних із різних джерел (соціальні мережі Інтернету та мобільної телефонії, новинні сайти, медійні платформи, блоги та ін.) для виявлення основних наративів поширення дезінформації. Це дозволяє швидко ідентифікувати фейкові новини й акаунти, що розповсюджують ворожу пропаганду. Системи штучного інтелекту стають у нагоді під час аналізу текстового та аудіовізуального контенту для виявлення елементів ворожої пропаганди, зокрема, ключових слів, фраз, сюжетів або тем, які часто використовуються ворожими інфлюенсерами. Це дозволяє автоматизовано відстежувати потенційно шкідливий контент. Крім того, автоматизовані системи штучного інтелекту можуть використовуватися й для модерації контенту на платформах соціальних мереж (принаймні найрозповсюдженіших із них). За допомогою такої модерації все сьогодні можна автоматично блокувати або в якійсь спосіб позначати пости, що містять дезінформацію, а так само ідентифікувати та видаляти фейкові акаунти.

Останнім десятиліттям набирає обертів так званий фактчекінг, сутність якого полягає в тому, що фактчекери, що використовують інструменти штучного інтелекту, здатні швидко перевіряти факти, порівнюючи інформацію з надійними джерелами. Це дозволяє створювати цілі системи програмних інструментів для перевірки правдивості інформації у реальному часі, що особливо корисно під час кризових ситуацій або інформаційних атак.

У свою чергу, завдяки машинному навчанню штучний інтелект здатний передбачати, які теми або типи контенту можуть бути використані для майбутніх інформаційних атак. Такий аналіз дозволяє підготуватися до можливих загроз і завчасно вжити відповідних заходів на підставі реалізації попередніх дій із передбачення загроз. Нарешті, штучний інтелект може бути використаний для координації дій різних організацій та державних структур у протидії ворожій інформації. Це включає в себе обмін даними, спільну розробку стратегій та оперативне реагування на нові та потенційні загрози і виклики.

Наприкінці зазначимо, що штучний інтелект вже активно використовується для боротьби з дезінформацією, фейковими новинами та виявлення ворожих мереж, що існують у кіберпросторі. Із цією метою Україна впроваджує сучасні технології для протидії ворожій інформації, зокрема у співпраці з міжнародними партнерами та відомими технологічними компаніями. Разом із тим уявляється важливим надати й потужне кримінологічне обґрунтування під час опрацювання сучасної системи заходів протидії викликам гібридної війни, яку розв’язала рф проти України.

Список використаних джерел:

1. Горун О. Ю. Засади формування ворожої пропаганди та заходи протидії їй в умовах воєнного стану. *Інформація і право.* 2023. № 2(45). С. 163-171.

2. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.10.2021 «Про Стратегію інформаційної безпеки» від 28.12.2021. № 685/2021. *Офіційний вісник України.* 2022. № 3. Ст. 125.

Ворожбіт-Горбатюк В. В.,
головний науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ЖИТТЄВІ НАВИЧКИ МИРОЛЮБНОСТІ У КОНТЕКСТАХ ЦІЛЕЙ ДИНАМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПРЕВЕНЦІЇ ГЛОРИФІКАЦІЇ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Збройна агресія рф проти України супроводжується активними фазами гібридних атак не лише в зонах активних бойових дій, але повсюдно, в інформаційному просторі, соціальних спільнотах на усій території України та за її межами. Це актуалізує і вносить корективи в розроблення і реалізацію заходів, обумовлених Планом дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» [5]. Для забезпечення динамічної безпеки як системоутворювальної ознаки гуманізації установ виконання покарань [3] варто акцентувати проблему розроблення системної роботи з превенції глорифікації як такої, що має місце і певну динаміку в реаліях українського сьогодення. Соціально-виховна робота, діяльність соціально-психологічної служби установ виконання покарань має спрямовуватися на превенцію глорифікації. Це – вимога часу і важливий елемент забезпечення просоціального моделювання комунікацій в установах виконання покарань. Без чіткого визначення життєвих навичок, таких, що сприяють розвитку миролюбності, попередженню злочинів на ґрунті ненависті, досягти цілей динамічної безпеки вкрай важко.

Цю публікацію підготовлено у межах розроблення фундаментальної теми «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні» (державний реєстраційний номер: 0121U114397) фахівцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Зазначимо тут, що «динамічна безпека в установах виконання покарань – це спосіб організації процесу виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення волі, який базується на розвитку позитивних взаємин із засудженими, їх зайнятості та ефективної комунікації, що призводить до обізнаності персоналу з процесами, які відбуваються у місці тримання засуджених» [3]. Як бачимо, ідея ефективної комунікації є визначальною для динамічної безпеки в установах виконання покарань. Саме через призму проблематики ефективної комунікації вбачаємо доцільним вивчення проблеми розмитості життєвих навичок миролюбності і потребі розширення напрямів соціально-виховної, соціально-психологічної роботи із засудженими, які готуються до звільнення, проходять пробаційні програми. Превенція глорифікації має враховувати особливості соціально-психологічної роботи з дорослими людьми із сформованою свідомістю, поведінкові стереотипи, рівень освіченості, соціальне оточення і реалії соціокультурного простору в країні, де упроваджено воєнний стан. У цьому напрямі послуговуємося аргументованою позицією В. С. Батиргареєвої, яка актуалізувала потребу «аналіз(у) не лише якості законодавства як такого, а й аналіз(у) самих явищ, що тільки-но піддалися криміналізації. Подібний аналіз включає, зокрема, встановлення соціальної бази правопорушників, установлення ступеня латентності розглядуваного явища, надання характеристики конкретних проявів останнього тощо. Крім того, такий аналіз дозволяє здійснити кримінологічний прогноз стосовно відповідних небезпечних явищ, а так само розробку заходів його запобігання» [1, с. 39].

У розумінні поняття превенції і превентивної діяльності слушним з огляду на тему цієї публікації, на наш погляд, є позиція Д. Булатіна, а саме: «Превенція є одним із напрямків у боротьбі з правопорушеннями. Превенція відмежовується від понять профілактика, попередження, запобігання, припинення тим, що вона спрямована на недопущення розвитку суб'єктивної сторони правопорушення на її початковому етапі. Вона спрямована на психологічну формацію людини і спрямована на недопущення реалізації протиправних думок людини. Превенція має метою усунення чи трансформацію протиправних думок, намірів і бажань та створення надійних стримуючих факторів» [2, с. 19].

Такими надійними стримуючими факторами бачимо життєві навички миролюбності. Серед них виокремимо:

– здатність людини до самоусвідомлення і самооцінки в конкретний момент буття;

– здатність ефективної асертивної комунікації (неагресивної, впевненої підтримки і трансляції цінностей миру);

– здатність взаємодіяти кооперативно і правосвідомо;

– здатність керувати стресами, запобігати ескалації та розв'язувати конфлікти;

– здатність до пошуку консенсусу і примирення для розв'язання проблем і ухвалення рішень.

Підтримуємо позицію, висловлену андрагогами О. Пєхотою і В. Вихрущ, про те, що такі навички «необхідні людині для того, щоб діяти в конкретному середовищі, дають їй інструменти для вирішення завдань миру і практичної та емоційної підтримки оточуючих» [4, с. 167]. Перелічені життєві навички не лише сприяють розвитку миролюбності, а увиразнюють значущість проекції цінності миру в превенції глорифікації у значенні виправдовування, прославлення чи схвалення вторгнення, нападу, анексії, окупації блокад, інших дій учасників збройної агресії рф проти України. На теперішній час певною мірою життєві навички миролюбності відображено у змісті пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення», яка, за висновками фахівців ДУ «Центр пробації» є найзатребуванішою (рис. 1).

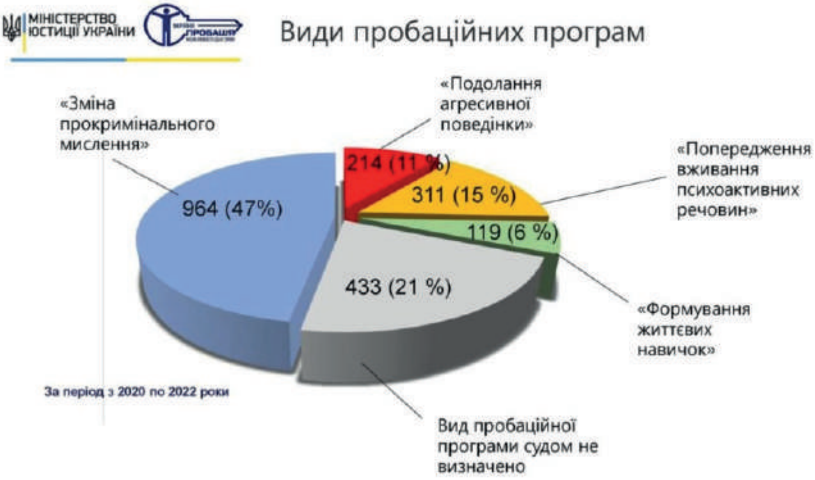

Рис. 1. Статистичні дані про види пробаційних програм [7]

Однак, у змісті цієї пробаційної програми життєві навички миролюбності, які передбачають формування критичного мислення, асертивної поведінки та ін., розглядаються через розвиток емпатії. Для превенції глорифікації і забезпечення динамічної безпеки, на наш погляд, більш доцільним є спрямування роботи (змісту, форм, методів впливу і взаємодії із особою, що відбуває покарання і готується до звільнення в умовах провадженого воєнного стану та у період відновлення України) на самоактуалізацію і громадянську ідентичність, діяльне усвідомлення цінностей миру і неконфліктної взаємодії в соціумі.

Життєві навички миролюбності, виділені у цій публікації, можуть стати канвою для розроблення корекційних програм індивідуального диференційованого впливу, відповідної пробаційної програми чи оновлення змісту чинних пробаційних програм.

Список використаних джерел:

1. Батиргареєва В. С. До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України. *Інформація і право.* 2022. № 4(43). URL: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).269976 (дата звернення: 19.06.2024).

2. Булатін Д. О. Поняття «превенція» і «превентивна діяльність» в адміністративно-правовому аспекті. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2018. Вип. 1. С. 15-22.

3. Динамічна безпека в установах виконання покарань – перше засідання робочої групи з розробки тренінгу. *Council of Europe.* URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/dynamic-security-in-penitentiary-institutions-the-first-meeting-of-the-working-group-on-training-development (дата звернення: 19.06.2024).

4. Пєхота О., Вихрущ В. Розвиток життєвих навичок дорослої людини. *Edukacja zawodowa i ustawiczna.* 2019. № 4. С. 145-169. https://www.aps.edu.pl/media/3258960/23_eziu_4-2019_pekhota_vykhrushch.pdf (дата звернення: 19.06.2024).

5. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». CM(2022)187. 29 листопада 2022. 18 с. URL: https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282 (дата звернення: 19.06.2024).

6. Пробаційна програма «Зміна прокримінального мислення». Наказ Міністерства юстиції України від 11.06.2018. № 1798/5. «Про затвердження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації». URL: https://www.probation.gov.ua (дата звернення: 19.06.2024).

7. Пробація України. Статистичні дані. URL: https://www.probation.gov.ua/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D1%80%D0%BE%D0%BE/ (дата звернення: 19.06.2024).

Фєдосєєв В. В.,
к.ю.н., старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, У ЯКИХ МІСТИТЬСЯ ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

В умовах триваючої з 2014 року збройної агресії рф проти України головною загрозою була і залишається агресивна політика рф, що виявляється в тому числі у широкомасштабній глибинній інформаційній війні проти України, невід'ємним компонентом якої є прояви ворожої пропаганди, які чинять негативний вплив на суспільну свідомість в Україні. Неналежне правове регулювання призвело до низки негативних явищ, що створювали реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці людини й громадянина, суспільства й держави. Незважаючи на це, конкретне законодавче бачення забезпечення кримінально-правового захисту інформаційної безпеки України сформувалося лише на початку 2021 року у зв'язку з розробкою проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 18.02.2021 № 5102, у пояснювальній записці до якого було наголошено на особливій небезпеці виготовлення та поширення в Україні інформаційних матеріалів, спрямованих на пряме чи опосередковане виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, розпочатою у 2014 році, у тому числі представлення збройної агресії проти України як «внутрішнього конфлікту», «громадянського конфлікту», «громадянської війни», заперечення тимчасової окупації частини території України [7]. Зазначені дії було криміналізовано відповідно до Закону України від 03.03.2022 № 2110-IX [5], коли Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 436-2. З моменту запровадження цієї норми минуло більше двох років. За цей час склалася певна правозастосовна та судова практика. Але залишаються проблемні питання щодо розуміння поняття «поширення матеріалів» та розкриття змісту такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочинних дій «з використанням засобів масової інформації».

Одразу зазначимо, що обидва терміни можна вважати наскрізними у кримінально-правовій матерії, адже вони застосовуються у багатьох приписах КК України. Відповідно має бути й забезпечено їх одноманітне розуміння. Але, як свідчить аналіз нормативного та доктринального матеріалу, такої одноманітності не спостерігається. Найчастіше під поширенням матеріалів розуміється поширення відповідної інформації або продукції. Так, М. І. Хавронюк до поширення матеріалів відносить розповсюдження примірників відповідної інформаційної продукції [8]. Дещо ширше тлумачення зазначеного терміносполучення пропонує О. П. Горох, на думку якого поширенням таких матеріалів слід визнавати поширення звернень, листів, листівок, гасел, комп'ютерних носіїв інформації серед невизначеного кола осіб, дописів в інтернеті тощо [2].

Вважаємо, що визначення терміна «поширення матеріалів» має розглядатися у тісному зв'язку з терміносполученням «поширення інформації», адже саме інформація становить ядро змісту матеріалів і нерідко співпадає з ними через віртуальну форму виразу останніх, що, як свідчить правозастосовна практика, має місце майже у 84 % випадків, коли таке поширення відбувається з використанням ресурсів мережі Інтернет, насамперед соціальних мереж та месенджерів.

З огляду на викладене можна погодитися з позицією Ю. А. Пономаренка в тому, що поширення матеріалів (інформації) означає будь-яку дію, у результаті якої створюється реальна можливість доступу до інформації, проявами якого можуть бути: а) надання доступу до матеріального носія інформації (ознайомлення зі змістом документа (паперовим чи електронним), відкриття доступу до інформації у соціальних мережах, месенджерах тощо); б) тиражування (виготовлення копій) матеріального носія інформації (виготовлення копій носія інформації, розповсюдження таких копій серед сторонніх осіб, копіювання інформації в соціальних мережах, месенджерах) [4, с. 126].

При цьому, так само як і щодо поширення інформації, у випадку поширення матеріалів виникає запитання щодо властивості цьому виду суспільно небезпечного діяння ознаки публічності. Річ у тім, що чимало дослідників вважають поширенням матеріалів (так само як і поширенням інформації) передачу їх хоча б одній іншій особі (М. І. Хавронюк [9], Р. О. Мовчан [3, с. 326-330]). Такий підхід вбачається недостатньо переконливим із позиції досягнення діянням рівня суспільної небезпечності, що є необхідним та достатнім для визнання його кримінальним правопорушенням. До того ж, як влучно зазначає Н. В. Нетеса, для позначення інших форм інформаційних діянь за відсутності ознак публічності наявні інші термінологічні прийоми, такі як надання доступу, передача, повідомлення тощо. Більше того, сам законодавець, обираючи спосіб конструювання норми ч. 2 ст. 436-2 КК, передбачив поширення матеріалів не як альтернативне діяння до діянь, описаних у диспозиції ч. 1 ст. 436-2 КК, а як самостійний склад кримінального правопорушення, що за своїм енергетичним змістом не може прирівнюватися до діянь, зазначених у ч. 1 цієї статті. Щодо останніх, до речі, цілком обґрунтовано в доктрині кримінального права висловлюються зауваження щодо неприпустимості криміналізації виправдовування, визнання правомірною чи заперечення збройної агресії рф проти України, так би мовити, у приватній сфері через виникнення серйозних питань щодо виправданості у такому разі обмеження права на свободу вираження своїх поглядів та права на приватне життя, а також досягнення таким діянням рівня суспільної небезпечності, властивого кримінальному правопорушенню.

Так само не можна не вказати й на етимологію слова «поширення», яке розкривається як дія за значенням поширити, поширитися; як те, що часто трапляється, є широко відомим, популярним [1, с. 1098]. Отже, поширення передбачає передавання матеріалів з відповідною інформацією, але не зводиться і не вичерпується ним, адже у подальшому вже передані матеріали (інформація) можуть набувати свого поширення через різні канали, такі як соціальні мережі, електронні листи, телефонні дзвінки або особисті зустрічі.

Іншим проблемним аспектом є розуміння законодавчої конструкції «з використанням засобів масової інформації», що вживається в ч. 3 ст. 436-2 КК. Ця проблема особливо загострилася після прийняття Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX, який набрав чинності 31.03.2023, адже, з одного боку, до КК України не було внесено відповідних термінологічних змін, а, з другого боку, в зазначеному Законі термін «*медіа*» фактично розкривається через словосполучення «засіб масової інформації», але при цьому вводиться така ознака медіа, як його *редакційний контроль (редакційна відповідальність)*, що визначається як вирішальний вплив суб'єкта у сфері аудіовізуальних медіа, суб'єкта у сфері друкованих медіа та/ або суб'єкта у сфері онлайн-медіа на створення або добір, організацію та поширення програм або іншої масової інформації відповідним суб'єктом [6]. Саме вказана ознака й породила питання про те, чи охоплюється відтоді використання під час вчинення кримінального правопорушення онлайн-ресурсів соціальних мереж («Фейсбук», «Однокласники», «вКонтакте», YouTube та ін.) ознакою «використання засобів масової інформації» відповідно до нового Закону України «Про медіа»? Це питання особливо гостро постало саме щодо аналізованого складу кримінально караної глорифікації агресора, адже, як було наголошено вище, зазначені онлайн-ресурси, за матеріалами слідчої та судової практики, найчастіше використовуються правопорушниками для поширення матеріалів в Інтернет-мережі.

Проаналізувавши цю ситуацію, ми не погоджуємося з позицією, що після набрання чинності Законом України «Про медіа» до засобів масової інформації відносяться лише Інтернет-ресурси, за допомогою яких користувачами поширюється масова інформація, що пройшла *редакційний контроль*, адже цей

Закон регламентує правові засади діяльності в Україні суб'єктів у сфері медіа, до яких належать юридичні особи та фізичні особи-підприємці, що здійснюють діяльність у сфері медіа. До того ж, у п. 2) ч. 2 ст. 2 зазначеного Закону прямо вказується на те, що до сфери його дії не належить поширення інформації фізичними особами, які не діють як медіа. Таким чином, прийняття Закону «Про медіа» не змінило підходу до розуміння такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення кримінально протиправних дій з використанням засобів масової інформації, а користувачі онлайн-медіа у разі вчинення протиправних діянь із використанням засобів масової інформації мають нести кримінальну відповідальність за наявності зазначеної ознаки.

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, з використанням засобів масової інформації передбачає в якості обов'язкової ознаки цього складу кримінального правопорушення з обтяжуючими кримінальну відповідальність обставинами його публічність, яка означає розповсюдження цих матеріалів як у матеріалізованому, так і віртуальному вигляді серед широкого індивідуально невизначеного кола осіб. При цьому суб'єктом цього кримінального правопорушення є будь-яка особа, яка використовує Інтернет-ресурси для масового поширення матеріалів з інформацією забороненого контенту, не залежно від того, чи пройшла вона редакційний контроль.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/ уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

2. Горох О. Пам'ятка: Кримінальна відповідальність особи за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (стаття 436-2 КК). *Право в умовах війни.* URL: https://law-in-war.org/pamyatka-kryminalna-vidpovidalnist-osoby-za-vypravdovuvannya-vyznannya-pravomirnoyu-zaperechennya-zbrojnoyi-agresiyi-rosijskoyi-

federacziyi-proty-ukrayiny-gloryfikacziya-yiyi-uchasnykiv/ (дата звернення 19.06.2024).

3. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 326-330.

4. Пономаренко Ю. А. Кримінально-правове реагування на актуальний виклик інформаційній безпеці в умовах воєнного стану (спроба наукового коментаря до ст. 114-2 КК). *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції, м. Харків, 12 травня 2022 р./ редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2022. С. 117-135.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022. № 2110-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text (дата звернення 19.06.2024).

6. Про медіа: Закон України від 13.12.2022. № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text (дата звернення 19.06.2024).

7. Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 18.02.2021. № 5102. URL: https://itd.rada.gov.ua/07d7528f-a782-456d-87e2-63e71aa303c4 (дата звернення 19.06.2024).

8. Хавронюк М. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. *Центр політико-правових реформ.* URL: https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rf-proty-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/ (дата звернення 19.06.2024).

9. Хавронюк М. І. Поширення інформації про військову допомогу та дії військових України: кримінальна відповідальність. Аналіз статті 114-2 ККУ із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. *Центр політико-правових реформ.* URL: https://pravo.org.ua/blogs/poshyrennya-informatsiyi-pro-vijskovu-dopomogu-ta-diyi-vijskovyh-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/ (дата звернення 19.06.2024).

Копча В. В.,
аспірант відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 436^2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Одним зі способів ведення війни у XXI столітті є інформаційна агресія, вчинення якої яскраво демонструє, що не обов’язково застосовувати військову силу для впливу на певну країну чи окрему територію. Саме тому актуальним питання є дослідження наслідків вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 436^2 Кримінального кодексу України, у вигляді виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України [2].

Варто вказати, що безпосередню інформаційну агресію проти України російська федерація розпочала ще до військового вторгнення у 2014 році. Її прояви можна було зустріти тоді у російських медіа, де назви певних державних органів України чи їх підрозділів були змінені в інформаційному просторі задля надання їм негативного характеру. Ще тоді державна пропаганда у росії почала в режимі нон-стоп перетворювати «позитивне ставлення» до України на протилежне – інформацією про «український фашизм», «київську хунту», «карателів» і «розіп'ятих хлопчиків» [5, с. 360].

Згодом результатом постійної інформаційної агресії проти України стало введення в нашій державі певних заборон на користування інформаційними джерелами, через які наративи пропаганди російської федерації потрапляли в інформаційний простір України. Зокрема, першим вагомим кроком в цьому напряму став Указ Президента України № 133/2017 [3], яким було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», яким було обмежено доступ на території України до таких сервісів, як «Вконтакте» та «Однокласники».

На сьогодні критичний аналіз вироків судів дозволяє стверджувати, що українці досить тривалий час піддаються інформаційному впливу з боку російської федерації, що призводить до поширення наративів пропаганди, зокрема, через вже заборонений до використання на території України сервіс «Однокласники». Наприклад, Київським районним судом м. Харкова у справі № 953/4954/22 від 28 жовтня 2022 року було встановлено, що ОСОБА_5 в період часу з 17.03.2022 по 04.04.2022, використовуючи свій мобільний телефон, з використанням власної сторінки у соціальній мережі «Одноклассники», здійснював перегляд сторінок окремих осіб та груп, що поширювали інформацію, в якій містилось виправдовування, визнання правомірною збройної агресії РФ проти України, та як наслідок тимчасову окупацію територій України, а також глорифікація дій осіб, які причетні до вказаної збройної агресії, та осіб, які були учасниками іррегулярних збройних формувань контрольованих РФ, діяльність яких була направлена на тимчасову окупацію територій України, розпочату у 2014 році.

Продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, ОСОБА_5 в ході огляду зазначених сторінок та груп у соціальній мережі «Одноклассники», *виокремив окремі публікації, які відповідають його ідейним і політичним поглядам та доводячи свій злочинний умисел до кінця, шляхом натиснення на клавішу «вподобати/класс», що розміщувалась внизу кожної публікації, які містили вищевказану інформацію, здійснив поширення даних публікацій на власній сторінці,* у зв'язку з чим вони стали доступні для ознайомлення та прочитання невизначеної кількості людей [1].

Вищезазначена справа яскраво демонструє, що в цьому випадку особа, яка вчиняє злочин, передбачений ст. 436^2 Кримінального кодексу України, не є джерелом походження певних наративів, вона здійснює лише поширення інформації за допомогою репосту, при цьому свідомо утверджуючи підтримку як військової, так й інформаційної агресії рф проти України.

Свого часу Головне науково-експертне управління за результатами розгляду проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за заперечення факту воєнної агресії Російської Федерації до України)» надало висновок про те, що діяння у формі «публічного заперечення факту воєнної агресії Російської Федерації до України, факту захвату внаслідок збройної агресії Російської Федерації тимчасово окупованої території України в 2014 році, а також виготовлення та розповсюдження матеріалів із таким запереченням» є «формою реалізації конституційного права людини на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», вказуючи, що переважна більшість осіб, які реально можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за відповідне діяння, будуть не особами, які свідомо ведуть антиукраїнську пропаганду і поширюють дезінформацію, бажаючи завдати шкоди Україні, а тими, хто став жертвою цієї пропаганди і робить відповідні твердження в результаті її впливу, цілком щиро вважаючи, що відповідна країна не є агресором [4]. Така позиція потребує подальшого дослідження в частині наслідків, які виникають внаслідок інформаційного впливу рф на громадян України, однак не з огляду на недоречність введення кримінальної відповідальності за досліджувані діяння.

Саме після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну стало очевидно, що криміналізація діяння у вигляді «поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році», не є обмеженням права на реалізацію конституційного права людини на свободу думки і слова, а є кримінальним правопорушенням, що вчиняється з метою деструктивного інформаційного впливу на державу та світ у цілому.

Список використаних джерел:

1. Вирок Київського районного суду м. Харкова у справі № 953/4954/22 від 28 жовтня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107003476 (дата звернення 18.06.2024).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 15.05.2017. № 133/2017. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850 (дата звернення 18.06.2024).

4. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за заперечення факту воєнної агресії Російської Федерації до України) від 05.12.2017. № 2218-VIII: Висновок Головного науково-експертного управління 14.12.2017. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63059 (дата звернення 18.06.2024).

5. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія. Київ: НА СБ України, 2018. 517 с.

Мельниченко В. С.,
головний спеціаліст-юрисконсульт відділу
представництва інтересів в судах та інших органах № 1
юридичного управління Головного управління
Пенсійного фонду України в Запорізькій області

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПРОТИДІЇ ГЛОРИФІКАЦІЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала неспровоковану збройну агресію проти України. У цей же день Указом Президента України було введено воєнний стан [4].

Це викликало доповнення Кримінального кодексу України статтею 436-2 КК України, яка передбачає відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників. Об'єктивна сторона полягає у виправдовуванні, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України. Частина друга статті передбачає кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд, та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України. Частина третя статті передбачає відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації [3].

Поняття виготовлення охоплює первинне створення матеріалів, внесення змін до них, а також їх розмноження для розповсюдження. Поширення матеріалів – будь яке їх відчуження іншим особам або розміщення для самостійного ознайомлення з ними (наприклад, розклеювання листівок і плакатів, розміщення в Інтернеті). Поширення хоча б одного примірника відповідного матеріалу містить склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 436-2 КК України [7].

Зауважимо, що мотив та мета на кваліфікацію не впливають.

М. І. Хавронюк зазначає, що «незважаючи на велику суспільну небезпечність та міжнародний характер, кримінально-правова заборона пропаганди війни, як злочин проти миру, в європейських країнах майже не передбачена. Причина в тому, що поступово все більше європейських держав визнають

Юрисдикцію Міжнародного кримінального суду і, відповідно, в їх національних кримінальних кодексах положення про відповідальність за міжнародні злочини (злочини проти миру та безпеки людства, воєнні злочини, геноцид тощо) зникають» [1, с. 882].

Зауважимо що війна, яка триває з 2014 року характеризується протистоянням в інформаційному просторі.

У 2020 році було внесено до Верховної Ради України законопроєкт «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення факту збройної агресії російської федерації і тимчасової окупації частини території України», яким передбачалося встановити кримінальну відповідальність за публічне заперечення факту воєнної агресії російської федерації до України, окупації російською федерацією частини території України і ведення російською федерацією гібридної війни проти України, а також виготовлення та розповсюдження матеріалів із таким запереченням [5]. Цей проєкт викликав багато заперечень і не знайшов підтримки, а отже, і реалізації у вигляді законодавчого закріплення. Більше того, Міністерством культури та інформаційної політики України було висловлено свої пропозиції, де значилося, що «криміналізація такого діяння є хибним кроком на шляху свободи слова в Україні, а відсутність легального визначення понять «публічне заперечення» та «гібридна війна» у разі прийняття законопроєкту у запропонованій редакції «створюватимуть ризики, що можуть потенційно спричинити переслідування значної кількості громадян, які проживають на території України та на тимчасово окупованих територіях України» [6].

Глорифікація може бути вчинена в різних формах. Як в усній формі, так і шляхом виготовлення відповідних матеріалів, дописів в мережі Інтернет. Якщо глорифікація вчиняється в усній формі, то вона підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 436-2. Всі інші форми можуть підпадати під ознаки ч. 2 ст. 436-2 КК України [7].

Під глорифікацією слід розуміти поширення у вигляді завідомо невірної інформації щодо збройної агресії рф та дій збройних сил російської федерації.

Станом на сьогоднішній день спостерігається збільшення судом вироків стосовно громадян України, які уславлюють збройну агресію російської федерації проти України у заборонених соціальних мережах. Згідно Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-травень 2024 року Офісу Генерального прокурора 68 осіб вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436-2 КК України [2].

Слід зазначити, що глорифікація полягає у запереченні та визнанні правомірними збройної агресії російської федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році з окупації Автономної Республіки Крим та початку війни на Сході України.

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що глорифікація, яка полягає у виправданні агресії рф, є досить небезпечним явищем, що становить велику загрозу для національної безпеки України і є частиною війни, яку веде росія проти України. Глорифікація також полягає у просуванні ідей так званого «руського миру». Протидія глорифікації полягає на відповідні правоохоронні органи, зокрема на органи Служби безпеки України, оскільки саме цьому органу підслідне кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436-2 Кримінального кодексу України відповідно до ст. 216 КПК України. Для того, аби подолати це негативне явище, на нашу думку необхідно проводити певну роботу з населенням, зокрема роз'яснювати про недопустимість таких дій, оскільки такі дії тягнуть за собою негативні наслідки у вигляді кримінальної відповідальності за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК України.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб./ за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-травень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 15.06.2024).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 15.06.2024).

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 15.06.2024).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022. № 2110-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text (дата звернення: 15.06.2024).

6. Пропозиції Міністерства культури та інформаційної політики України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення факту збройної агресії Російської Федерації і тимчасової окупації частини території України». URL: http://kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-1942827/pdf (дата звернення: 15.06.2024).

7. Стефанів Н. С., Орлеан А. М., Берднік І. В. Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України. *Тренінговий центр прокурорів України.* URL: https://drive.google.com/file/d/1rONpTVnBtxuuWrMpFkPFuwf9uU9gzMrm/view?fbclid=IwAR1avY5GUnDaQFOjK93sr0_w_FCn5QaJHpQBrtPp8JQN7o8ExrtsZPaUjc (дата звернення: 15.06.2024).

Бринзанська О. В.,
к.ю.н., департамент аналітичної
та правової роботи Верховного Суду

ЕКОЦИД ЯК ФОРМА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Ідея гібридної війни є не новою: в усі часи між народами та державами відбувались конфлікти, які проходили без ведення військових дій, підміняючи їх комплексом підривних дій іншого характеру. Такі дії можуть охоплювати різні сфери – від організації терористичних актів та масованих кібератак до цілеспрямованого заподіяння шкоди об’єктам критичної інфраструктури та національної економіки [6, с. 49]. Серед цих підривних дій також можна назвати заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, яке за своїм масштабом досягає того порогу, за якого його можна розглядати як екоцид.

Питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю за екоцид неодноразово розглядались українськими науковцями, зокрема, О. О. Бахуринською, І. В. Берднік, В. К. Гіжевським, М. П. Кунцевичем, М. І. Хавронюком та ін. У працях зарубіжних науковців, наприклад, M. Branch, P. Higgins, L. Minkova, M. A. Grey, D. Palarczyk, J. Marley, R. Perejra, J. de Hemptinne, увага приділена переважно міжнародно-правовим аспектам екоциду, серед яких екоцид, що є результатом вчинення воєнного злочину або злочинів проти довкілля, вчинених корпораціями. Проте екоцид, вчинений у контексті скоєння інших міжнародних злочинів, висвітлений у літературі досить обмежено.

Незакріпленість поняття екоциду у джерелах міжнародного права обумовило його невизначеність, що стало підставою для формування різних підходів до його розуміння. Так, сформовано розуміння екоциду як: 1) воєнного злочину, який охоплює діяння, передбачене у підпунті «iv» п. «b» ч. 2 ст. 8 Статуту Міжнародного Кримінального Суду (далі – Статут МКС), серед яких *умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе* до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіяння шкоди цивільним об'єктам чи *масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою*, та діяння, визначене підпунктом «xiii» п. «b» ч. 2 ст. 8 Статуту МКС, тобто, *знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю, за якого довкілля, екосистема та її елементи оцінюються як майно* [7, с. 189; 1, с. 12]; 2) як способу вчинення геноциду у формі умисного створення для групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення (п. «c» ст. 6 Статуту МКС) [7, с. 260]; 3) як злочину проти людяності у формі винищення (п. «b» ч. 1 ст. 7 Статуту МКС), що включає умисне створення умов життя, розрахованих на знищення частини населення, *inter alia* позбавлення доступу до продуктів харчування й лікарських засобів (п. «b» ч. 2 ст. 8) [4, с. 260]; 4) як дії чи бездіяльності, вчинених під час збройного конфлікту або поза ним, будь-якою високопоставленою особою в рамках політики держави, корпорації чи будь-якої іншої організації, яка спричиняє, сприяє або, як очікується, спричинить чи сприятиме серйозній екологічній, кліматичній чи культурній втраті чи шкоді або знищенню екосистем на певній території, у такий спосіб, що мирне користування цією територією її мешканцями серйозно обмежується [3].

Спільною ознакою цих визначень є те, що екоцид – це заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, яке характеризується широкомасштабністю, серйозністю та довготривалістю. У цьому контексті екоцид може становити форму ресурсного протиборства або екологічної війни, що охоплює «цілеспрямований техногенний вплив «невійськовими» засобами на певні ділянки біосфери та космічний простір, який неминуче призводить до природних катаклізмів, погодних і кліматичних змін, озонових дір, а також до також руйнування екосистем, порушення фізичного та психічного здоров'я населення; навмисний вплив на природне середовище з метою створення несприятливих умов для життя людини – знищення середовища проживання військ противника, техніки та озброєнь, підрив економічного потенціалу, психологічний, політичний тиск тощо; завдання шкоди противнику шляхом впливу на середовище його проживання: забруднення або зараження повітря, води, ґрунту, винищення флори і фауни» [8, с. 139]. У такому разі основне проблемне питання кваліфікації екоциду як засобу гібридної війни пов'язане саме зі специфікою гібридної війни як війни поза статусом збройного конфлікту: такий екоцид не підпадає під ознаки воєнного злочину або іншого міжнародного злочину, і може бути підданий кримінальному переслідуванню виключно в межах національних юрисдикцій залежно від опису ознак екоциду у національному кримінальному праві. Враховуючи, що відповідальність за екоцид у національних законодавствах є винятком ніж правилом, кваліфікація такого діяння може бути різною в залежності від ознак злочинного діяння – як злочин проти довкілля, диверсія, терористичний акт та ін.

Проблема використання природних ресурсів як елементу гібридної війни набула особливої актуальності у країнах Близького Сходу та Північної Африки, однією з безпекових дилем у яких є загострення конкуренції за водні ресурси та зростаючі наслідки зміни клімату. Зокрема, у державах Перської затоки значна частина населення проживає в умовах залежності від опріснення питної води. У Лівії з 2019 року неодноразово відбувались цілеспрямовані напади на інфраструктуру водопостачання. Постійна загроза насильства з боку екстремістських угрупувань в умовах регіонального суперництва держав робить інфраструктуру опріснення вразливим об'єктом, а маніпуляція недостатністю водних ресурсів стає елементом гібридної війни між державами та екстремістськими угрупуваннями у регіоні [9, с. 127, 139].

Разом з тим дії, які мають наслідком екоцид як елемент гібридної війни, можуть вчинятись у межах державної політики у спосіб, який формально немає ознак жодного злочинного діяння. Прикладом цього є побудова Туреччиною та Іраном, розташованими вище за течією річок Тигр та Євфрат, понад 600 великих дамб, серед яких і ті, що розташовані поблизу кордонів Іраку та Сирії. Перегородження притоків цих річок знизило рівень води у Перській затоці та сукупний стік Тигру та Євфрату в південному Іраку, що значно змінило екосистему, практично унеможлививши ведення сільського господарства, та спричинило енергетичну кризу, що призвело до падіння доходів населення регіону та масових міграцій, оскільки для зрошування земель фермери використовували дизельні генератори, вартість яких була недоступною для значного відсотку населення – за даними Світового банку 39 % країни проживало за межами бідності. Також це стало одним з чинників для радикалізації населення та підтримки терористичної організації «Ісламська держава», яка в подальшому, застосовуючи тактику «випаленої землі», унеможливила здійснення будь-якої економічної діяльності у регіоні, пов'язаною з використанням природних ресурсів [5].

Отже, враховуючи потенційні довготривалі наслідки, заподіяння екологічної шкоди, яка досягає порогу екоциду, можна віднести до однієї з найнебезпечніших форм гібридної війни.

Список використаних джерел:

1. Abualrob W. The Protection of the Environment in Occupied Territory under International Humanitarian Law, International Human Rights Law and International Environmental Law. PhD thesis. University of Westminster Westminster Law School. 2024. 338 p. URL: https://doi.org/10.34737/w7vw0 (date of access: 14.06.2024).

2. Azarov D., Koval D., Nuridzhanian G., Venher V. Understanding Russia's actions in Ukraine as the crime of genocide. *Journal of International Criminal Justice*. 2023. № 21 (2). P. 233-264. URL: https://doi.org/10.1093/jicj/mqad018 (date of access: 14.06.2024).

3. Higgins P. Missing international crime: ecocide crime. *Ecocide Law Expert*. URL: https://pollyhiggins.com/ (date of access: 14.06.2024).

4. Rogers R. J. Cambodia: Land Grabbing ICC Case. *Global Deligence*. URL: https://www.globaldiligence.com/projects-and-news/2020/cambodia-land-grabbing-icc-case (date of access: 14.06.2024).

5. Schwartzstein P. Climate change and water woes drove ISIS recruiting in Iraq. *National Geographic*. URL: https://www.nationalgeographic.com/science/article/climate-change-drought-drove-isis-terrorist-recruiting-iraq (date of access: 14.06.2024).

6. Комарчук О. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* 2018. № 1 (3). С. 48-54. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/16/10 (дата звернення: 14.06.2024).

7. Садова Т. С. Захист довкілля під час збройних конфліктів у перспективі ухвалення П'ятої женевської конвенції. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право».* 2022. Вип. 73. ч. 1. С. 186-190. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.30 (дата звернення: 14.06.2024).

8. Гуляк О. Екологічна війна – сучасний глобальний виклик людству. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки:* збірник тез III Міжнародної наукової конференції, м. Тернопіль, 20-21 квіт. 2023 р. Тернопіль, 2023. С. 138-140.

9. СІПРІ-2019: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека/ Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру; Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. Київ: Заповіт, 2021. 662 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/sipri/SIPRI_2020_ukr.pdf (дата звернення: 14.06.2024).

Куковинець Д. О.,
молодший науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

МОВА ВОРОЖНЕЧІ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ГЕНОЦИДНОЇ РИТОРИКИ)[1]

В умовах триваючої агресії рф проти України не заперечується, що представники ворожої країни послуговуються мовою ворожнечі як інструментарієм м'якої сили, за допомогою якого просувається політика «трьох Д»: дегуманізації, деморалізації українського населення, а також дискредитації України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Водночас одним із найбільш небезпечних, з точки зору наслідків, видається такий прояв мови ворожнечі як «геноцидна риторика». У цьому контексті доречною виглядає теза відомої американської історикині Енн Еплбом про те, що «хоча не кожне використання геноцидної мови ворожнечі веде до геноциду, всім геноцидам передувала геноцидна мова ворожнечі» [9, с. 18].

Під такою риторикою, зокрема, можуть розумітися «публічні заклики до вчинення геноциду, його виправдання, обґрунтування його необхідності, підбурювання до дій, що є складовими геноциду, дегуманізація жертв та глорифікація виконавців геноциду тощо» [12, с. 4].

Виокремлення ознак такого негативного явища, задля кращого розуміння його суті, здається можливим за рахунок ознайомлення із визначенням, наведеним в обвинувальному акті щодо Фелісьєна Кабуги, засновника радіостанції «Вільне радіо і телебачення тисячі пагорбів», що відіграла значну роль у геноциді тутсі в Руанді.

---

[1] *Примітка.* Тези виконано в межах реалізації теми фундаментального дослідження «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально-правової охорони інформаційної безпеки в Україні» (державний реєстраційний номер: 0121U114324; термін виконання: I квартал 2022 р. – IV квартал 2024 р.).

Зокрема, в цьому документі визначено такі основні ознаки геноцидної риторики як: прямі заклики до вбивств та інших дій, що є складовими геноциду; використання евфемізмів для пом'якшення сприйняття злочинів та їх приховування; використання евфемізмів для дегуманізації групи, що зазнає геноциду; сакралізація злочинів, спекуляція релігійними поняттями для виправдовування злочину геноциду; схвальне або нейтральне висвітлення вчинених діянь, що містять ознаки злочину геноциду; ігнорування закликів до геноциду в заявах посадовців [3, с. 224].

Як видається, в аспекті притягнення до кримінальної відповідальності за таке суспільно небезпечне діяння на рівні українського законодавства, найбільш практично застосовною наразі вбачається ч. 2 ст. 442 Кримінального кодексу України (далі – КК), у якій міститься заборона на вчинення *публічних закликів* до вчинення геноциду, а також виготовлення та розповсюдження будь-яких матеріалів, що містять заклики до вчинення геноциду [8].

Отже, як бачимо, фактично кримінально-правову форму в контексті вищеозначеної норми набув лише такий вияв геноцидної риторики як «публічні заклики». Під останніми, зі свого боку, розуміються інформаційні дії, які полягають у повідомленні інформації, зміст якої спрямований викликати в публіки бажання (намір) на вчинення відповідних дій. При цьому про елемент «публічності» закликів до геноциду свідчить дотримання таких умов: адресатами є невизначена кількість осіб; висловлювання було озвучене/оприлюднене за допомогою публічної платформи чи проголошене у публічному місці [4].

Водночас, для того, аби констатувати, що заклики були публічними, на додаток до вищесказаного, потрібно:

– проаналізувати, чи ефективно було обрано метод розповсюдження інформації (наприклад, гучномовець на територіях, де немає доступу до інтернету, є ефективним засобом, а соціальна мережа, доступ до якої без застосування VPN неможливий, – ні);

– вказати, якщо відомо, чисельність аудиторії та обов'язково зазначити, чи становить аудиторія необмежене коло осіб;

– зауважити, чи обрана публічна платформа може сприяти швидкості поширення закликів;

– вказати, якщо відомі, допоміжні способи та методи, які сприяють ширшому розповсюдженню повідомлення (мережа ТГ-каналів, активність ботоферм) [5, с. 111].

Однак, звертаємо увагу, що вочевидь лише такою формою як «публічні заклики» геноцидна риторика, як явище значно ширше, не обмежується і може проявлятися, відповідно, ще у виді виправдання геноциду, глорифікації осіб, що його здійснюють тощо.

Так, принагідно зазначимо, що на міжнародно-правовій рівні у Загальнополітичній рекомендації ЄКРН № 7 від 13 грудня 2002 р. запропоновано, серед іншого, криміналізувати такі діяння як: публічне заперечення, баналізація, виправдання з расистською метою злочинів геноциду, злочинів проти людства чи військових злочинів або потурання їм [6, с. 8]. Певним чином аналогічні положення відображені також в Загальнополітичній рекомендації ЄКРН № 5 від 16 березня 2000 р. [2, с. 29], а також Загальнополітичній рекомендації ЄКРН № 9 від 25 червня 2004 р. [7, с. 16].

Окрім того, певний орієнтир на криміналізацію таких та подібних форм суспільно небезпечної діяльності міститься і в Рамковому рішенні Ради Європейського Союзу 2008/913/JHA від 28 листопада 2008 р., де зауважується, що кожна держава-член вживає необхідних заходів для забезпечення покарання за такі умисні дії як: публічне потурання, заперечення або грубе применшення злочинів геноциду тощо [1, с. 8].

У зв'язку з цим, зазначаємо, не так давно висловлювалися пропозиції щодо удосконалення у зв'язку з цим положень ст. 442 КК. Так, наприклад, І. Федорович зауважив, що означена стаття потребує доопрацювання в частині виокремлення таких кримінально караних форм діяння як: *публічне потурання, заперечення або грубе применшення* злочинів геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, як визначено в статтях 6, 7 і 8 Статуту Міжнародного кримінального суду, спрямованих проти групи осіб або члена такої групи, визначеної посилання на расу, колір шкіри, релігію, походження або національне чи етнічне походження, коли поведінка здійснюється таким чином, що може підбурювати до насильства чи ненависті проти такої групи або члена такої групи [11, с. 18-19].

Окрім того, з цього приводу доцільно звернутися і до тексту Проєкту нового КК, розробники якого у ст. 11.1.5 запропонували встановити кримінальну відповідальність за публічні заклики до злочину геноциду або його виправдовування чи заперечення [10].

З приводу цього поділяємо позицію наукової спільноти, представники якої орієнтують на визначення місця ймовірної норми щодо кримінально-правової заборони геноцидної риторики у прямій близькості із статтею, якою передбачена відповідальність за геноцид. Означене пояснюється передусім направленістю суспільно небезпечного посягання у цьому випадку саме на суспільні відносини у частині гарантування *безпеки існування* національних, етнічних, расових і релігійних груп. Тобто, фактично, геноцидна риторика є передумовою до вчинення злочину геноциду або є його логічним продовженням, що сприяє за своєю суттю виправданню та нормалізації такого кримінального правопорушення, дегуманізації потерпілих від нього.

Водночас вважаємо, що інкорпорування ймовірної норми щодо заборони геноцидної риторики у текст чинної ст. 442 КК, якою передбачена відповідальність за геноцид, може призвести до переобтяженості цієї статті. Більш доцільним рішенням у цій ситуації вбачається виокремлення спеціальної норми (ст. 442^1 КК відповідно), певним орієнтиром у конструюванні якої може слугувати ст. 436^2 КК, де, своєю чергою, передбачена відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, глорифікацію її учасників.

З огляду на це ймовірними формами такого суспільно небезпечного діяння можна вважати: 1) виправдовування, 2) визнання правомірним, 3) заперечення геноциду, 4) явне применшення його наслідків, 5) глорифікацію осіб, що його здійснювали, 6) а також виготовлення матеріалів, у яких містяться означені характеристики, з метою їх розповсюдження; та безпосереднє

7) розповсюдження таких матеріалів. При цьому перші п'ять форм мають володіти ознакою публічності.

Зважаючи на викладене, варто констатувати, що з огляду на руйнівні наслідки геноцидної риторики, а також з урахуванням необхідності комплексного підходу до вирішення питання щодо кримінально-правового урегулювання її поширення, варто розглянути варіант із можливістю внесення відповідних змін у чинний КК України, передбачивши тим самим у його тексті спеціальну норму (ст. 442^1 КК).

Список використаних джерел:

1. Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. *EU Monitor*. URL: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vi3ojo6epnyy (date of access: 19.06.2024).

2. ECRI General Policy Recommendation № 5 (revised) on preventing and combating anti-Muslim racism and discrimination adopted on 8 December 2021. Strasbourg, 2022. 38 p. URL: https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-5-revised-on-preventing-and-comb/1680a5db32 (date of access: 19.06.2024).

3. Бондаренко О. О. Геноцидна риторика рф у сучасному інформаційному просторі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74), № 2, Ч. 2. С. 223-229. URL: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/35 (дата звернення: 19.06.2024).

4. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 06 червня 2024 р. (справа № 755/11177/23; провадження № 1-кп/755/712/24). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119559177 (дата звернення: 19.06.2024).

5. Вишнякова А., Гордон Грегорі С., Птащенко Д. Заклики до геноциду: притягнення пропагандистів до відповідальності. *Міжнародний досвід та українське право:* навч.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 136 с. URL: https://assets-global.website-files.com/6525b07989a2489d4694aeab/661e69af664669f80bb61597_%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4%D1%83.pdf (дата звернення: 19.06.2024).

6. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 7 про національне законодавство щодо боротьби з расизмом і расовою

дискримінацією, ухвалена 13 грудня 2002 року. 2018. 23 с. URL: https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5ab8 (дата звернення: 19.06.2024).

7. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 9 про запобігання та протидію антисемітизмові, ухвалена 01 липня 2021 року. Страсбург, 14 серпня 2021 р. 25 с. URL: https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-9-revised-on-preventing-and-comb/1680a64f45 (дата звернення: 19.06.2024).

8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 19.06.2024).

9. Пастернак О. Геноцидна війна росії проти України. *Військово-історичний меридіан*/ Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Ін-т історії України НАН України. Київ, 2022. Вип. 3–4 (36–37). С. 17-36. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/02.03.2023/pdf/full.pdf (дата звернення: 19.06.2024).

10. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України: контрольний текст (станом на 16.06.2024). *Робоча група з питань розвитку кримінального права*. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code (дата звернення: 19.06.2024).

11. Федорович І. Антидискримінаційне законодавство в Україні: дорожня карта. Київ. 2023. 19 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-roadmap-anti-descrimination.pdf (дата звернення: 19.06.2024).

12. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Геноцидна риторика російського режиму: дослідження. Київ. 2023. 39 с. URL: https://spravdi.gov.ua/genoczydna-rytoryka-rosijskogo-rezhymu-velyke-doslidzhennya-yake-dopomozhe-prytyagnuty-zlochyncziv-do-vidpovidalnosti/ (дата звернення: 19.06.2024).

Шевчук В. М.,
д.ю.н., проф., завідувач кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, Заслужений юрист України

ТЕНДЕНЦІЇ ТА НОВІ ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ

У реаліях сьогодення особливої значимості набуває врахування основних тенденцій розвитку криміналістики та їх вплив на особливості формування криміналістичних знань для вирішення завдань, які постають перед органами кримінальної юстиції, в умовах інформаційної агресії в сучасному світі. Практика показує, що вирішення цих завдань передбачає запровадження ефективної системи протидії сучасній злочинності, воєнним злочинам, реформування кримінального і кримінального процесуального законодавства, вжиття невідкладних заходів, спрямованих на удосконалення слідчої та судової практики в умовах воєнного стану, євроінтеграції та цифрових технологій.

Передусім, варто зауважити, що тенденції розвитку криміналістичної науки залежить від різних чинників, зокрема, серед них особливого значення набувають: 1) інтеграційні процеси та міждисциплінарний характер досліджень; вплив науково-технічного прогресу; 2) проблеми формалізації наукових знань; 3) поглиблення процесів технологізації наукових досліджень та процесу кримінального провадження; 4) запровадження сучасних цифрових технологій (ШІ, OSINT та ін.) та цифровізації кримінального провадження; 5) посилення суперечностей при взаємодії науки та практики; 6) активізація практичної спрямованості криміналістичних досліджень; 7) виклики та сучасні глобальні загрози суспільству [5, с. 234-246; 6, с. 9-20].

У таких умовах виникає необхідність формування криміналістичних знань відповідно до сучасних потреб практики. Тому сьогодні необхідно враховувати тенденції розвитку науки і завдання адаптації криміналістичних знань до умов війни, цифрових технологій та реформування вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів Європейського Союзу [6, с. 14].

Водночас, серед чинників, які сьогодні визначають пріоритети розвитку криміналістики та судової експертизи є впровадження в Україні воєнного стану в результаті повномасштабної збройної агресії Російської Федерації на території нашої країни. Це вплинуло на всі сфери життєдіяльності нашої держави, в тому числі і на діяльність органів кримінальної юстиції. На сьогодні одним із головних завдань України є відсіч збройної агресії РФ та поновлення порушених прав і свобод українських громадян, а також забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних осіб у вчинені таких злочинів. За таких обставин для ефективного судового розгляду таких воєнних злочинів, зокрема, як для судів України, так і будь-якого міжнародного суду основоположним є виявлення та документування доказів воєнних злочинів, але й встановлення причинно-наслідкового зв’язку між винними діями країни-агресора та наслідками, що настали, тобто заподіяною шкодою [7, с. 5-12]. А саме головне – це забезпечення у подальшому успішного судового розгляду та притягнення до кримінальної відповідальності усіх осіб винних у цій війні.

Вбачається, що в сучасних умовах воєнного стану сьогодні криміналістиці притаманні такі риси: 1) розширення меж впливу криміналістики; 2) технологізація та інформатизація криміналістики; 3) уніфікація криміналістичних знань; 4) пріоритезація розслідування кримінальних правопорушень; 5) цифровізація криміналістики та судової експертизи, запровадження інновацій та активне застосування технологій штучного інтелекту та ін. [1; 2; 3; 4].

При цьому однією із визначальних тенденцій криміналістики в реаліях сьогодення є трансформація та розширення її предмета, що обумовлено прагненням науки до змінення об'єктів, які вона вивчає. Водночас, на наш погляд, важливо зауважити, що трансформація криміналістичних знань, розширення предмета криміналістики та застосування криміналістичних рекомендацій у всіх сферах судочинства не призводить до появлення нових об'єктів, які вивчаються криміналістикою [3, с. 44-62]. Адже об'єктами криміналістики залишаються, з одного боку – злочинність і кримінальні правопорушення, а з іншого – досудове розслідування, судовий розгляд та криміналістична профілактика сучасної злочинності. Трансформується злочинність – змінюються завдання криміналістики.

Вбачається, що трансформація злочинності в Україні під час війни значно вплинули на зміну пріоритетів завдань криміналістики та особливості формування і застосування криміналістичних знань в умовах воєнного стану. Завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомами, методами і засобами протидії сучасній злочинності.

На сьогодні завдання криміналістики залежно від теоретико-пізнавальних і прикладних проблем можна поділити на три рівні: 1) завдання, спрямовані на удосконалення теоретико-методологічних засад криміналістики, формування та розвитку загальної теорії криміналістики; 2) завдання, спрямовані на вдосконалення правозастосовної практики, тобто науково-практичні розробки для розвитку теорії криміналістики і для практики правозастосування із врахуванням сучасних реалій сьогодення; 3) завдання, спрямовані на розроблення та впровадження криміналістичних інновацій у практику, а також удосконалення стратегії протидії злочинності засобами криміналістики [2, с. 11-27]. Мова йде про формування та необхідність розроблення нових напрямів у криміналістиці, зокрема, криміналістичної інноватики, стратегії криміналістики, воєнної криміналістики, цифрової, медичної, ядерної криміналістики.

Вбачається, що ці та інші важливі завдання можуть бути вирішені комплексно і системно, зокрема, шляхом удосконалення кримінального, кримінального процесуального законодавства та розроблення теоретико-методологічних основ і науково-практичних рекомендацій по протидії сучасній злочинності, пов'язаних передусім із появою нових викликів перед системою кримінальної юстиції та необхідністю вирішення неординарних завдань в умовах воєнного стану та активних бойових дій на території України.

У контексті вищезазначеного вбачається актуальним не тільки приведення національного законодавства у відповідність до міжнародно-правових стандартів регламентації воєнних злочинів, так і діяльності з їх виявлення, документування та розслідування, а й формування ефективних криміналістичних рекомендацій щодо техніко-, тактико- та методико-криміналістичного забезпечення діяльності зі збирання та дослідження доказової бази воєнних злочинів в умовах інформаційної агресії в сучасному світі.

Враховуючи тенденції інтеграції та міждисциплінарного характеру формування системи наукових знань, що потребують досліджень воєнних злочинів, військових кримінальних правопорушень можна констатувати про формування воєнної криміналістики. Сьогодні спостерігаються спроби обґрунтувати концепцію воєнної криміналістики. Пропонується необхідність розроблення «воєнно-польової криміналістики», «воєнно-прикладної криміналістики» (В. В. Тіщенко, В. В. Білоус, Г. М. Григорян та ін.).

Зміст наукової концепції воєнної криміналістики мають входити ідеї та теоретичні положення про об'єкт дослідження, систему знань, зміст її окремих елементів, місце в системі наукового знання, значення для теорії та практики слідчої роботи, завдання подальшого наукового дослідження. *Об'єктом* вивчення воєнної криміналістики мають виступати закономірності збирання, дослідження та використання доказової інформації розслідування воєнних злочинів (військових кримінальних правопорушень), які вчиняються в районах воєнних дій, на територіях проведення бойових дій в умовах воєнного конфлікту.

У сучасних реаліях сьогодення серед головних завдань криміналістики постають власне проблеми розроблення, формування й застосування системи засобів, методів, прийомів і заходів криміналістичного забезпечення протидії скоєнню воєнних злочинів та збирання доказів і забезпечення їх належного використання у судовому розгляді. Мова йде про відповідне криміналістичне забезпечення проблем документування та розслідування воєнних злочинів, що вчиняються військовими РФ. Комплексний характер таких проблем має охоплювати техніко-, тактико-, та методико-криміналістичні напрями забезпечення документування та розслідування воєнних злочинів.

Сучасні реалії війни в Україні вимагають від криміналістики удосконалення, розроблення та впровадження у практику систему криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, скоєних військовослужбовцями в умовах воєнних дій. Актуалізуються наукові дослідження методики розслідування злочинів проти основ національної безпеки України (державна зрада, колабораційна діяльність та ін.); розслідування воєнних злочинів, вчинених військовими РФ в Україні; розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги та незаконним перетинанням державного кордону України та ін.

Подальший розвиток криміналістики та судової експертизи в умовах інформаційного суспільства, цифровізації та воєнних реаліях сьогодення неможливо без широкого використання інноваційних та фундаментальних знань у сфері цифрових технологій, формування та розвитку нового напряму, нової галузі – цифрової криміналістики [1, с. 74-80]. Це зумовлює особливої уваги розроблення іноваційних підходів до розслідування злочинів у кіберпросторі, застосування цифрових технологій та можливостей штучного інтелекту у виявленні, фіксації, розслідуванні воєнних злочинів, злочинів геноциду та інших злочинів, що вчиняються російськими окупаційними військами в Україні.

Вбачається, що процеси інтеграції та диференціації знань (природничих, технічних та юридичних) створили передумови появи інноваційних напрямів таких, як судова антропологія, судова токсикологія, судова генетика (криміналістичний ДНК-аналіз), судова археологія, судова хімія, судова біологія, судова наркологія, судова психіатрія, судова фармація та ін. Мова йде не лише про криміналістику та судову експертизу, але й про формування системи судових наук, які відіграють важливу роль у зборі доказів і протидії злочинності.

Отже, криміналістика, інтегруючи сучасні досягнення науки й техніки, нині спрямовує свій науковий потенціал на створення ефективної системи криміналістичних засобів, прийомів і технологій, застосування яких покликано розв'язати складні практичні завдання, серед яких особливо значення набувають можливості застосування криміналістичних знань у протидії злочинності.

Список використаних джерел:

1. Shepitko V. Innovative Methods and Technologies of Digital Forensics in the Investigation of War Crimes. *Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice*. Vilnius, Brno, 2023. P. 74-80.
2. Shevchuk V. Current Issues of Criminalistics in Context of War and Global Threats. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2022. № 28 (3). P. 11-27.
3. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: ґенеза та сучасний стан. Харків: Право. 2021. 448 с.
4. Когутич І. І. Про актуалізацію філософського аспекту розвитку загальної теорії та методології криміналістики. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. № 64. С. 35-48.
5. Шевчук В. М. Сучасний стан та тенденції розвитку криміналістики: актуальні проблеми сьогодення. *Проблеми законності*. 2019. № 146. С. 234-246.
6. Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 9-20.
7. Шепітько В. Ю. Цільове призначення криміналістичних знань і прагнення до європейських стандартів у протидії злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 5-12.

Рєпіна Ю. С.,
к.екон.н., доцент, науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

НЕКРИТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ОСОБОЮ ЯК ЗАГРОЗА ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Наразі забезпечення інформаційної безпеки – це один із напрямів державної політики у сферах національної безпеки і оборони України, який передбачає чітку узгодженість тріади: національні інтереси – загрози національній безпеці – національна безпека та полягає у стані захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [5]. В України з метою посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина з грудня 2021 року реалізується «Стратегія інформаційної безпеки» (далі – Стратегія) [7].

З моменту відновлення незалежності України у 1991 році держава визнавала важливість інформаційної сфери. Варто окремо згадати ст. 15 Конституції України, за якою жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова, а цензура заборонена. Протягом тривалого часу основними напрямами державної політики національної безпеки України в інформаційній сфері були: вжиття комплексних заходів щодо захисту свого інформаційного простору та входження України в світовий інформаційний простір; виявлення та усунення причин інформаційної дискримінації України; усунення негативних чинників порушення інформаційного простору, інформаційної експансії з боку інших держав; розробка і впровадження необхідних засобів та режимів отримання, зберігання, поширення і використання суспільно значущої інформації, створення розвиненої інфраструктури в інформаційній сфері тощо [4, 6]. У той же час держава основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві в інформаційній сфері вбачала: прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерну злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації [6].

Російська агресія, яка розпочалась у лютому 2014 році викликала усвідомлення, що вплив на населення України, а також власних громадян та світову спільноту за допомогою інформаційних ресурсів є складовою гібридної війни, яку рф розпочала задовго до реальних військових дій в України. Нажаль, занадто пізно ми зрозуміли, що навіть дитячі мультиплікаційні фільми про билинних богатирів Іллю Муромця, Добриню Микитича та Альошу Поповича (перший мультфільм студією анімаційного кіно «Млин» і кінокомпанією «СТВ» було створено у 2004 році, а навіть у січні 2022 року, напередодні повномасштабного вторгнення рф на територію України, під час новорічних свят загальноукраїнський телевізійний канал транслював багаточасовий цикл-серіал «Три богатирі») є викривленням історії з метою «привласнення» Київської Русі, її духовної та культурної спадщини та заперечення існування українців з їх мовою та традиціями. А це був лише один підступний засіб підлих заходів у добре спланованому і жахливому за масштабами та цинізмом плані влади рф з дискредитації державності України не тільки перед всім світом, але і перед українцями. Як було зазначено в «Доктрині інформаційної безпеки України», «застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства. Саме проти України Російська Федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України» [1], яка втратила чинність після введення в дію Стратегії. Саме в Стратегії за 2 місяці до початку повномасштабного вторгнення нарешті, але, на мою думку, з великим запізненням серед глобальних викликів та загроз з'явився *недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій*, проявом якого стало некритичне сприйняття інформації, яке, у свою чергу, створює підґрунтя для можливих маніпуляцій громадською думкою, що сприяє зростанню впливу дезінформації та деструктивної пропаганди, популярності конспірологічних теорій. Стратегічна ціль № 3 реалізації Стратегії полягає в підвищенні рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства: Українське суспільство повинне бути захищене від деструктивного впливу дезінформації та маніпулятивної інформації, а медіасередовище – бути соціально відповідальним і функціонувати стабільно. За таких умов українське суспільство зможе більш ефективно протистояти державі-агресору та залишатися стійким перед широким спектром загроз, зокрема в інформаційній сфері. Досягнення зазначеної цілі здійснюватиметься шляхом, зокрема, підготовки та проведення просвітницької кампанії з медіаграмотності, що включатиме такі компоненти, як розвиток критичного мислення, навички перевірки фактів і визначення маніпуляційних технік, ознайомлення з найпоширенішими порушеннями прав людини із застосуванням інтернет-технологій тощо.

Дійсно, майже з перших днів вторгнення за допомоги українських ЗМІ відбувається інформування суспільства про необхідність і важливість «інформаційної гігієни під час війни» із використанням дуже вдалих закликів: «Споживай інформацію відповідально!», «Мовчання у соціальних мережах збереже життя!», «Не ведись на фейки!», «Довіряй лише перевіреним джерелам» та порадами («надійні», «чинні») щодо користування соціальними мережами. Засоби розповсюдження відповідної інформації: телебачення, а Міністерство культури та інформаційної політики України склало «Правила поводження з інформацією під час війни» [2].

Отже, держава визнає проблему – недостатній рівень критичного мислення у населення і декларує необхідність проведення певних заходів для досягнення результату – захищеного інформаційного простору України; суттєвого підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності населення; дотримання конституційних прав особи на вільне вираження своїх поглядів і переконань, захисту приватного життя; формування української громадянської ідентичності тощо.

Водночас Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 № 2110-IX було внесено зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України), якими КК України доповнено ст. 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». Варто зазначити, що відповідний законопроект було зареєстровано у Верховній Раді України за рік до початку повномасштабного вторгнення 18.02.2021.

За пошуком у Єдиному державному реєстрі судових рішень інформації щодо вироків за ст. 436-2 – 1263 документа, причому перший із них ухвалено 04 квітня 2022 року, тобто через місяць після прийняття Закону № 2110-IX. Аналіз низки із них дає підстави принаймні замислитися про доцільність здійснених кримінальних проваджень. Невже метою законодавця було притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які у спілкуванні зі своїми знайомими особисто, телефоном, у соціальних мережах шляхом використання функції соціальної мережі «вподобати» (навіть забороненої на території України [3], хоча така «заборона» також є ознакою слабкості держави, адже в сучасних умовах розвитку ІКТ такі заборони не є дієвими) формально здійснювали дії, передбачені у диспозиціях трьох частин ст. 436-2 КК України? А чи не були ці обвинувачені самі жертвами інформаційної війни держави-агресора? Так, згодом більшість із них щире каялися у вчиненні інкримінованого ним злочину, активно сприяли розкриттю кримінального правопорушення шляхом надання зізнавальних показів, які підтверджувалися доказами. Також поширеною є практика затвердження судами угоди про визнання винуватості. Нажаль, така судова практика навряд чи сприятиме зміцненню патріотичних настроїв в українському суспільстві. У такий спосіб також видається малоймовірним посилення ефективної протидії гібридній інформаційній війні, що її веде держава-агресор проти України. Адже це нагадує боротьбу радянської влади з інакодумством, що живилася за рахунок доносів, мотивом яких часто були особисті неприязні стосунки. Такі дії влади не відповідають сутності демократичної, соціальної, правової держави. Витрачання часу, людських, фінансових ресурсів (Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 № 2110-IX було внесено зміни до абз. 1 ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), відповідно до яких досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України здійснюють слідчі органи безпеки), залучення експертів для того, щоб довести провину людини, яка її не заперечує – дивна оптимізація витрат державного бюджету в умовах воєнного стану, а поширення атмосфери «стукацтва» позитивним чином не сприятиме зміцненню інформаційної безпеки в Україні. Зміцнення патріотичних настроїв у населення – це складна і багатофакторна проблема, яка залежить від стану та ставлення до освіти в суспільстві, рівня життя та доходів населення, доступності правосуддя, розвинутої системи соціальних гарантій, врахування інтересів суспільства і громадської думки владою, реальних, а не задекларованих реформ правоохоронних органів та подолання корупції тощо. На моє переконання, принаймні у КПК України варто внести зміни з метою удосконалення порядку кримінального провадження на підставі угод відповідно до особливостей конкретного кримінального провадження і принципу розумності.

Список використаних джерел:

1. Доктрина інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25.12.2017. № 47/2017. URL: https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374 (дата звернення: 22.06.2024).

2. Правила поводження з інформацією під час війни. *Міністерство культури та інформаційної політики України.* URL: https://mkip.gov.ua/news/6946.html (дата звернення: 22.06.2024).

3. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Рішення РНБО України від 28.04.2017, введ. в дію Указом Президента України від 15.05.2017. № 133/2017. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850 (дата звернення: 22.06.2024).

4. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997. № 3/97-ВР. URL: https://ips.ligazakon.net/document/f970003?an=1&ed=2000_12_21 (дата звернення: 22.06.2024).

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 22.06.2024).

6. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003. № 964-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text (дата звернення: 22.06.2024).

7. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28.12.2021. № 685/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069 (дата звернення: 22.06.2024).

Петренко С. В.,
науковий співробітник наукової лабораторії № 4
Науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України

СПЕЦІАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНА ЧИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ОПЕРАЦІЯ: НА ШЛЯХУ ДО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Спеціальні інформаційні операції (СІО) не є здобутком сьогодення. Чисельні філософські та історичні приклади використання СІО свідчать про це. Їх зміна та удосконалення корелювалися з розвитком науки і техніки та розвитком способів обробки, фіксації та передачі інформації. Спеціальні інформаційні операції часто використовувалися спецслужбами для виконання функцій інформаційно-психологічного спрямування та виступали допоміжним знаряддям для реалізації політичних, економічних, військових та інших заходів.

Натомість сучасні реалії війни показують, що серед військових та дослідників в сфері військових наук частіше використовується поняття «інформаційно-психологічна операція» (ІПСО). Прикладами таких операцій можуть бути розповсюдження фейкових новин, дезінформація, підміна або викрадення інформації, створення фальшивих облікових записів у соціальних мережах для впливу на громадську думку та багато іншого.

Сьогодні остаточно сформувалися методи інформаційно-психологічної боротьби та визначено чіткий алгоритм для здійснення ІПСО (СІО), який зазвичай складається з чотирьох етапів. На першому етапі створюється інформаційна подія (конкретна або вигадана), яка потім використовується в операції. Наступний етап передбачає «розкручування» інформаційної події, де створюється напруження сенсаційності, емоційності та недостовірності. На третьому етапі відбувається загострення напруження, що полягає у використанні інформаційної події для досягнення цілей. І останній етап забезпечує досягнення поставленої мети та плавне завершення операції [2].

У навчальних посібниках науковці розглядають поняття СІО як заздалегідь організовані та сплановані дії на ворожу, дружню або нейтральну аудиторію. Головною метою СІО виступає: схилення до прийняття управлінських дій або рішень; вчинення дій, що є вигідними для суб'єкта інформаційного впливу; вплив на інформаційно-технічну інфраструктуру, а головне – на свідомість та поведінку людей [3].

Отже, однією із головних схожостей між спеціальними інформаційними операціями та інформаційно-психологічними операціями є те, що вони використовують інформацію як засіб впливу на свідомість людей.

З огляду на відсутність на сьогодні єдиного понятійного апарату для позначення базових термінів інформаційної сфери національної безпеки, у науковій та публіцистичній літературі зустрічаються також суміжні поняття «таємні операції», «операції впливу», «інформаційні акції» та інші.

Водночас, глосарій термінів та дефініцій НАТО (APP – 6, 2021) містить термін «інформаційні операції», який тлумачиться як «функція аналізу, планування, оцінювання та інтегрування інформаційної діяльності для створення бажаного впливу на волю, розуміння та здібності супротивників, потенційних супротивників і аудиторій на підтримку цілей місії» [1]. На думку зарубіжних дослідників, термін психологічна операція (ПО) означає використання засобів пропаганди як специфічної зброї у боротьбі з противником з метою підвищення ефективності бойових дій [4].

У законодавстві України наразі вже використовується поняття «інформаційно-психологічна операція», а саме у законах: № 1702–IX від 03.08.2023 «Про основи національного супротиву», № 163–VIII від 05.10.2017 «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», № 1437–VIII від 07.07.2016 «Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних Сил України».

Таким чином, поняття «спеціальні інформаційні операції» та «інформаційно-психологічні операції» використовуються як синоніми. Обидва терміни вказують на застосування інформаційних методів та засобів з метою досягнення певних політичних, економічних або військових цілей, а також на будь-які дії, спрямовані на зміну думок, переконань або поведінки людей за допомогою інформації. Вони включають в себе не тільки пропагандистські матеріали, а й розповсюдження фейкових новин, провокацій та інших дій, що мають викликати певну реакцію у цільової аудиторії. Одним з головних схожостей між цими поняттями є те, що вони використовують інформацію як засіб впливу на свідомість та думку людей. Водночас, існує певна різниця у наукових підходах українських вчених та іноземних дослідників щодо тлумачення цих понять.

На сьогодні, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні більшого поширення набуло вживання терміну «інформаційно-психологічні операції», про що зокрема свідчить його використання у деяких актах вітчизняного законодавства. З огляду на викладене, пропонуємо закріпити саме цей термін у юридичному дискурсі, як комплекс інформаційних, дипломатичних, економічних, воєнних, психофізичних, соціально-психологічних, спеціальних та інших заходів, які проводяться як в мирний, так і у воєнний час з метою зміни психологічних характеристик людини, групових норм та суспільної свідомості в цілому.

Список використаних джерел:

1. NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French). AAP-06. Edition December, 2021. 276 p.

2. Петрик В. М. Сутність і особливості проведення спеціальних інформаційних операцій та акцій інформаційного впливу. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони.* 2009. № 3. С. 71-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sitsbo_2009_3_15 (дата звернення: 12.06.2024).

3. Петрик В., Присяжнюк М. Інформаційна безпека держави: навч. посібник. Київ, 2016. Т. 1. 264 с.

4. Уманець А. О. Інформаційно-психологічні впливи: поняття, особливості реалізації та способи протидії. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія.* 2022. № 33 (72). С. 106-112.

Марочкін О. І.,
к.ю.н., доцент, старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ОСОБЛИВИХ МЕТОДІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Для забезпечення допустимості електронних доказів у кримінальному провадженні визначальне значення має законність їх отримання. Разом із цим, під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема, пов'язаних із колабораціонізмом, глорифікацією збройної агресії рф в Україні та іншим проявам інформаційної агресії, використання особливих (негласних) методів відіграє важливу роль з огляду на специфіку встановлення фактичних обставин у таких кримінальних провадженнях. При цьому особливі методи розслідування передбачають специфічний порядок їх проведення та фіксування, який включає формування електронних носіїв інформації. Природньо, що оскільки негласні методи розслідування передбачають суттєве обмеження прав людини під час їх проведення, мають існувати належні гарантії забезпечення таких прав. Однією з таких є право на ефективний засіб правового захисту у зв'язку із використанням особливих методів розслідування під час збирання електронних доказів у кримінальному провадженні. У зв'язку із зазначеним, важливим видається дослідження міжнародних стандартів використання особливих методів розслідування.

Відповідно до ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. Вочевидь, оскільки використання особливих (негласних) методів розслідування передбачає суттєве обмеження основоположних прав людини, мають бути адекватні механізми правового захисту.

Так, у справі Klass and Others v. Germany Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) визнав сумісним зі ст. 8 Конвенції негласне спостереження за особами з боку держави без попереднього повідомлення їх про це (а іноді навіть без наступного повідомлення). У цій справі заявники скаржилися на те, що їм не повідомляли про те, що їх телефонні розмови прослуховуються, у зв'язку із чим вони не мали належних можливостей, гарантованих ст. 13 Конвенції. У зв'язку із зазначеним Суд зауважив, що ефективний засіб правового захисту у відповідності зі ст. 13 Конвенції має означати такий засіб правового захисту, який є настільки ефективним, наскільки це можливо, із урахуванням обмеженої сфери захисту прав, що притаманне будь-якому негласному спостереженню [1].

Ключовою позицією ЄСПЛ із цього питання є те, що якщо йдеться про негласне спостереження, об'єктивний наглядовий механізм може бути достатнім, поки заходи залишаються секретними. Тільки коли заходи розкриваються, засоби правового захисту повинні стати доступні особі [2].

Таким чином, дослідження зазначених міжнародних стандартів використання особливих методів розслідування дозволяє пересвідчитися у тому, що право на ефективний засіб правового захисту у зв'язку із використанням особливих методів розслідування під час збирання електронних доказів у кримінальному провадженні є важливою гарантією забезпечення прав людини під час проведення таких заходів.

Список використаних джерел:

1. Case of Klass and Others v. Germany, European Court of Human Rights (Application no. 5029/71): Judgment of ECHR of 06 September 1978. *HUDOC/ European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20

KLASS%20AND%20OTHERS%20v.%20GERMANY\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57510%22]} (date of access: 14.06.2024).

2. Case of Rotaru v. Romania, European Court of Human Rights (Application no. 28341/95): Judgment of ECHR of 04 May 2000. *HUDOC/European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-58586%22]} (date of access: 10.06.2024).

Барабаш А. А.,
молодший науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЦІННОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

Законодавче урегулювання деяких аспектів інформаційних правовідносин шляхом прийняття відповідних змін до нормативно-правових актів активізувалось у зв’язку із повномасштабним вторгненням росії в Україну. Істотної трасформації у цьому аспекті зазнало і кримінальне процесуальне законодавство. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» було спрощенно отримання електронних доказів, таких як: інформація з особистих пристроїв, публічних відеокамер та інформація про використання комунікаційних послуг тощо.

Цим актом до Кримінального процесуального закону введено термін «комп’ютерні дані», у розмінні визначеному у Будапештській конвенції про кіберзлочинність, яка була ратифікована Верховною Радою ще у 2005 році, однак до 2022 року вітчизняні законодавчі акти не зазнали відповідних змін. Відповідно до вказаної конвенції комп’ютерні дані – це будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп’ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб забезпечити виконання певної функції комп’ютерною системою. Таким чином, міжнародно-правові норми тривалий час суперечили вітчизняним, що розглядали комп’ютерні дані як більш широке поняття, яке включає в себе як інформацію, так і комп’ютерні програми.

Наразі нормами кримінального процесуального закону «комп’ютерні дані»розглядаються як документи та можуть бути визначені речовими доказами. Інформація про копії таких даних має бути чітко зафіксована у протоколі розслідування, а носії із даними – додані до протоколу.

Разом із тим у кримінальних процесуальних відносинах використання цифрових джерел доказової інформації, зокрема інститут електронних доказів і досі залишається не деталізованим і недостатньо врегульованим, що безумовно перешкоджає ефективній реалізації завдань кримінального провадження.

Як слушно відмічає Н. А. Савінова: «…сучасне кримінально-правове забезпечення розвитку в Україні інформаційного суспільства має приймати на себе одну з найважливіших функцій держави в інформаційному середовищі – забезпечення засобами кримінально-процесуального права суспільних відносин, які відбуваються з використанням інформаційно-цифрових технологій» [3, с. 6].

Необхідність не лише доктринального, а й нормативного вирішення питання щодо належного фіксування цифрової інформації сьогодні є вкрай актуальною в умовах об’єктивної потреби розслідування воєнних злочинів та оперування значним масивом інформації з відкритих джерел (як-то контент у соцмережах, відео-, фотоконтент, супутникові знімки, карти та інша онлайн інформація) як докази у відповідних провадженнях [1, с. 301].

Варто відмітити, що цифрова інформація є основним джерелом доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях, у зв’язку із відсутністю доступу органів досудового розслідування до таких територій. Значний обсяг інформації, що має значення для кримінального провадження отримується з відкритих джерел – інтернет-ресурсів. Як свідчить практика, у більшості таких кримінальних провадженнях основними слідчими діями є: 1) огляд інтернет-ресурсів та 2) допит свідків, що відбувається значно пізніше вчинених злочинів, у зв’язку із чим існує небезпека втрати важливої доказової інформації, у зв’язку із чим електронні докази мають значну перевагу у порівнянні з традиційними доказами. Як правило, інформація, отримана з Інтернет джерел, оформлюється органами досудового розслідування, відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України: «З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп’ютерних даних».

Положеннями щодо огляду законодавець вирішив проблему, яка існувала стосовно огляду інтернет-сторінок, профілів у соцмережах, ютуб-каналах, тік току тощо. Огляд комп’ютерних даних визнано різновидом огляду, який проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрану, тощо або у паперовій формі).

Варто зазначити, що культура розуміння та сприйняття електронних доказів потребує переосмислення. Розширення у вітчизняній науці підходу до сприйняття будь-яких даних, що зберігаються або передаються в електронній формі як електронних доказів, прибічником якого є видатний експерт Стівен Мейсон.

На сьогодні в Україні широкий підхід щодо використання цифрових даних, які є у відкритому доступі, як доказів застосовується при зборі доказів скоєних воєнних злочинів, керівні принципи поводження з якими визначенні у Протоколі Берклі.

Як справедливо зазначає М. Є. Шумило: «...у доказуванні в кримінальній справі реально важливою є не стільки джерельна основа, скільки те, які саме висновки будуть зроблені суб’єктом доказування із отриманого доказового матеріалу» [6, с. 14].

На необхідності наукового переосмислення концепції джерел доказів наголошує Л. М. Лобойко: вирішальну роль у провадженні відіграє доказова сила інформації, а не її носій [2, с. 3-5].

О. В. Сіренко підтримує ідею визнання на нормативному рівні електронними доказами даних про обставини, що мають значення для кримінального провадження й існують у нематеріальному вигляді в межах технічного носія чи каналу зв’язку та сприйняття і дослідження яких можливе за допомогою технічних засобів і програмного забезпечення [5, с. 211].

Важливим для розуміння вітчизняними дізнавачами і слідчими є те, що сьогодні, в умовах війни, коли безпосередній доступ до місця вчинення злочину нерідко буває неможливим, або потрапляння на нього несе характер невиправданого ризику, електронні докази набувають особливої цінності. За цих умов вади вітчизняного законодавства щодо визначення самих доказів, або способів доступу до них та їхньої фіксації не мають ставати перепонами. Збирання доказової бази щодо злочинів окупанта або злочинів, вчинених на окупованих територіях цивільним населенням України необхідне, і здійснюватися такі дії можуть саме через використання електронних доказів [4, с. 127].

Утім позиція Верховного суду ґрунтується на формальному підході до розуміння електронних доказів як документів, а матеріальних носів, на яких вони розміщені як речових доказів. Отже трансформація розуміння інформації як джерела доказів потребує тривалого часу та відповідних змін до КПК України у частині розмежування поняття електронних та традиційних доказів, способів їх збирання та цінності таких доказів.

Список використаних джерел:

1. Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 301-305.

2. Лобойко Л. М. Реформування кримінального процесуального законодавства у частині регламентації окремих питань доказування. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 2 (4). С. 3-5.

3. Савінова Н. А. Кримінально-правова політика та убезпечення інформаційного суспільства в Україні. Харків: Право, 2013. 292 с.

4. Савінова Н. А. Формування культури електронних доказів в умовах війни. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення:* збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 22 серпня 2023 р. Том 2. Київ: ІСТЕ СБУ, 2023. С. 125-128.

5. Сіренко О. В. Електронні докази у кримінальному провадженні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності.* 2019. Вип. 14. С. 208-214.

6. Шумило М. Є. Гносеологічна і процесуальна природа доказів у Кримінальному процесуальному кодексі України. *Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України*: збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції, м. Київ, 26 квітня 2013 року/ Національна академія прокуратури України. Київ: Алерта, 2013. С. 13-27.

Дунаєва Т. Є.,
к.ю.н., науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЩОДО ПОРЯДКУ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ[1]

Використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у нашому повсякденному житті, зростаючий обсяг цифрових даних призвів до розробки нормативно-правових актів щодо порядку впровадження та використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій для діяльності органів кримінальної юстиції України під час збройної агресії рф. Серед численних законодавчих актів такі як: Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII, де пропонується внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України [9]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» від 27 квітня 2021 р. № 1416-IX [10]. Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» від 01 червня 2021 р. № 1498-IX [12] було доповнено статтею 106-1 «Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування», де надано визначення: «Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування – це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні». Також було доповнено статтю 221 частиною третьою такого змісту: «Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій чи примірників таких матеріалів».

---

[1] Підготовлено на виконання фундаментальної теми «Теоретико-правові проблеми цифровізації кримінального провадження в Україні», що досліджується в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0121U114401).

Було внесено зміни у Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 р. № 2137-IX [11]. Перш за все, п. 4 ч. 1 ст. 118 було доповнено словами «виготовленням дублікатів і копій документів». Далі, в абз. 2 ч. 1 ст. 159 слова «електронних інформаційних систем або їх частин» замінено словами «електронних інформаційних систем, комп’ютерних систем або їх частин», а слова «електронних інформаційних системах або їх частинах» – словами «електронних інформаційних системах, комп’ютерних системах або їх частинах». Нарешті, Главу 20 було доповнено ст. 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису».

Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV визначає порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства [13]. Упродовж 2022-2024 років Вища рада правосуддя приймала рішення «Про затвердження Змін до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» 8 разів, якими вносила зміни у Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень [8]. Метою Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів є забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд [2]. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки [14] «визначає основні засади та напрями подальшого сталого функціонування та розвитку системи правосуддя з урахуванням кращих міжнародних стандартів та практик. Удосконалення системи правосуддя сприятиме утвердженню правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого їх відновлення у розумні строки. Стратегія визначає пріоритети удосконалення положень законодавства у сфері судоустрою, статусу суддів, судочинства та інших інститутів правосуддя, а також впровадження невідкладних заходів для забезпечення позитивних зрушень у функціонуванні відповідних правових інститутів. Незалежне та неупереджене правосуддя є запорукою сталого розвитку суспільства і держави, гарантією додержання прав і свобод людини та громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави, зростання добробуту та якості життя, створення привабливого інвестиційного клімату, своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права».

Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки [1] був схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. Реалізація Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки (ЄСІТС) сприятиме покращенню організаційного забезпечення та підвищенню рівня інформатизації діяльності судів, органів та установ системи правосуддя, сформує передумови для функціонування і подальшого розвитку ЄСІТС, сприятиме відкритості і покращенню взаємодії судів та органів судової влади з іншими державними інституціями, забезпеченню доступності правосуддя для фізичних та юридичних осіб, а також оптимізації витрат бюджетних коштів [3]. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [7] визначає порядок функціонування в судах та органах системи правосуддя окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зокрема підсистем «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистеми відеоконференцзв'язку; порядок вчинення процесуальних дій в електронній формі з використанням таких підсистем; особливості використання в судах та органах системи правосуддя іншого програмного забезпечення в перехідний період до початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи у складі всіх підсистем (модулів). Слід зазначити, що було прийняте у 2023 р. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення [5] та внесені відповідні зміни у Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс» [6], Положення про автоматизовану систему документообігу суду [4].

Отже, нормативне закріплення порядку впровадження та використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій для діяльності органів кримінальної юстиції України під час збройної агресії рф є своєчасним, доцільним та вкрай важливим, а регламентація застосування таких технологій повинна здійснюватися з дотриманням прав людини, захисту персональної інформації тощо.

Список використаних джерел:

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023. № 273/2023. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text (дата звернення: 20.06.2024).

2. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006. № 361/2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text (дата звернення: 20.06.2024).

3. Концепція Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки (ЄСІТС): наказ Державної судової адміністрації України від 14.06.2022. № 178. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/ new_folder_for_uploads/dsa/annex_1_178.pdf (дата звернення: 20.06.2024).

4. Положення про автоматизовану систему документообігу суду: рішення Ради суддів України від 26.11.2010. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10#n11 (дата звернення: 20.06.2024).

5. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Генерального прокурора від 17.08.2023. № 231. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text (дата звернення: 20.06.2024).

6. Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»: Наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15.12.2021. № 175/390/57/72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text (дата звернення: 20.06.2024).

7. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021. № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text. (дата звернення: 20.06.2024).

8. Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: рішення Вищої ради правосуддя від 19.04.2018. № 1200/0/15-18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text (дата звернення: 20.06.2024).

9. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017. № 2147-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n96 (дата звернення: 20.06.2024).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27.04.2021. № 1416-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20#Text (дата звернення: 20.06.2024).

11. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022. № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text (дата звернення: 20.06.2024).

12. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування: Закон України від 01.06.2021. № 1498-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#Text (дата звернення: 20.06.2024).

13. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005. № 3262-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text (дата звернення: 20.06.2024).

14. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021. № 231/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10 (дата звернення: 20.06.2024).

ЗДОБУТКИ ВЧЕНИХ ЗА ПІДТРИМКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ФОНДУ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНИ

Батиргареєва В. С.,
д.ю.н., проф., директор Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
головний науковий співробітник Державної наукової
установи «Інститут інформації, безпеки і права»
НАПрН України

ЧИ ОДНАКОВИЙ ЗАКОН ДЛЯ ВСІХ: ЩО ПОКАЗУЄ ПРАКТИКА ЗАПОБІГАННЯ ГЛОРИФІКАЦІЇ ВОРОГА?[1]

Знаковою подією в історії протидії інфоагресії як такої та засилля наративів руського миру, пов'язаних із мотивами просування ідеї росіянства[2], зокрема, стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03 березня 2022 р. № 2110-IX, яким Кримінальний кодекс України (далі – КК України, КК) було доповнено новою статтею 436^2 («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників») [7]. З огляду на генералізацію процесів гібридного протиборства та ролі і місця інфоагресії у цих процесах, що посилилися в рази з початком відвертої збройної агресії рф проти України, в Пояснювальній записці до зазначеного Закону справедливо наголошено на зумовленості внесення відповідних змін до кримінального законодавства необхідністю ефективної протидії ворожим інформаційним впливам засобами кримінально-правової політики [6], формами прояву яких (тобто інформаційних впливів) є: 1) виготовлення та поширення в Україні інформаційних матеріалів, спрямованих на пряме чи опосередковане виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії рф проти України як «внутрішнього конфлікту», «громадянського конфлікту», «громадянської війни», заперечення тимчасової окупації частини території України; 2) глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію рф проти України, розпочату в 2014 році, представників як збройних формувань рф, так й іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих рф, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, у тому числі, шляхом їх визначення як «повстанці», «ополченці», «ввічливі військові люди» [6].

---

[1] *Примітка.* Матеріал підготовлено на виконання проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що реалізується завдяки грантовій підтримці Національного фонду досліджень України.

[2] *Примітка.* Росіянство – спосіб життєдіяльності, що пропагує «единонеделимість» Росії, її імперсько-терористичний характер, рашизм й інші збочення. При чому росіянство і є тим усім – або одразу, або по окремішності. Див.: [1].

Отже, здавалося б, у нас з’явився потужний (хоча й із запізненням) інструмент для принаймні обмеження подальшої небезпечної наративізації населення України. Проте очікування і реальність – речі в цьому разі виявилися несумісними. На з’ясування цієї проблеми та опрацювання шляхів її вирішення й спрямовується дослідження під назвою «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні», що проводиться за підтримки Національного фонду досліджень України.

Звернувшись до практики застосування ст. 436^2 КК, слід відмітити, що при стабільній реєстрації правоохоронними органами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436^2 КК України, все одно застосовується підхід, який нами позначений як ефект дірявого неводу. Справа в тому, що до орбіти кримінально-правової реакції потрапляє лише невелика частина глорифікаторів, що перебувають у «комфортній» для здійснення правосуддя зоні доступності. Йдеться про тих осіб, що знаходяться на територіях, не окупованих ворогом. Якщо ж такі особи, до речі, громадяни України, проводять активну глорифікаційну діяльність, перебуваючи на тимчасово окупованих територіях або за кордоном, то на них не поширюється спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень *(in absentia)*, що передбачається ст. 297^1 КПК України стосовно таких близьких за змістом складів кримінально караних правопорушень, як ті, що передбачені ч. 1 ст. 111^1 (Колабораційна діяльність), статтями 436 (Пропаганда війни), 436^1 (Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів) КК України. Відповідно щодо зазначених глорифікаторів не може здійснюватися й судовий розгляд за процедурою *«in abstentia»*. Тому принцип судової перспективи в цьому разі переважає над необхідністю кримінально-правової рефлексії на всі випадки глорифікації агресора винним, де б останній не знаходився. У такому випадку до тих пір, поки особа не з'явиться до України, вона перебуває нібито поза межами кримінально-правової рефлексії та не відчуває будь-яких обмежень своїх прав та інтересів, що тягне за собою засудження (принаймні особа не може бути засуджена, а тому навіть не розпочинається й кримінальне переслідування). Отже, на практиці виникає ситуація, що пов'язана із порушенням принципу рівності перед законом, що й дозволяє стверджувати про те, що закон не однаковий для всіх.

Ще одну проблему недостатньої потужності нещодавно запровадженої статті 436^2 КК можна вважати за своєю природою комплексною. Йдеться, з одного боку, про територіальний принцип закону України про кримінальну відповідальність, а з другого, про спосіб, в який розглядуване правопорушення може вчинятися.

Почнемо з того, що суб'єкт правопорушення за ст. 436^2 КК є загальним (за виключенням того випадку, коли правопорушення вчиняється з використанням службового становища або повторно, тобто після попереднього засудження, про що зазначено у ч. 3 ст. 436^2 КК). Таким чином, суб'єктом, що є загальним, може бути як український громадянин, так й іноземний громадянин або особа без громадянства, що досягла 16 років. Уявимо ситуацію, коли діяння, передбачені аналізованою статтею, вчиняє іноземний громадянин або апатрид, що перебуває за межами України. Виникає запитання: чи є ці особи «доступними» для українського правосуддя? Тут маємо звернутися до положень ст. 8 КК України (Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, вчинених іноземцями або особами без громадянства за межами України), в ч. 1 якої говориться, що іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України. У цьому разі діяння, передбачені частинами 1 і 2 ст. 436^2 КК, не є тяжким, а тим більше особливо тяжким злочином. Тому той самий громадянин країни-окупанта за висловлювання, якими прославляється збройна агресія рф проти України, її учасники, розміщені в будь-якій соціальній мережі (не в ЗМІ, по-новому – в медіа (!)), не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Так само не можна притягнути до кримінальної відповідальності затятих іноземців-глорифікаторів, що активно просувають небезпечний контент на мітингах, зібраннях тощо, перебуваючи за межами нашої держави.

Водночас на ворожій території, поряд із пересічними глорифікаторами, чимало так званих лідерів суспільної думки, котрі періодично вдаються до звеличення російських загарбників у своїх пабліках. Тут для нас єдиною можливістю кваліфікувати їх дії як правопорушення за ст. 436^2 КК є ті випадки, коли вони «виходять» за межі засобів масової *комунікації*[1], котрими є, припустимо, соціальні мережі, вдаючись до ретрансляції своїх небезпечних думок за допомогою засобів масової *інформації.* До речі, у законі про кримінальну відповідальність термін «ЗМІ» є застарілим, адже 13 грудня 2022 року прийнятий новий Закон України «Про медіа» [8], «основною фундаментальною зміною в якому є відхід від поняття «засіб масової інформації», що вважається пережитком радянської доби, і перехід до використання поняття «медіа»» [4]. Сьогодні медіа (засіб масової інформації) розуміють як засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою [8].

До того ж, оскільки діяння, передбачене ч. 3 ст. 436^2 КК, належить до розряду тяжких злочинів, то її положення цілком поширюються на іноземних громадян та апатридів. Підтвердженням цьому є притягнення до кримінальної відповідальності відомої російської пропагандистки М. Симоньян, яка регулярно поширює кремлівські наративи у вигляді «авторських» дописів на власному Телеграм-каналі та висловлює відповідні позиції в ефірах російських телеканалів, зокрема, в телевізійній передачі ще одного ворожого пропагандиста В. Соловйова. За даними слідства, Симоньян була однією з перших, хто підтримував й виправдовував повномасштабне вторгнення рф та воєнні злочини російських окупантів [9]. Але знов ж таки потрапляємо до ситуації замкненого кола – сьогодні розслідування та розгляд кримінального провадження за процедурою

---

[1] *Примітка.* Засоби масової комунікації – це канали та засоби передачі інформаційних повідомлень на великі території та маси, котрі, на відміну від засобів масової інформації, є не джерелом її поширення, а саме способом поширення її від комунікатора до реципієнта (у масовій комунікації реципієнт означає велику суспільну групу). Див.: [5].

«in abstentia» не є можливим. А це означає, що завершення відповідної справи винесенням обвинувального вироку не відбуватиметься. У цьому вбачається хаотичне таргетування кримінального закону по, образно кажучи, законних для України мішенях.

І ще один ракурс «неоднаковості» закону. Інколи ми маємо справу із замаскованою (завуальованою) глорифікацією. Йдеться про ті випадки, коли особа, припустимо, звеличує минулу радянську добу (без апелювання до комуністичної риторики і символіки), оспівує подвиги воїнів радянської армії та ін. Отже, бачимо, що артикуляція одна, а глибинний зміст цієї артикуляції – зовсім інший. Проте такі особи «не вразливі» з точки зору кримінального закону, хоча цілком є зрозумілим, що подібна (нерідко публічна) ретрансляція думок, що подається під виглядом реалізації права на свободу думки і слова, є підґрунтям для сприйняття оточуючими наративів «руського миру» та єднальною ланкою для таких самих осіб, як й та людина, що відверто демонструє свою прихильність до певного способу життя. Особливо небезпечною замаскована глорифікація виявляється для неповнолітніх, в яких ще відсутнє критичне мислення та глибоке знання історії свого народу.

Варто задатися й запитанням щодо того, чи є однаковою практика призначення кримінальних покарань? Наведемо кілька цифр і прикладів.

Найчастіше суд призначає винним у глорифікації особам покарання у виді позбавлення волі (93,9 %). Проте реальне відбування цього покарання є радше виключення, аніж закономірність у відповідній реакції держави на подібне діяння. Призначаючи покарання у виді позбавлення волі, суд найчастіше застосовував звільнення від реального відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України. Таке звільнення має місце стосовно 88,83 % всіх осіб. Відповідно покарання відбувається засудженим реально лише приблизно у кожному десятому випадку (11,17 %). До арешту та штрафу засуджено по 1,9 % осіб відповідно. Обмеження волі має місце стосовно 1,5 % осіб, засуджених за ст. 436^2 КК України; виправні роботи – стосовно 0,7 %.

Таким чином, як правило, укладається угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним/обвинуваченим. Шлях до цього лежить через повне визнання своєї вини, каяття та інші дії, якими останній демонструє свій жаль із приводу вчиненого. Така практика, не секрет, змушує людину мімікрувати, приховувати свої дійсні думки, при цьому не проходячи стадію глибокого розуміння вчиненого і катарсису.

Але бувають й такі випадки, коли особа намагається активно відстояти свою позицію, посилаючись на положення Конституції про свободу слова і думки на певні обставини, що приводять людину до «інакшості». У таких випадках каральний меч правосуддя дії без жалю. Тут наведемо уривок з обвинувального вироку суду, в якому нами збережено оригінальну стилістику, орфографію й пунктуацію. Ось цей текст: «*…на переконання суду, обвинуваченою під час розгляду кримінальної справи жодним чином не наведено інших на противагу проросійським Інтернет-сторінок чи соціальних мереж, або будь-яких інших патріотичних українських, чи навіть у цьому плані яких-небудь матеріалів про своє ставлення до української державності, а лише обвинуваченою постійно наводились загальні вислови про свій побут, про котів, чиєсь волонтерство; на думку суду обвинувачена так і не усвідомила, що проставляючи значок «класс» вона як мінімум поширювала незаконний матеріал у себе на власній Інтернет сторінці та, як щонайменше це могли бачити і читати тих самих одинадцять її «підписчиків», або тридцять двоє «друзів», або бачити відвідувачі тих двадцяти однієї групи, в котрих брала участь безпосередньо і сама звинувачена, які всі також мають вже своїх підписників та друзів, а далі що це негативні дії та кримінально-карані та, які потягнули за собою наслідки обвинуваченою цілком банально ігнорується як і те, що сьогодні фактично діється в Україні*» [3]. Фінал цього судового розгляду – покарання у виді п'яти років позбавлення волі для літньої жінки.

А ось протилежний випадок. «У судовому засіданні ОСОБА_3 визнала себе винною в повному обсязі та підтвердила обставини кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 436^2 КК, які описані в обвинувальному акті. Пояснила, що скоїла дурницю, адже насправді ОСОБА_3 проти збройної агресії російської федерації проти України та засуджує її. У вчиненому щиро кається, просить вибачення та вказує, що в подальшому так вчиняти не буде» [2]. При цьому винна особа володіла 13 банківськими картками, мала документи щодо обслуговування у банках рф, соціальну картку жителя Московської області, повідомлення про призначення пенсії за вислугу років із фсб (!) росії та пенсійне посвідчення як колишнього співробітника цієї організації. Фінал цього судового розгляду – звільнення від відбування покарання з випробуванням терміном на три роки.

Таким чином, ані законодавча, образно кажучи, формула діяння, ані практика застосування цієї формули сьогодні не свідчать про однаковість закону для всіх, котрий поширювався б на всі випадки глорифікації ворога з метою подальшого недопущення подібних діянь.

Список використаних джерел:

1. Seukrain. Демосковізація, серія статей. *Друкарня*. URL: https://drukarnia.com.ua/articles/demoskovizaciya-seriya-statei-2-qwj0U (дата звернення: 10.06.2024).

2. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 23 березня 2023 р. (кримінальна справа № 522/15862/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109766246 (дата звернення: 10.06.2024).

3. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 02 березня 2023 р. (кримінальна справа № 452/3283/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109295763 (дата звернення: 10.06.2024).

4. Закон України «Про медіа». *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 10.06.2024).

5. Засоби та типи масової комунікації. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення: 10.06.2024).

6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71150 (дата звернення: 10.06.2024).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022. № 2110-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. 29 квіт. № 33. Ст. 1719.

8. Про медіа: Закон України від 13.12.2022. № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 47-50. Ст. 120.

9. Пустіва В. Симоньян отримала від СБУ підозру за чотирма статтями. *Кореспондент.net*. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/4675475-symonian-otrymala-vid-sbu-pidozru-za-chotyrma-stattiamy (дата звернення: 10.06.2024).

Євтєєва Д. П.,
к.ю.н., старший дослідник, заступник директора
з наукової роботи Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ЩОДО ОБСЯГУ НОРМИ ЗА Ч. 1 СТ. 436^2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (ДО АСПЕКТУ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ПРИВАТНОСТІ ДІЯННЯ)[1]

Уже понад два роки (з березня 2022 р.) в Україні існує кримінальна відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників, а також за виготовлення, поширення відповідних матеріалів (ст. 436^2 Кримінального кодексу (далі – КК) України).

Зокрема у ч. 1 ст. 436^2 КК визнано караними такі дії:

– виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;

---

[1] *Примітка*. Матеріал підготовлено на виконання проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що реалізується завдяки грантовій підтримці Національного фонду досліджень України.

– виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України;

– глорифікацію осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, та низки інших осіб, які сприяли їй (повний їх перелік зазначений у диспозиції цієї норми).

В указаній нормі не конкретизується площина вираження зазначених у ній проявів, у зв'язку з чим можливо дійти висновку про те, що нею охоплюються діяння, вчинені як публічно (приміром, публічні виступи на мітингах, демонстраціях, зборах, у медіа (кваліфікуюча ознака за ч. 3), трансляції в соцмережах та ін.), так і в приватній сфері (наприклад, у приватних розмовах або листуванні).

Порівняння обсягу кримінально-правової заборони у ч. 1 ст. 436^2 КК України з обсягами інших кримінально-правових норм, що є близькими за ступенем та характером суспільної небезпечності, зокрема, що так само обмежують свободу слова та вираження поглядів (ч. 1 ст. 111^1, ст. 436^1 КК України), дозволяє зробити висновок про те, що в першій нормі такий обсяг є значно ширшим, оскільки в останніх передбачено відповідальність лише за дії, вчинені публічно:

– у ч. 1 ст. 111^1 КК України – за ***публічне*** заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України[1];

– у ст. 436^1 КК України – за виготовлення, поширення, а також ***публічне*** використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, ***публічне*** виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України.

---

[1] *Примітка*. Слід відмітити, що між нормами статей 436^2 та ст. 111^1 КК України існує колізія. Детальніше ця проблема висвітлена в публікації: [4].

Окрім того, привертає увагу й та обставина, що санкція за ч. 1 ст. 436^2 КК України передбачає виправні роботи на строк до двох років або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк. Таким чином, навіть прояви у приватній сфері можуть каратися позбавленням волі.

Разом із тим, як на наш погляд, саме такі прояви не характеризуються тим ступенем суспільної небезпечності, що має бути притаманним діянням, які належать до кримінальних правопорушень. Так, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, що здійснюються у приватних розмовах та переписках, не адресуються невизначеному колу осіб, не поширюються в мережі Інтернет або через медіа, навпаки, такі дії відбуваються у вузькому колі людей, що мінімізує ризики передачі та сприйняття таких ідей значною кількістю інших громадян.

Водночас варто відзначити, що, як засвідчує аналіз вироків за ст. 436^2 КК України, випадки засудження громадян за вчинення передбачених нею діянь у приватній сфері є достатньо поширеними на практиці та становлять близько 12 % від загальної кількості вироків за цією статтею. Наприклад, ОСОБУ_3 було засуджено за те, що він у спілкуванні зі своїм знайомим ОСОБА_6 через месенджер «Viber» та у особистих спілкуваннях виправдовував, визнавав правомірною збройну агресію Російської Федерації проти України, про що писав останньому [1]. У другому випадку ОСОБА_7 була засуджена за те, що під час приватної телефонної розмови з ОСОБА_9 заперечувала збройну агресію Російської Федерації проти України [3]. У третьому випадку громадянин Республіки Білорусь ОСОБА_4 був засуджений за те, що, перебуваючи в смт Зарічне Вараського району Рівненської області, у невстановлений досудовим розслідуванням час, але після 15 березня 2022 року, у розмові із невстановленою досудовим розслідуванням особою, у категоричній формі заперечував причетність військовослужбовців Російської Федерації до обстрілів Харкова, Києва, Маріуполя та інших українських міст, виправдовував знищення військами Російської Федерації телевишки у Рівному та об'єктів цивільної інфраструктури, тим самим заперечував та виправдовував збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році [2].

Таким чином, у частині вчинення передбачених у ч. 1 розглядуваної статті дій можливо констатувати надмірність кримінально-правової заборони, що наочно вбачається й із наведених прикладів. Такий стан речей, з одного боку, обумовлює невиправдане обмеження прав громадян, а з другого, – необґрунтоване витрачання ресурсу держави на здійснення кримінального переслідування та правосуддя щодо осіб, які вчинили занадто дрібні за значенням правопорушення.

У зв'язку з цим пропозицією до вирішення цієї проблеми *de lege ferenda* могло б бути внесення змін до ч. 1 ст. 436^2 КК, що виражалися б у звуженні норми до вчинення передбачених в ній дій лише в публічній сфері.

Список використаних джерел:

1. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 08.04.2022 у справі № 755/2759/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103891795 (дата звернення: 10.06.2024).

2. Вирок Зарічненського районного суду Рівненської області від 06.07.2022 у справі № 561/335/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104637833 (дата звернення: 10.06.2024).

3. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 05.05.2022 у справі № 404/1939/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104184551 (дата звернення: 10.06.2024).

4. Євтєєва Д. П. Щодо вирішення колізії між ст. 436^2 та ст. 111^1 КК України. *Кримінальне право України періоду глобальних викликів: від воєнного стану до повоєнного відродження*: матеріали дискусійної кримінально-правової панелі VII Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 29 верес. 2023 р. Харків: Право, 2023. С. 13-17.

Нетеса Н. В.,
к.ю.н., старший дослідник, вчений секретар
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України

ГЛОРИФІКАЦІЯ АГРЕСОРА В КОНТЕКСТІ ДЕЯКИХ ФОРМ КРИМІНАЛЬНО КАРАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДІЯНЬ: ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ[1]

Заради реалізації геополітичних планів країни-агресори нерідко вдаються до використання різноманітних гібридних технологій, в яких далеко не остання роль належить інформаційним впливам, адже будь-яка агресія стосовно суверенної держави передбачає, серед іншого, не лише її виправдовування в очах власного населення заради підтримки агресивного політичного курсу, а також в очах світової та міжнародної спільноти, а й підкорення свідомості населення країни, яка зазнала такої агресії. І це цілком зрозуміло, адже без підтримки з боку місцевого населення реалізація державою-агресором своїх загарбницьких планів була б значно ускладненою. Саме тому схвальне ставлення до подій військового вторгнення рф в Україну та їх інтерпретація як «благо» для українського народу є серйозною проблемою для країни, яка перебуває у стані воєнного часу.

Восхваляння агресора, незважаючи на те, що відкрита агресія проти України почалася ще у 2014 році, на жаль, тривалий час не отримувало належної оцінки з боку українського законодавця як явище, яке вимагає задіяння широкого арсеналу заходів протидії йому, в тому числі кримінально-правових. Вперше дії, пов’язані із виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацією її учасників, були криміналізовані лише після повномасштабного вторгнення рф в Україну у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 № 2110-IX [3], який набрав чинності 16 березня 2022 р. Відтоді постало чимало непростих для наук кримінально-правового циклу питань, пов'язаних із появою нових термінів та потребою надання їх тлумачення, а також виникли правозастосовні проблеми, зумовлені необхідністю забезпечення правильної кваліфікації вчинюваних діянь та розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень.

---

[1] *Примітка*. Матеріал підготовлено на виконання проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що реалізується завдяки грантовій підтримці Національного фонду досліджень України.

Слід зазначити, що явище глорифікації агресора є складним соціальним феноменом, який має своє підґрунтя та специфічні соціальні зв'язки та прояви. У цьому сенсі варто наголосити, що здебільшого глорифікація агресора у всіх її формах є наслідком ворожої пропаганди, яка роками здійснювалася щодо населення України і чому сприяла ціла низка чинників, зокрема, відсутність мовних бар'єрів, тривале перебуванням в єдиному геополітичному просторі, добре розуміння ворогом особливостей національного менталітету, існування так званої «історичної пам'яті» та ін. [2, с. 208], що значно примножуються на тлі недостатнього рівня медіаграмотності українського населення. Крім того, така кримінально протиправна поведінка є й невід'ємною складовою поточної деструктивної ru-пропаганди, спрямованої на знищення української ідентичності та послаблення консолідації українського суспільства, що дозволяє ідентифікувати цю поведінку як один із засобів пропаганди, який створює сприятливе підґрунтя для іншої форми кримінально протиправної поведінки – колабораційної діяльності. Все це зайвий раз підкреслює суспільну небезпечність діянь, пов'язаних з поширенням інформації, яка має своїм змістом звеличення агресора та заперечення його загарбницьких дій. Такі інформаційні діяння, особливо в умовах воєнного стану, являють собою серйозну загрозу національній безпеці країни, яка зазнала збройної агресії.

Враховуючи зумовлену криміналізацією діянь, пов'язаних із глорифікацією агресора, появу складнощів застосування норми, передбаченої ст. 436-2 КК, виникла необхідність встановлення співвідношення окремих форм кримінально протиправної поведінки в інформаційній сфері.

Будь-яке інформаційне діяння являє собою певну форму соціальної комунікації, за якої відповідні суб'єкти вступають у соціальні зв'язки з приводу предмета комунікації, яким є інформація, виражена у певній формі. При цьому характер таких зв'язків може бути різним залежно від форми діяння та аудиторії, яка виступає реципієнтом такої інформації. Цілком очевидно, що ця аудиторія може варіюватися від однієї особи у випадку повідомлення певних відомостей у приватній розмові до необмеженого, індивідуально невизначеного кола осіб, коли певні інформаційні дії вчиняються публічно, в тому числі з використанням мережі Інтернет чи засобів масової інформації. Крім того, різною може бути й форма донесення інформації – від публічних закликів (статті 109, 110, 111-1, 258-2, 295, 299, 436, 442 КК), поширення (розповсюдження) певного виду інформації, в тому числі у вигляді відповідних текстових, аудіо-, візуальних матеріалів (статті 109, 110, 111-1, 114-2, 182, 258-2, 295, 299, 300, 301, 301-1, 361-1, 361-2, 363-1, 435-1, 436, 436-1, 436-2, 442 КК) до власне пропаганди (статті 111-1, 299, 436, 436-1 КК), заперечення певних фактів (статті 111-1, 436-2 КК), виправдовування, визнання їх правомірними (ст. 436-2 КК).

Кожна із наведених форм інформаційної активності має свій набір специфічних ознак, але це не означає, що за наявності певних умов вони не здатні перетинатися. Так, за справедливим твердженням М. А. Рубащенка, публічні заклики мають суттєві відмінності від інших діянь, яким властива інформаційна природа, адже передбачають наявність двох обов'язкових компонентів – повідомлення основних відомостей про діяння, на вчинення яких указує суб'єкт заклику, та спонукання до вчинення такого діяння [4, с. 78-79]. Без цієї спонукальної складової заклику у кримінально-правовому сенсі не буде. Так само іншою за своєю інформаційною природою є й пропаганда, яка, на відміну від всіх інших форм, може мати прихований характер, здійснюється систематично, протягом тривалого проміжку часу та передбачає контрольоване нав'язування поглядів та ідей з метою маніпулювання громадською думкою. Водночас не виключені випадки, коли публічні заклики можуть мати форму пропаганди, так само як і пропаганда може здійснюватися через публічні заклики за певних обставин.

Щодо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, а також глорифікації її учасників, то ці інформаційні дії можуть розглядатися і в контексті публічних закликів, і в контексті пропаганди, і в контексті звичайного поширення інформації з деструктивним контентом. Це зумовлено насамперед тим, що слова «виправдовування», «визнання правомірною», «заперечення» мають віддієслівне походження, що дозволяє їх вживати не лише для опису суспільно небезпечного діяння як обов’язкової ознаки об’єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а й для визначення змісту тієї інформації, яка повідомляється, тобто для характеристики предмета кримінального правопорушення. Інша справа, що всі вказані дії з інформаційною природою, окрім тих, що закріплені ст. 436-2 КК, передбачають поширення інформації в обстановці публічності, яка означає спрямованість цих діянь на достатньо широку, як правило, індивідуально невизначену цільову аудиторію. У цьому сенсі норма про кримінальну відповідальність за глорифікацію збройної агресії викликає чимало питань щодо її законодавчого конструювання, адже парадоксом цієї норми є те, що кримінально караним за ст. 436-2 КК є, серед іншого, й непублічне вчинення передбачених цією статтею дій, що, по суті, є криміналізацією вільного вираження своїх поглядів, яке, на наше переконання, за відсутності ознак публічності та спрямованості на схиляння інших осіб до протиправної поведінки не досягає того рівня суспільної небезпечності, який є необхідним для визнання діяння кримінальним правопорушенням. Підтвердженням цьому є і результати узагальнення судової практики, які показали, що у 14,2 % випадків мало місце вчинення передбачених ст. 436-2 КК дій в обстановці приватного спілкування за відсутності ознак публічності (особисте листування, телефонні розмови тощо). При цьому цілком очікувано, що найчастіше поширення інформації глорифікаційного характеру відбувається з використанням можливостей Інтернет-простору (83,1 % випадків) і насамперед таких його ресурсів, як соціальні мережі та месенджер-канали (77,8 %). Наведені цифри зайвий раз доводять, що саме публічне вчинення аналізованих діянь становить загрозу інформаційній безпеці, і саме на них має бути націлена каральна політика у цій сфері. У протилежному випадку виникає чимало запитань не лише щодо відповідності аналізованої норми основним принципам криміналізації діянь, а й щодо наявності у ній ризиків порушення положень статей 8 та 10 Європейської конвенції 1950 р. [1], що передбачають право на повагу до приватного життя та на свободу вираження поглядів, а також підстави для законного обмеження цих прав, що у разі недотримання відповідних критеріїв створює передумови для збільшення кількості позовів до ЄСПЛ у зв'язку з порушенням цих прав. Вочевидь, що вчинення діянь, передбачених ст. 436-2 КК, в обстановці приватного спілкування не досягає рівня суспільної небезпечності, необхідного для визнання їх кримінальними правопорушеннями, а їх криміналізація, до того ж, ставить під сумнів наявність такої умови обмеження указаних прав, як обґрунтованість необхідності втручання у ці права в «демократичному суспільстві», навіть якщо ідеться про інтереси національної безпеки, територіальної цілісності, громадської безпеки та ін.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289 (дата звернення: 11.06.2024).

2. Нетеса Н. В. Пропаганда як форма інформаційного впливу в умовах гібридної війни. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 16 березня 2023 р. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 207-210.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від

03.03.2022. № 2110-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text (дата звернення: 11.06.2024).

4. Рубащенко М А. Особливості кваліфікації публічних закликів та заперечень як інформаційних діянь. *Право України.* 2022. №. 11. С. 76-87.

Бабенко А. М.,
д.ю.н., проф., директор Інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ
Карчевський М. В.,
д.ю.н., проф., головний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, професор кафедри кримінального
права і кримінології Львівського державного
університету внутрішніх справ

НЕБЕЗПЕКА ПРИМІТИВІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ ВИПРАВДОВУВАННЮ ВОРОГА[1]

На теперішній час кримінальне та адміністративне засудження тих, хто заперечує явні факти агресій, здійснення воєнних злочинів, виправдовування таких явищ – стало світовою практикою, а відповідні заборони, в тому числі, які прямо забороняють публічне применшення, схвалення або виправдання злочинів, скоєних нацистами, містяться у законодавстві багатьох країн: Австрії, Бельгії, Німеччині, Литві, Люксембурзі, Молдові, Польщі, Росії, Словенії, Франції, Швейцарії, Канаді, Ізраїлі, Ліхтенштейні, Португалії, Чехії, Словаччині та Угорщині.

Російсько-українська війна з 2014 року характеризується активним протистоянням в інформаційній площині, де має розвиток концепція квазіреальності, основною ідеєю якої є виправдовування дій влади перед громадянами.

---

[1] *Примітка*. Матеріал підготовлено на виконання проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що реалізується завдяки грантовій підтримці Національного фонду досліджень України.

Окремі науковці зазначають, що масова свідомість має інерційний характер, у якій штучно було здійснено «перехід від точки зору «Україна і Росія – братні країни» до – «Україна і Росія – країни-вороги». Такий перехід відбувався узагальнено за декілька ключових етапів – «позбавлення сторони – суперника адекватності образу людини; переосмислення ключових точок дійсності, які тепер отримують свій розвиток; прихід до потрібного висновку, відштовхуючись від іншого помилково введеного правила, яке в цьому випадку вже не обговорюється, оскільки розглядається як істина, нові позначення, які утримують нову картину світу; завершення ситуації вербальним позначенням, яке заздалегідь знімає всі питання (типу «Крим – наш», «ввічливі люди» тощо); введення відсилань на фіктивну дійсність, роблячи її тим самим цілком реальною в очах читачів і глядачів» [1, с. 86].

Інформаційний вплив на свідомість мас, на превеликий жаль, мав свій результат і далеко неподинокі випадки «прийняття», «пояснення», «підтримка», «розуміння», «виправдовування» дій агресора як за межами нашої держави, так і нашими громадянами. Ворожі наративи мали свій ефект та повсякчасно отруювали свідомість української спільноти, особливо враховуючи силу впливу соціальних мереж, інтернет-ресурсів тощо [2].

У 2022 році КК України було доповнено статтею 436-2, яка передбачила відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників. Прогноз результатів цієї криміналізації визначався наступним чином: посилення ефективної протидії гібридній інформаційній війні, що її веде держава-агресор проти України, захист державного суверенітету та територіальної цілісності України, зміцнення патріотичних настроїв у ЗСУ та загалом в українському суспільстві [3]. Було передбачено достатньо суворі санкції. Так покарання за вчинення простої глорифікації (ч. 1 ст. 436-2 КК) встановлено на рівні умисного заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості (ч. 1 ст. 122 КК) або порушення правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами в стані сп’яніння (ч. 1. ст. 286-1 КК). Кваліфіковану глорифікацію (ч. 2 ст. 436-2 КК) було запропоновано карати настільки суворо як вимагання (ч. 1 ст. 189 КК) або крадіжку, вчинену повторно або групою осіб (ч. 2 ст. 185 КК). Нарешті покарання за особливо кваліфіковану глорифікацію (ч. 3 ст. 185 КК) було визначено на рівні умисного заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 121 КК) або крадіжки у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 4 ст. 185 КК)

У 2022 за ознаками цього правопорушення було обліковано 1354 провадження, засуджено 200 осіб, у 2023 – обліковано 1282, засуджено 472.

Розглянемо статистичні дані щодо протидії цьому злочину у контексті аналогічних показників, що характеризують протидію всім кримінальним правопорушенням за останні 11 років. Використаємо для цього інтерактивний довідник «Протидія злочинності в Україні: інфографіка (2013-2023)» [3].

За два останні роки лише 18 % (119 осіб), визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК, отримали за рішеннями національних судів реальні покарання (82 % винних, 553 особи було звільнено від покарання). Середній рівень застосування реальних покарань за останні 11 років складає 58 %.

Більш докладні дані ми об’єднали у таблиці 1. Як можна побачити, частка засуджених, яким призначається позбавлення волі та яких не звільняють від призначеного покарання перебуває в межах 10-18 %. При цьому термін призначеного «реального» позбавлення волі у переважній більшості, від 64 до 84 %, є меншим ніж медіана відповідної санкції.

Віковий розподіл осіб, визнаних винними: 23 % – від 30 до 50 років (середнє значення – 49 %), 45 % – від 50 до 65 років (середнє значення 10 %), 30 % (!) – від 65 років (середнє значення 1 %). Серед засуджених 39 % пенсіонерів (середнє значення 10 %).

За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, у складі групи протягом 2022-2023 років засуджено 2 особи. Частка жінок серед засуджених – 40 % (середнє значення 12 %).

Таблиця 1. Юридична та фактична караність кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК

Кримінально-правова норма	Покарання у виді позбавлення волі передбачене санкцією	Кількість засуджених осіб	Кількість осіб, яким було призначено реальне покарання	Частка засуджених, яким було призначене "реальне" покарання	Призначено позбавлення волі ("реальне")	Частка засуджених, яким було призначено "реальне" позбавлення волі	Строк призначеного позбавлення волі нижче медіани санкції	Частка вироків у яких "реальне" позбавлення волі призначалося нижче медіани санкції
ч. 1 ст. 436-2	від року до трьох	114	30	26,3	11	9,6	7	63,6
ч. 2 ст. 436-2	від року до п’яти	385	55	14,3	46	11,9	38	82,6
ч. 3 ст. 436-2	від п’яти років до восьми	173	34	19,7	31	17,9	26	83,9

Командою проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України, було здійснено масштабне дослідження обвинувальних вироків за статтею 436-2 КК. Встановлено, що у 77,8 % дії полягали у написанні постів, залишенні коментарів або реакцій у соціальних мережах, 61,8 % таких дій відбувалися у мережі «Одноклассники», близько половини вироків стосуються від одного до чотирьох епізодів (від одного до чотирьох постів/ коментарів/ реакцій).

Рівень застосування звільнення від покарання свідчить, що скоріше за все у судах у переважній більшості опиняються справи щодо обвинувачення у найменш небезпечних проявах глорифікації. Це додатково підтверджується аномальними, в контексті загальних показників протидії злочинності, даними що характеризують вік, стать, освіту та заняття засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України. Можна стверджувати, що спостерігається примітивізація кримінально-правової протидії виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії рф проти України, глорифікації її учасників. Тобто в умовах поширеності більш небезпечних форм цього кримінального правопорушення (адміністрування спеціалізованих соціальних медіа, підтримання так званих мереж «ботів», виступи публічних осіб тощо) кримінальна юстиція фокусується на менш небезпечних формах (проставлення двох, трьох позначок «подобається» жінками пенсійного віку).

За умови активних дій противника у інформаційній сфері, такий прояв примітивізації кримінально-правового регулювання є небезпечним. Навряд чи така сукупність судових рішень забезпечує досягнення задекларованих цілей криміналізації виправдовування дій агресора.

Тим не менше, правоохоронними органами, прокуратурою та судами проведено більше ніж значний обсяг роботи щодо забезпечення відсічі агресії рф у інформаційній сфері. Водночас, напрями протидії глорифікації потребують перегляду. Про важливість протидії глорифікації свідчить в першу чергу географічний розподіл облікованих проваджень. Діяльність СБУ щодо виявлення фактів глорифікації дозволяє чітко встановити основні напрями інформаційних впливів агресора (рис. 1). Це Харківська, Сумська, Одеська та Миколаївська області. Заслуговує на увагу гіпотеза про те, що значна кількість облікованих проваджень у названих регіонах свідчить про те, що ворог не полишив планів нападу на них та здійснює підготовчі дії у інформаційному просторі. У такій ситуації протидія глорифікації категорично не має бути обмежена примітивними формами (значну поширеність яких демонструє статистика).

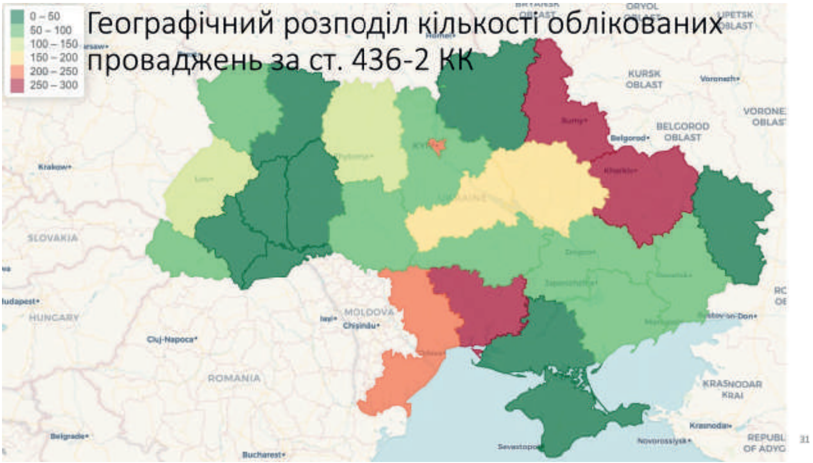

Географічний розподіл кількості облікованих проваджень за ст. 436-2 КК

0 – 50
50 – 100
100 – 150
150 – 200
200 – 250
250 – 300
KURSK OBLAST
BELGOROD OBLAST
SLOVAKIA
HUNGARY
MOLDOVA
ROMANIA
KRASNODAR KRAI
31

Рис. 1

Власне небезпека примітивізації може бути продемонстрована географічним розподілом кількості засуджених осіб та суворості призначеного покарання (рис. 2).

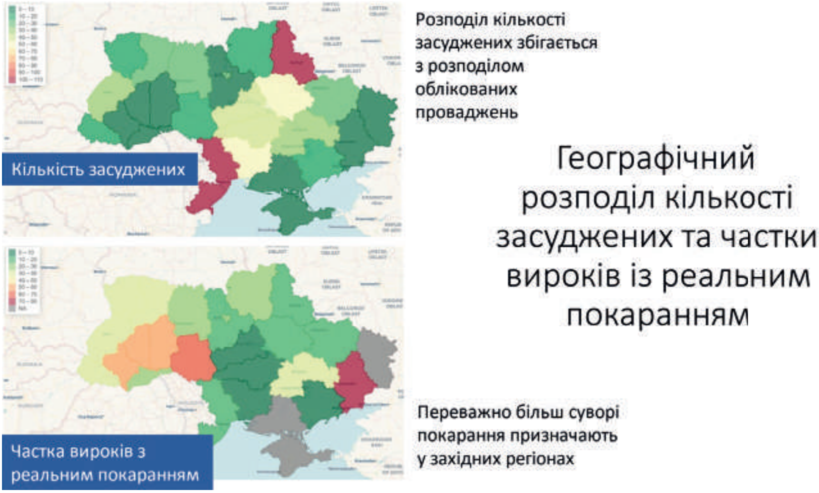

Кількість засуджених

Частка вироків з реальним покаранням

Розподіл кількості засуджених збігається з розподілом облікованих проваджень

Географічний розподіл кількості засуджених та частки вироків із реальним покаранням

Переважно більш суворі покарання призначають у західних регіонах

Рис. 2

Розподіл кількості засуджених в цілому співпадає з розподілом облікованих проваджень. Найбільша кількість засуджених у Сумській та Одеській областях. Водночас, переважно більш суворі покарання призначають у західних регіонах. Наша гіпотеза полягає у тому, що судді регіонів з найбільшою кількістю засуджених отримали значну практику, через це з більшою об'єктивністю оцінюють фактичну, дійсну небезпечність осіб, яких звинувачують у глорифікації, та їхніх дій. Такої практики поки що не мають судді західних регіонів, тому застосовують більш суворі покарання.

Продовження практики переважної протидії примітивним формам глорифікації з часом вирівняє оцінку суддів по всій країні. На нашу думку небезпека тут криється у тому, що слідом за суддями спрощене розуміння глорифікації стане властивим і публічному соціально-політичному дискурсу. Такої, назвемо цей феномен «девальвації небезпеки», не можна допускати враховуючи зроблений раніше висновок про значення глорифікації для військових планів агресора.

Висловлене є додатковим аргументом для корегування напрямів протидії глорифікації. Видається, що є сенс більш активно використовувати суспільну комунікацію, зокрема позиціонувати діяльність СБУ щодо колишніх відомих в Україні осіб, які зараз публічно висловлюють підтримку ворогу. Наприклад, офіційне повідомлення про притягнення до відповідальності за глорифікацію артистки повалій (15 лютого 2024 р), на нашу думку, мало набагато більше значення для оздоровлення інформаційного простору ніж десятки обвинувачень пенсіонерок за кілька позначок «подобається» у «однокласниках».

Список використаних джерел:

1. Головата Д. В., Гамова І. В. Квазіреальність як інструмент воєнно-інформаційної війни. URL: http://doi.org/10.31617/k.knute.2019-03-19.29 (дата звернення: 11.06.2024).

2. Карчевський М. В., Бабенко А. М. Глорифікація: історичний, міжнародний та вітчизняний соціально-правовий вимір. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 10. С. 713-717.

URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/173 (дата звернення: 11.06.2024).

3. Карчевський М. Протидія злочинності в Україні: інфографіка (2013-2023): інтерактивний довідник. *Сайт професора Карчевського.* URL: https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/ (дата звернення: 11.06.2024).

4. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції) від 18.02.2021. Реєстр. № 5102. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5102&conv=9 (дата звернення: 11.06.2024).

Лапкін А. В.,
д.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА «ВПОДОБАЙКИ» ЗА СТАТТЕЮ 436^2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ[1]

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 № 2110-IX, який набрав чинності 16.03.2022, у Кримінальний кодекс (далі – КК) України було введено ст. 436^2, якою встановлено відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників. У ч. 2 ст. 436^2 КК України закріплено відповідальність за виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році.

---

[1] *Примітка*. Матеріал підготовлено на виконання проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що реалізується завдяки грантовій підтримці Національного фонду досліджень України.

Поширення матеріалів – це будь-яке їх відчуження іншим особам або розміщення для самостійного ознайомлення з ними (розклеювання листівок, розміщення в Інтернеті) [1, с. 730]. Специфіка поширення матеріалів залежить від їх форми (щодо змісту поняття «матеріали» як предмета злочину див. [3]). Приміром, якщо матеріали мають фізичні параметри та є уречевленими, поширення відбувається шляхом фізичного відчуження від суб'єкта та їх безпосередньої передачі іншим особам, розсилки, розклейки тощо. Якщо матеріали створені в електронному вигляді, поширення може відбуватися шляхом використання інформаційно-комунікаційних сервісів (пересилання електронною поштою, у месенджерах, особистих повідомленнях, розміщення на сторінках у соціальних мережах тощо).

Вивчення судової практики показує, що понад 30 % проявів цих діянь мали місце саме у виді реакцій у соціальних мережах. При цьому майже 55 % всіх випадків трапилися у соціальній мережі «Одноклассники», яка беззаперечно лідирує за кількістю виявленого глорифікаційного контенту, за поширення якого відбувається притягнення до кримінальної відповідальності в Україні. У зв'язку з цим виникає проблема щодо кваліфікації залишення особою т. зв. «вподобайок» – тобто реакції «Клас» на публікацію іншої особи в соціальній мережі «Одноклассники»[1], що містить контент, пов'язаний із виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацією її учасників, за ч. 2 ст. 436^2 КК України як поширення відповідних матеріалів.

Сутність такої проблеми пов'язана зі специфікою цієї соціальної мережі. Відповідно до її функціоналу, під постами містяться опції «Коментар», «Поширити» та «Клас», що дозволяють читачам постів відповідно зробити коментар, поділитися або вподобати ту чи іншу публікацію. Разом із тим особливістю соцмережі «Одноклассники» є те, що, якщо користувач А. виражає під публікацією користувача Б. реакцію «Клас» (без використання опції «Поширити»), зазначена публікація відображається у стрічці на сторінці користувача А. із відміткою системи та доведенням до відома інших користувачів, що користувач А. «вважає класною замітку» користувача Б. Таким чином, ця публікація разом із реакцією щодо неї користувача А. стають автоматично видимими для третіх осіб, хто слідкує за сторінкою користувача А. Тому зовні такі дії мають спільну ознаку з поширенням, адже такі матеріали стають доступними для третіх осіб, які, гортаючи стрічку новин, можуть бачити відповідну публікацію.

---

[1] Варто зробити примітку, що соціальна мережа «Одноклассники» заборонена в Україні з 2017 р. (указами Президента України від 15 травня 2017 р. № 133/2017 та від 14 травня 2020 р. № 184/2020), однак відповідальності за користування ними в Україні наразі немає.

Однак разом із тим по суті проставляння реакції «Клас» являє собою вираження думки, погляду особи. Загальнопоширеним є визначення кнопки «Клас» («Лайк» або «Подобається», англ. «like button», «like option») як функції в комунікаційному програмному забезпеченні, призначеному для соціальних мереж, блогів, інтернет-форумів, сервісів соціальних закладок, новинних сайтів тощо, яка використовується для вираження ставлення користувачів до того чи іншого контенту [2]. Окрім того, слід ураховувати, що таке вираження думки є доволі неконкретизованим і сторонній читач напевно не зможе сказати, що саме вподобала особа.

Наприклад, користувач А. вподобав публікацію користувача Б., який складається із тексту та графічного зображення. У цьому контексті реакція «Клас» може означати як вираження внутрішнього переконання та підтримку користувачем А. посту користувача Б. в цілому та закладеної в нього ідеї, так і навпаки – просто підтримку користувача Б. безвідносно до змісту цього посту, або вираження інтересу лише до зображення/ тексту, форми чи способу їх подачі, або підтримку якогось аспекту допису, чи взагалі виражати саркастичну реакцію. Окрім того, якщо текст та/ або зображення є складними за змістом, містять кілька різноаспектних ідей/ тез, то реакція «Клас» взагалі унеможливлює з’ясування позиції користувача, який її поставив.

При цьому функціонал реакцій у соціальній мережі «Одноклассники» є обмеженим та не передбачає функції «дизлайку», що могла б виражати заперечення, незадоволення або незгоду із публікацією. В цих умовах кнопка «Клас» може розглядатися як узагалі вираз будь-якої реакції на певну публікацію, а саме того, що вона була помічена користувачем.

Важливо відмітити, що разом із тим серед функцій у соціальній мережі «Одноклассники» є окрема опція «Поширити». Саме вона відповідає за реалізацію наміру користувача розповсюдити певну публікацію серед інших користувачів. Зважаючи на це, натискання кнопки «Клас», хоча і призводить до розміщення публікації на сторінці користувача, однак не може беззаперечно свідчити про його намір саме поширити таку публікацію, адже для цього передбачена інша опція.

Таким чином, розцінювання реакції «Клас» щодо публікації іншої особи в соціальній мережі «Одноклассники» як поширення матеріалів у розумінні ч. 2 ст. 436^2 КК України значно розширює рамки цієї норми і зумовлює проблему її адекватного тлумачення. При цьому як міжнародна, так і національна судова практика наголошують на ясності й визначеності юридичних норм, особливо кримінально-правових, що вимагає їх чіткості, зрозумілості й однозначності, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості), стабільності та точності тлумачення. Отже, кваліфікація проставлення реакції «Клас» щодо публікації, розміщеної іншою особою в соціальній мережі «Одноклассники» як поширення матеріалів, будучи надмірно широким тлумаченням норми за ч. 2 ст. 436^2 КК України, порушуватиме принцип правової визначеності. У зв'язку з цим відносити такі дії до «поширення матеріалів» у розумінні ч. 2 ст. 436^2 КК України не є обґрунтованим.

Також слід ураховувати, що випадки засудження осіб (переважно похилого віку) за «вподобайки» у соціальних мережах набувають значного негативного суспільного резонансу та активно використовуються інформаційними ресурсами держави-агресора у пропагандистських цілях для дискредитації української судової та правоохоронної систем. Зважаючи на це, варто переглянути підхід правозастосовників до кримінально-правової оцінки таких дій, особливо в тих випадках, коли «вподобайка» є єдиним фактичним проявом діянь, передбачених ст. 436^2 КК України.

Для інших соціальних мереж, функціонал яких не передбачає автоматичного розміщення публікації внаслідок його вподобання на сторінці користувача, проблеми поширення матеріалів у такий спосіб, як правило, не виникає. Водночас у будь-якому випадку і кваліфікацію «лайків» або інших реакцій у соціальних мережах за ч. 1 ст. 436^2 КК України слід вважати надмірним заходом кримінальної репресії, оскільки, як наголошувалося вище, самі по собі такі реакції, навіть за наявності їх найрізноманітніших варіантів (як, наприклад, у месенджерах «Telegram» або «WhatsApp»), зазвичай не дозволяють конкретизувати дійсної спрямованості вираження поглядів особи. Крім того, з технічного боку їх проставлення є настільки простим, що може бути здійснено випадково або сторонньою особою (наприклад, дитиною).

Підсумовуючи викладене, можна запропонувати розглядати «вподобайки» та інші реакції у соціальних мережах саме як прояв ставлення користувача до певної публікації (поста, допису, матеріалу), що саме по собі не утворює складу кримінального правопорушення за ст. 436^2 КК України. І лише у випадках вчинення особою інших діянь, що мають ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, наявність таких реакцій у соціальних мережах підозрюваного чи обвинуваченого може мати значення в аспекті інформації, що його характеризує. Якщо ж така реакція тягне розміщення публікації на сторінці користувача та/або доведення її до відома інших осіб, то потребує доведення наявність в особи прямого умислу саме на поширення публікації у такий спосіб.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник/ за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., переоб. і допов. Харків: Право, 2020. 768 с.

2. Лайк. *Вікіпедія*. URL: http://surl.li/tphlh (дата звернення: 07.06.2024).

3. Лапкін А. В., Євтєєва Д. П. Щодо змісту поняття «матеріали» як предмета злочину за ст. 436-2 КК України. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення*: матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Київ, 26 вересня 2023 р. Київ: ДНДІ МВС України, 2023. С. 210-213.

Куковинець Д. О.,
молодший науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ВИКОРИСТАННЯ РЕЛІГІЇ У ЦІЛЯХ ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ: НА ПРИКЛАДІ ГЛОРИФІКАЦІЇ АГРЕСОРА ЗА СТАТТЕЮ 436^2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ[1]

> *Коли релігія об'єднується з політикою, народжується інквізиція*
>
> Альберт Камю

Церква традиційно відігравала значну роль у процесі формування життєвих цінностей та настанов. Постулати, що склалися у процесі зародження релігійного світогляду, мали неоцінений вплив на формування правових систем сучасності. Досить тривалий час в умовах теократичного укладу життя «священна влада» та «світська влада» функціонували як єдиний механізм. Проте з розвитком ідей секулярності в більшості країнах світу із демократичним вектором розвитку відносини церкви та держави набули взаємовідокремленого характеру існування.

Однак, як одна із форм організації суспільства, церква все ще не втратила свого авторитету. А за часів турбулентності роль релігійних громад у площині найбільш знакових регуляторів суспільних відносин, як джерела моральної підтримки та духовної опори, лише посилюється. Так, згідно із дослідженням соціологічної служби Центру Разумкова, у 2022 році серед соціальних інститутів, які отримали найбільшу довіру українців, поряд зі Збройними Силами України (96 %), Президентом

---

[1] *Примітка*. Матеріал підготовлено на виконання проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що реалізується завдяки грантовій підтримці Національного фонду досліджень України.

України (82 %), гуманітарними і доброчинними організаціями (78 %) опинилась і Церква (70 %) [5].

Водночас повномасштабне вторгнення рф на територію України вплинуло на уподобання українців у площині православних деномінацій, зокрема, у частині асоціації вірянами себе з Українською православною церквою (московського патріархату) (далі – УПЦ(мп)). Так, згідно з інформацією платформи для роботи з відкритими даними Опендатабот, 685 церков УПЦ(мп) із 8 782 станом на травень 2024 року перейшли до Православної Церкви України (далі – ПЦУ) [8].

Окрім того, що важливо, 27 травня 2022 р. вищим духовенством УПЦ були вжиті заходи щодо розриву будь-яких зв'язків із російською православною церквою (далі – рпц) шляхом внесення відповідних змін і доповнень до Статуту про управління УПЦ у частині адміністративної незалежності та повної канонічної самостійності УПЦ, а також відмежування її від мп [17]. Водночас варто зауважити, що деякими дослідниками [4] акцентується увага на тому, що фактично такі нововведення до Статуту УПЦ не мали своїм наслідком реальний розрив церковно-канонічного зв'язку УПЦ та рпц як частини із цілим. Таке становище зумовлює ситуацію, за якої агентурною кремлівською мережею «церковний напрям» може використовуватися задля просування російської пропаганди. А діяльність на території України окремих осіб-членів релігійних організацій, керівний центр (управління) яких знаходиться в рф, за умови їх особистої прихильності глорифікаційним ідеям держави-агресора, потенційно може стати каталізатором посягань (як ними, так й іншими особами) на суспільні відносини із забезпечення міжнародного правопорядку (у частині поваги територіальної цілісності, недоторканності й суверенітету України).

Так, згідно з інформацією РНБО до 17 українських громадян – представників релігійних структур, а також до 22 російських «церковників» застосовуються персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) [9; 10; 11].

Окрім того, у період з листопада 2022 р. по травень 2024 р. на сайті СБУ нами було виявлено близько 40 новинних повідомлень[1] про факти вчинення так званими «служителями культу» кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників») [6; 13; 14; 15; 16]. При цьому значна частка таких осіб є представниками УПЦ (мп), які в силу свого духовного сану мають повноваження «широкого впливу на суспільну думку.

А, отже, робимо висновок, що статус деяких представників релігійних громад може використовуватися ними для розгортання антиукраїнської риторики, а вони самі, будучи рупором ворожої пропаганди та поширення дезінформаційних наративів, стають інструментом «м'якої сили» в межах впровадження загарбницької політики рф.

Практичною ілюстрацією цього твердження є вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 07.08.2023 (справа № 148/31/23; провадження № 1-кп/127/439/23), згідно з яким керівника юридичної особи «Тульчинська єпархія Української Православної Церкви» було засуджено за вчинення низки кримінальних правопорушень, у тому числі передбаченого ч. 3 ст. 436^2 КК. Так, за обставинами справи митрополит, за показами свідків, неодноразово під час богослужінь, починаючи з 2014 р., висловлював антиукраїнські наративи, зокрема, не визнавав Української церкви та України як держави, возвеличував московського патріарха, називав причиною війни «Київський режим» тощо. Згодом, *з ідеологічних мотивів*, усвідомлюючи протиправність своїх дій, з метою виправдовування перед невизначеним колом осіб збройної агресії рф проти України, виправдовування тимчасової окупації частини території України, із використанням мережі «Інтернет», він здійснив пошук листівок із текстами проросійського змісту, які в подальшому копіював, роздруковував та зберігав у канцелярії Тульчинської єпархії УПЦ, для їх розповсюдження серед невизначеного кола осіб [3].

---

[1] *Примітка*. Водночас підкреслюємо, що ця кількість лише відображає загальну динаміку інформування Службою громадян про факти вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК, і прямо пропорціонально не дорівнює кількості осіб, щодо яких відкрито кримінальне провадження за вказаною статтею, і, тим паче, кількості засуджених.

При цьому важливо підкреслити, що обвинувачений, за характеристикою його захисника, є «публічною особою, композитором та письменником, якого знають у всьому світі, має авторитет серед православних». А тому впливовість та впізнаваність його персони фактично була використана ним у процесі розгортання антиукраїнської діяльності.

Фактично така «глорифікаційна» діяльність ґрунтуються на одному з ключових наративів російської пропаганди, згідно з яким рф вторглася на територію України задля «захисту канонічної православної церкви» [7] та інтересів її вірян, що, зі свого боку, є наочним втіленням квазірелігійної ідеології держави-агресора в межах доктрини «руського миру». Свого апогею такі глорифікаційні ідеї досягли за рахунок видання наказу «Настоящеє і будущеє руского міра» з'їзду Всесвітнього російського народного собору, в якому, зокрема, вторгнення в Україну подається крізь призму «священної війни», за якої рф відводиться роль стримуючого фактору від сатанинського Заходу.

Принагідно зазначимо, що, за словами позаштатного наукового співробітника Євразійського центру Атлантичної ради Брайана Меффорда, задекларована таким чином позиція рпц за своєю суттю є схожою з ідеологічними аргументами ісламістських радикалів, які використовують схожу риторику для виправдання своєї екстремістської політики [2]. Окрім цього, певна подібність розробленого наказу вбачається і з програмними документами пронацистського церковного руху під назвою «Німецькі християни» (зокрема, у частині так званих «Директив» 1932 р. та «10 основних принципах» 1933 р., в яких підтримувалася нова імперсько-релігійна доктрина Третього Рейху, «сакралізувалися» та благословлялися експансіоністські та ксенофобські ідеї, санкціонувались уніфікація церкви та держави та синтез християнства та німецького націонал-соціалізму) [18].

Як підсумовують із цього приводу в Інституті вивчення війни, така заява рпц, ймовірно, має на меті скористатися підвищеним занепокоєнням після подій у «Крокус Сіті Холлі» і збільшенням кількості прихильників російського православ'я, задля підтримки бажаної для рпц ультранаціоналістичної політики та ідеологічного бачення [1].

Що стосується впливу подібного роду заяв на українське населення, зокрема, то згідно із результатами опитування Центру Разумкова, 64,8 % від загальної кількості респондентів вважають, що рпц та московський патріарх кирило заохочують та підтримують агресію рф проти України. Лише 4 % дотримуються думки що рпц та московський патріарх кирило виступають за мир, проти війни, 7,8 % – що вони не мають чіткої позиції стосовно війни в Україні. Ще 23,4 % опитаним важко відповісти на запитання.

Більш невизначеною у цьому питанні є позиція представників УПЦ (мп): серед них частка тих, хто підтримує думку, що рпц та московський патріарх кирило заохочують та підтримують агресію рф проти України складає 25 %, 23 % зазначають, що вони виступають за мир, проти війни, 14 % – що вони не мають чіткої позиції стосовно війни в Україні, а відносна більшість (37,5 %) не мають власної думки, вагаються з відповіддю на це запитання [12][1].

Отже, звідси випливає, що чим ближче особа до тієї чи іншої релігійної спільноти, члени якої (переважно вище духовенство) апелюють глорифікаційними тезами, то тим вищим буде ризик її потенційної схильності до виправдовування загарбницької політики держави-агресора.

Список використаних джерел:

1. Bailey R., Harward C., Evans A., Mappes G., Barros G. Russian Offensive Campaign Assessment. *Institute for the Study of War*. URL: https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-march-29-2024 (date of access: 23.04.2024).

2. Mefford B. Russian Orthodox Church declares "Holy War" against Ukraine and West. *Atlantic Council*. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russian-orthodox-church-declares-holy-war-against-ukraine-and-west/?mkt_tok=NjU5LVdaWC0wNzUAAAGSY6KEG-

---

[1] *Примітка*. Відсотки відображено відповідно до інформації у першоджерелі.

pgZwBA2REvsU5aKWf-6YsXg2WaI4L6KlOgBFMtU3ZgoH4OIm-Eor-xPxMC-pYUgO9Q2WfNiabZewOOaslyQQdHSbEigN1kWob6h-5Vy1N (date of access: 12.04.2024).

3. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 07.08.2023 (справа № 148/31/23; провадження № 1-кп/127/439/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112682906 (дата звернення: 23.04.2024).

4. Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті.* URL: https://dess.gov.ua/vysnovok-relihiieznavchoi-ekspertyzy-statutu-pro-upravlinnia-ukrainskoi-pravoslavnoi-tserkvy/ (дата звернення: 22.05.2024).

5. Довіра до соціальних інститутів. *Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії*. 2022. № 3-4 (189-190). С. 8-9. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD189-190_2022_ukr.pdf (дата звернення: 22.05.2024).

6. За матеріалами СБУ тюремний строк отримав настоятель храму УПЦ (МП), який вихваляв терористів Захарченка, Гіві та Моторолу. *Служба безпеки України*. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/za-materialamy-sbu-tiuremnyi-strok-otrymav-nastoiatel-khramu-upts-mp-yakyi-vykhvaliav-terorystiv-zakharchenka-hivi-ta-motorolu (дата звернення: 22.05.2024).

7. «За славних дідів, проти бойових комарів». Як Росія виправдовувала й пояснювала вторгнення в Україну впродовж року повномасштабної війни. *ГО «Детектор медіа»*. URL: https://detector.media/monitorynh-internetu/article/208318/2023-02-24-za-slavnykh-didiv-proty-boyovykh-komariv-yak-rosiya-vypravdovuvala-y-poyasnyuvala-vtorgnennya-v-ukrainu-vprodovzh-roku-povnomasshtabnoi-viyny/ (дата звернення: 24.05.2024).

8. Лише 685 церков перейшли до ПЦУ після початку повномасштабного вторгнення. *Опендатабот*. URL: https://opendatabot.ua/analytics/russian-church-2024-4 (дата звернення: 22.05.2024).

9. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Указ Президента України від 11.12.2022. № 863/2022. *Рада національної безпеки і оборони України*. URL: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5963.html (дата звернення: 23.04.2024).

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 січня 2023 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ

Президента України від 23.01.2023. № 26/2023. *Рада національної безпеки і оборони України*. URL: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/6048.html (дата звернення: 22.04.2024).

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 січня 2023 року «Про внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 24.01.2023. № 43/2023. *Рада національної безпеки і оборони України*. URL: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/6052.html (дата звернення: 22.04.2024).

12. Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (листопад 2023 р.). *Разумков Центр*. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-religiinosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2023r (дата звернення: 22.04.2024).

13. СБУ відкрила кримінальне провадження щодо прославляння «русского мира» у Києво-Печерській Лаврі. *Служба безпеки України*. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vidkryla-kryminalne-provadzhennia-shchodo-proslavliannia-russkoho-myra-u-kyievopecherskii-lavri (дата звернення: 22.05.2024).

14. СБУ повідомила про підозру митрополиту УПЦ (МП) Павлу (відео). *Служба безпеки України*. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-povidomyla-pro-pidozru-mytropolytu-upts-mp-pavlu-video (дата звернення: 22.05.2024).

15. СБУ повідомила про підозру патріарху РПЦ Кирилу, який благословив рашистів на вбивства українців. *Служба безпеки України*. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-povidomyla-pro-pidozru-patriarkhu-rpts-kyrylu-yakyi-blahoslovyv-rashystiv-na-vbyvstva-ukraintsiv (дата звернення: 22.05.2024).

16. СБУ повідомила про підозру послушнику УПЦ (МП), який виправдовував російську агресію. *Служба безпеки України*. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-povidomyla-pro-pidozru-poslushnyku-upts-mp-yakyi-vypravdovuvav-rosiisku-ahresiiu (дата звернення: 22.05.2024).

17. Статут УПЦ не містить жодних норм, які б навіть натякали на зв’язок з Москвою – Голова Юридичного відділу. *Українська Православна Церква*. URL: https://news.church.ua/2022/12/30/statut-upc-ne-mistit-zhodnix-norm-yaki-b-navit-natyakali-na-zvyazok-z-moskvoyu-golova-yuridichnogo-viddilu/#2024-05-22 (дата звернення: 22.05.2024).

18. Шумило С. «Звичайний фашизм»: розбір тез про «священную войну» Росії проти України та Заходу. *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/amp/zvychaynyy-fashyzm-rozbir-tez-pro-svyashchennuyu-voynu-rosiyi/32890534.html (дата звернення: 12.04.2024).

Новікова К. А.,
к.ю.н., старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
асистент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

«ГЛОРИФІКАЦІЯ» ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ У ВИМІРІ ОФІЦІЙНОЇ СТАТИСТИКИ[1]

1. Вже минуло трохи більше двох років з моменту набрання чинності Законом України № 2110-IX від 03 березня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції», яким була встановлена кримінальна відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436^2 КК України), що дає можливість провести кримінологічний аналіз явища «глорифікації» збройної агресії рф на підставі даних офіційної кримінально-правової статистики.

2. Відповідно до офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора [1] за 2022 р. було обліковано 1354 кримінальних правопорушення за ст. 436^2 КК України (далі – правопорушення). У цьому ж році щодо 622 правопорушень було вручено особам повідомлення про підозру; щодо 513 правопорушень провадження було спрямовані до суду; щодо 66 правопорушень провадження було закрито. У 2023 р. було обліковано 1282 правопорушення (що на 5 % менше ніж за 2022 р.); щодо 734 правопорушень було вручено особам повідомлення про підозру; щодо 662 правопорушень провадження було спрямовані до суду; щодо 66 правопорушень провадження було

---

[1] *Примітка*. Матеріал підготовлено на виконання проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що реалізується завдяки грантовій підтримці Національного фонду досліджень України.

закрито. Станом на 01 червня 2024 р. було обліковано 536 правопорушень (що на 30,6 % менше ніж за аналогічний період 2023 р.); щодо 231 правопорушень було вручено особам повідомлення про підозру; щодо 144 правопорушень провадження було спрямовані до суду; щодо 3 правопорушень провадження було закрито.

Отже, за два роки і три місяці чинності ст. 436^2 КК України було обліковано 3172 правопорушення щодо яких 1319 провадження спрямовано до суду. Серед тенденцій слід відмітити поступовий щорічний спад кількості облікованих правопорушень, що можливо пояснюється як зменшенням кількості громадян України, що підтримують збройну агресію рф, зокрема через усвідомлення злочинного характеру такої агресії, обстріли цивільної інфраструктури, оприлюднені факти воєнних злочинів представників збройних сил рф, інформацію про результати окупації території України тощо, так і бажанням уникнути кримінальної відповідальності тими, хто таку агресію підтримує. Також звертає увагу значна кількість повідомлень про підозру по відношенню до кількості облікованих правопорушень (близько 50 %). Це свідчить про те, що у багатьох випадках працівники правоохоронних органів порушують кримінальні провадження за ст. 436^2 КК України тоді, коли встановлена особа, що здійснила «глорифікацію» збройної агресії рф.

3. Відповідно до офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора [2] у 2022 р. було виявлено 504 особи, які вчинили правопорушення, у 2023 р. – 415 (на 17,7 % менше ніж у 2022 р.), а за 5 місяців 2024 р. – 68 осіб, тобто усього 987 осіб станом на 01 червня 2024 р. За статтю серед виявлених осіб переважають чоловіки (63,9 %). За віком – особи: 60 років та більше (39,2 %); від 40 до 54 років (31,5 %); від 55 до 59 років (14,6 %); від 29 до 39 років (10,9 %). Таким чином, на 96,2 % виявлених осіб – особи віком від 30 років. Це пояснюється, скоріш за все, тим, що наративи пропаганди рф обертаються навколо неорадянщини, яка заснована на почутті ностальгії за Радянським Союзом. Саме тому об'єктом такої пропаганди є особи, що «застали» Радянський Союз. Крім того, однією із сучасних

світових тенденцій є відсутність зацікавленості молодим поколінням сфери політики.

За освітою у виявлених осіб переважає: базова середня та профільна середня (41,4 %); вища і фахова передвища (37,8 %); професійна (професійно-технічна) (20,6 %). Цікаво, що 95,5 % виявлених осіб – це громадяни України, хоча суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, є загальним. Це говорить про те, що правоохоронні органи сфокусували свою увагу на протидії «глорифікації» збройної агресії рф в середині України, що є, на мій погляд, цілком раціональним рішенням з точки зору принципу економії кримінальної репресії.

Серед виявлених осіб більшість працездатні, які не працюють і не навчаються (28 %) та безробітні (14,5 %). Близько 2,5 % виявлених осіб раніше притягалися до кримінальної відповідальності, а менше 1 % вчинили правопорушення у стані алкогольного сп'яніння.

4. За даними судової статистики [3; 4] у 2022 р. за здійснення «глорифікації» було засуджено 208 осіб (30 осіб за ч. 1 ст. 436^2 КК України; 46 осіб за ч. 2 цієї статті; 132 осіб – за ч. 3 цієї статті), у 2023 р. – 472 особи (68 осіб за ч. 1 ст. 436^2 КК України; 253 особи за ч. 2 цієї статті; 151 особа – за ч. 3 цієї статті), тобто всього 680 осіб за 2022-2023 рр. Це складає майже 74 % від виявлених за цей період осіб.

Кримінально-правова структура засуджених осіб має такий вигляд: на першому місці знаходяться засуджені за ч. 2 ст. 436^2 КК України (Виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України…) – 44 %; на другому місці – засуджені за ч. 3 ст. 436^2 КК України (Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації…) – 42 %; на третьому місці – засуджені за ч. 1 ст. 436^2 КК України (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України…) – 14 %.

5. Щодо призначеного покарання до засуджених за правопорушення у 2022-2023 рр., то:

– за ч. 1 ст. 436^2 КК України: до 10 осіб було застосовано покарання у виді позбавлення волі на певний строк (2 особам – строком на 1 рік; 5 особам – строком понад 1 рік до 2 років включно; 1 особі – строком понад 2 роки до 3 років включно; 1 особі – строком понад 3 роки до 5 років включно; 1 особі – строком понад 5 років до 10 років включно), до 5 осіб – арешт, до 3 осіб – штраф, до 3 осіб – виправні роботи, до 2 осіб – обмеження волі, до 1 особи – довічне позбавлення волі. Щодо додаткових покарань, то до 4 осіб була застосована конфіскація майна, а до 2 осіб – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. 24 особи з 30 засуджених було звільнено від покарання з випробуванням;

– за ч. 2 ст. 436^2 КК України: до 38 осіб було застосовано покарання у виді позбавлення волі на певний строк (3 особам – строком на 1 рік; 7 особам – строком понад 1 рік до 2 років включно; 21 особі – строком понад 2 роки до 3 років включно; 7 особам – строком понад 3 роки до 5 років включно), до 5 осіб – штраф, до 3 осіб – арешт, до 3 осіб – виправні роботи, до 2 осіб – обмеження волі. Щодо додаткових покарань, то до 5 осіб була застосована конфіскація майна, а до 1 особи – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. 248 осіб з 305 засуджених було звільнено від покарання з випробуванням;

– за ч. 3 ст. 436^2 КК України: до 41 особи було застосовано покарання у виді позбавлення волі на певний строк (3 особам – строком на 1 рік; 4 особам – строком понад 1 рік до 2 років включно; 8 особам – строком понад 2 роки до 3 років включно; 21 особі – строком понад 3 роки до 5 років включно; 5 особам – строком понад 5 років до 10 років включно), до 5 осіб – штраф, до 1 особи – обмеження волі, до 1 особи – арешт. Щодо додаткових покарань, то до 11 осіб була застосована конфіскація майна, а до 2 осіб – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. 235 особи з 283 засуджених було звільнено від покарання з випробуванням.

У наведених даних звертає на себе увагу значна кількість засуджених, що була звільнена від покарання з випробуванням – 82 % від всіх засуджених осіб. Зазначене свідчить про те, що суди не сприймають «глорифікацію» збройної агресії рф як кримінальне правопорушення з суттєвим ступенем суспільної небезпечності та вважають, що існує можливість виправлення засудженого без відбування покарання.

Список використаних джерел:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 07.06.2024).
2. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 07.06.2024).
3. Судова статистика за 2022 р. *Судова влада України.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 07.06.2024).
4. Судова статистика за 2023 р. *Судова влада України.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 07.06.2024).

Наукове видання

ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОТИДІЯ

Матеріали міжнародного науково-практичного
круглого столу
м. Харків, 21 червня 2024 року

Електронне наукове видання

Комп’ютерна верстка: Є. В. Онишко

Підписано до поширення через мережу Інтернет 10.10.24.
Відповідає формату друкованого видання 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Minion Pro. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 15,13. Зам. № 24-28.

Видання і друк ТОВ «Майдан»
61002, Харків, вул. Чернишевська, 59
E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.